Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VESTJYDER FORTÆLLER

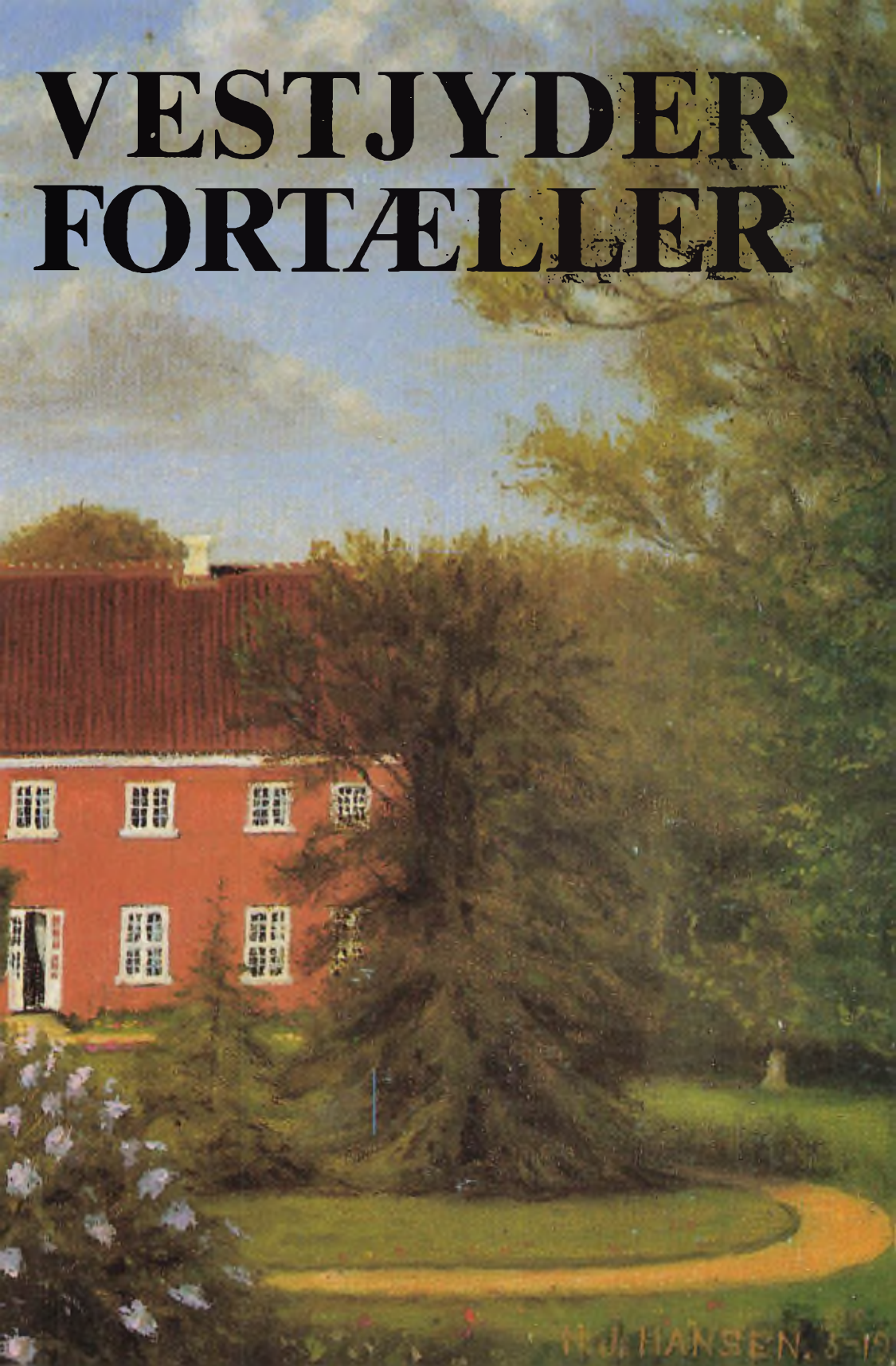

VESTJYDER FORTÆLLER

VESTJYDER FORTÆLLER

XXV - 1989

© Copyright by Lions club, Varde.

Redaktion: Kr. J. Christensen, Thyge Clausen, Vagn A. Nielsen,
Hans Larsen, Gunnar Skov og C. E. Lauridsen.

Omslag: Oliemaleri fra maj 1921 af Hans Jacob Hansen (1859-1942).
Kunstneren, der fødtes i Assens, uddannede sig på egen hånd
til portrætmaler med nogen undervisning af maleren Carl Carlsen.
I omtalen af ham i Weilbachs kunstnerleksikon er nævnt nogle
af hans portrætarbejder.
Med en udpenslet detailleret malemåde har Hans Jacob Hansen
givet et dejligt indtryk af Endrupholm og dens dengang velplejede park.
(Tilh. Tage Sørensen).

Hele overskuddet ved salg af bogen
går til Lions hjælpearbejde.

Printed in Denmark
by Skovs Trykkeri, DK-6800 Varde.

ISBN 87-88580-08-3

ISSN 0506-8029

VESTJYDER FORTÆLLER

LIONS FORLAG • VARDE
1989

Indhold

Gunnar Skov	Forord	5
Tage Sørensen	Endrupholm - og spejderminder derfra	7
Poul Qvesel	Ved fjord og hav før og nu	25
Alice Andersen	Grundtvigsk ungdomsarbejde i Varde	53
Evald Larsen	Lidt forhistorie til »Svaneparken«	58
Aage Lykke Madsen	Selvtægt	60
Søren Manøe	Bondedrillerier. Episoder fra herregården Nørholm	75
Johs. A. Jensen	Fra kaptajn til rekrut	80
Gerald Langgård	Radioudsendelse 1966. Esepiger	85
Tine Bjerregaard Jessen	En halv vestjyde fortæller om en hel - og helstøbt vestjyde	92
Kai Knudsen	Fra kammerjunker til murbrækker	103

Forord

25 år er mange år for en udgivelse som »Vestjyder fortæller«. Det har dog på ingen måde været en kedelig opgave, hvert år at være med til en sådan udgivelse. Der har i de 25 år været mange spændende tiltag, hvor der vitterlig er skrevet et stykke historie for os vestjyder. Hvem husker ikke for år tilbage, hvor landbetjent Sulkjær fra Oksbøl med varme fortalte om sin måde at være politibetjent på. Hvem husker ikke beretningerne fra sognene om denne og hine personer, hvor deres levnedsløb paraderede forbi. Det er guldkorn for vor eftertid. Hvem husker ikke Thyge Clausens spændende bog »Stork, stork langeben«, der blev et helt nyt kapitel i »Vestjyder fortæller«. Det er derfor med stor respekt vi i år, 1989, for 25. gang udsender en årgang af »Vestjyder fortæller«.

I denne bog kommer der meget vægtige bidrag omkring direktør Tage Sørensens spejdertid især med tilknytning til Endrupholm. En beretning af tidligere borgmester i Blåbjerg kommune, Poul Qvesel: »Ved fjord og hav før og nu«. Redaktør Johs. A. Jensen, Varde, skriver om sin journalisttid, om hvordan man kan blive degraderet fra kaptajn til rekrut. Igen en gammel kending kommer til orde, nemlig Evald Larsen, Varde, der skriver om lidt forhistorie til »Svaneparken«. En radioudsendelse fra 1966 af Gerald Langgaard om esepigernes trange kår, er at finde i denne udgave af »Vestjyder fortæller«.Museumsinspektør Søren Manøe skriver om »Bondedrillerier« før stavnsbåndets ophævelse på Nørholm gods. Alice Andreasen fortæller om det grundtvigske arbejde i Varde.

Atter i år er der en historie af tidligere automobilforhandler Aage Lykke Madsen, Aalborg, med titlen: »Selvtægt«, en lun beretning om de mennesker han har truffet på sin vej gennem livet i det vestjyske. En spændende beretning af Tine Bjerregaard Jessen om sin far den navnkundige redaktør Lars Larsen-Ledet, har også fundet plads i denne udgave af »Vestjyder fortæller«. Det hele rundes af med en beretning om arbejdet i Ribe Amtsråd fra 1962-70 af redaktør Kai Knudsen.

Nu i 25-året for den første udgivelse af »Vestjyder fortæller«, er det også på sin plads at takke de mange forfattere og bidragydere til bogen for mange interessante og lødige bidrag igennem årene. Denne gode meddelelsestrang, der har givet gode oplevelser for de mange læsere af bogen, kunne simpelthen ikke have ladet sig gøre uden disses engagement. Derfor takker vi hjerteligst. En tak skal også lyde til de mange trofaste læsere, der år efter år, har købt bogen, og sikkert på denne måde har fået et godt indtryk af, hvordan vestjyderne lever livet.

Vi ønsker god fornøjelse med vor jubilæumsudgave.

På Lions vegne:
Gunnar Skov.

Endrupholm
- og spejderminder derfra

Af direktør Tage Sørensen, Esbjerg

Utallige stednavne eller dele af sådanne med betegnelser for skov og anden trævækst vidner om, at der i fordums tid fandtes store og små skove i vældigt antal. Det drejer sig især om navne som skov, with, it, ved, lund, holt, ris, ege, bøge, espe, aspe, birke. Endvidere om skovrydningsnavne som ryd, rød, rode og tved. Desuden om utallige stednavne af samme oprindelse, men senere ændret til ukendelighed.

Ikke mindst herovre blev skoven hugget ned, især i 17. århundrede, og landet henlå næsten ribbet for trævækst.

I forrige århundredes anden halvdel indledtes plantninger af plantager. Før den tid og efter skovfældninger var der i det væsentlige helt mod vest kun træbeplantninger på ganske enkelte steder, først og fremmest ved herregårdene samt ved nogle præstegårde og møller. Hist og her sås små rester fra de gamle skovbevoksninger, såsom krattene ved Grimstrup og derfra pletvis til Varde, ved Skibelund og ved Terp (Terp Ris).

De små skove og engene ved de ofte kønt beliggende herregårde og vandmøller blev yndede udflugtsmål for befolkningen.

I Skast herred kan nævnes Endrupholm, Nørholm, Lunderupgaards lund, Letbæk mølle, Spangsberg mølle.

Jeg nævner Endrupholm først, fordi dette sted i en periode fra 1917 til 1953 var det mest søgte mål i Skast herred for udflugter, stævner og møder af mange slags. Det skyldtes tre forhold. I 1917 åbnedes på Endrupholm en afholdsrestauration, der blev drevet uafbrudt til 1953 af familien Lund. Denne familie modtog de besøgende på Endrupholm med stor venlighed og hjertevarme. Endelig var Endrupholm i sin velmagtstid et vidunderlig skønt sted - en sand oase i et dengang mere åbent og barsk landskab.

★

Det er ikke min hensigt at fortælle Endrupholms historie i detaljer. Kun enkelte træk skal fremdrages - også som en slags baggrund for de efterfølgende personlige minder.

Niels Holbak: Endrupholm. 1931.
Det ret store maleri (72 × 115 cm) giver et vidunderligt indtryk fra Endrupholm i svunden tid - og utrivelsomt malet med stor forelskelse i stedet.
Til højre for åbrinken ses en antydning af åen. Udsigten mod hovedbygningens sydvendte, vedbendklædte facade er indrammet af ældgamle egetræer. Til venstre ses det gamle bindingsværk-lysthus, der forlængst er nedrevet. - En lavtstående forårssol kaster lys og skygge ind over sceneriet.

Endrupholms store godsarkiv gennem århundreder er opbevaret, og herregårdens historie foreligger velbelyst. I 1862 udgav historikeren Oluf Nielsen bogen "Historiske Efterretninger om Skadst Herred", der efterfulgtes af hans øvrige bøger om herrederne i Ribe amt. Han skriver i bogens "Fortale", at "dog er Bogen ikke bleven bedre end den er, hvorfor min ringe Fremstillingsevne naturligvis må bære Skylden. En anden med de samme Materialer ville kunne have skrevet en ganske anderledes interessant Bog". Det er muligt - blot var der ingen anden, der ville anvende et så uendeligt antal timer i arkiver og biblioteker til at fremskaffe og nedfælde den enorme mængde oplysninger om Ribe amts herregårde og deres ejere, kirker og deres præster, om sognene og deres lokaliteter. I sin fortale til "Skadst Herred", skriver han endvidere: "Desuden har jeg ved Vandringer næsten besøgt ethvert Sted og indsamlet saa mange mundtlige Minder som muligt. Af de sidste har jeg dog faaet en temmelig mager Høst". Oluf Nielsens bøger er kildeskrifter af første rang - også det udførlige afsnit om Endrupholm,

hvor han selv kom til verden i 1838. I 1943 rejste Historisk Samfund for Ribe amt en mindesten over ham ved Endrupholm, med denne indskrift:

Vestjyllands og Københavns
Historiker, Raadstuearkivar
Dr.phil. Oluf Nielsen
Blev født her på Endrupholm 1838
Død i København 1896
Her har jeg Rod herfra min Verden gaar.

Skønt stenen står ganske tæt ved Hovedvej 1 er den næppe synlig. Den forekommer glemt, i uplejede omgivelser og med nu næsten ulæselig indskrift.

Endrupholms historie efter 1862 kan man især læse i de forskellige udgaver af værket "Danske Slotte og Herregaarde".

I det 15. og 16. århundrede lå på det nuværende Endrupholms tidligere mark en by på tre gårde, der hed Endrup. To af dem var selvejergårde, den tredie tilhørte Ribe domkapitel. Den i 1533 udbrudte borgerkrig mellem på den ene side borger- og bondestanden, på den anden side adel og gejstlighed blev vundet af sidstnævnte, og som straf måtte de fleste bønder aflevere deres selvejergårde og blive fæstere. Den store godssamlingstid begyndte, slotte og herregårde opførtes over hele landet i stort antal, herunder det oprindelige Endrupholm. 1580 opretteles hovedgården af Klavs Skeel. Han nedrev Endrup by og opførte et herresæde på holme ved Sneum å. Skeel efterfulgtes af de andre adelige slægter, Vind og Krag. Under Jørgen Krag opførtes 1618-22 en trefløjet borggård. Han efterfulgtes af sønnen Erik Krag, hvis enke Vibeke Rosenkrands i 1686 så sig nødsaget til at sælge Endrupholm til Niels Nielsen, en mand af simpel herkomst. Oluf Nielsen vil kun takke ham for, at det utvivlsomt var ham, der plantede de tre lindetræer, der den dag i dag så herligt pryder Endrupholms store gårdsplads. Han viste også stor interesse for fredningen af Grimstrup krat.

Hans søn, Stefan Nielsen, arvede ejendommen efter moderens død i 1717 og var ejer af andre herregårde i Vestjylland. I 1719 lod han sig adle med navnet Ehrenfeld "uden anden Fortjeneste end sine Rigdomme. Han var en ligesaa pengebegjerlig Mand som Faderen", skriver Oluf Nielsen - og fortsætter lidt længere fremme: "Da han døde barnløs i 1741, beholdt hans Enke alt hans Gods, og hun sørgede rimeligvis ikke"!

I 1742 ægtede hun på Endrupholm daværende justitsråd, amtmand Kristian Teilmann - og dermed indledtes den interessante Teilmann-æra på det gamle herresæde. Foruden Endrupholm førte hun herregårdene Nørholm, Lunderup og Agerkrog ind i det ny ægteskab. Hun døde i 1746, Kristian Teilmann tre år senere. Deres gårde deltes nu mellem hans tre sønner af første ægteskab. Tøger Reenberg Teilmann fik Endrupholm. De tre brødre blev adlet i 1751.

Ligesom broderen Charles Teilmann på Nørholm, var Tøger en fremstående kulturpersonlighed og foregangsmand indenfor landbruget. Således fandt han i 1765 mergel, som han brugte til markernes forbedring. Var blandt de første, der dyrkede kartofler og brændte mursten. Tidligere byggede man med bindingsværk og klinede ler mellem stolperne. Havevæsen havde hans store interesse, og Endrupholms have blev mere end fordoblet i omfang i hans tid.

En dygtig naturhistoriker var han og efterlod i håndskrift en beskrivelse af Skast herreds dyr og planter - og en, mest økonomisk, beskrivelse over herredet. Udarbejdede et skrift om "Underretning at dæmpe Flyvesand" samt et kort over Skast, Gørding og Malt herreder og over Kongeåen (udgivet af Historisk Samfund for Ribe amt for få år siden). Udgav i 1769 sin bedstefar, Tøger Reenbergs, poetiske skrifter.

Til Endrupholm kom i 1774 maleren Jeppe Stavn (1747-1826) og vendte tilbage igen to år senere - og nu for at blive der til sin død. Om denne vestjyske herregårdskunstner har i Fra Ribe Amt, 1975, en af de sidste Teilman - ætlinge, cand. jur. Carsten de Teilman Hald, København, skrevet en artikel. En del af Stavns malerier fra Endrupholm er bevaret, bl.a. hos Teilmann Hald og på Varde Museum. Senere, i det 19. århundrede, skulle en anden vestjysk kunstmaler få tilknytning til Endrupholm.

Tøger R. Teilmann døde 1788 som etatsråd og er begravet med begge sine hustruer og nogle af sine børn i en muret underbegravelse på Nykirke Kirkegård. Nykirke ligger lige vest for Endrupholm, og på dens kirkegård er de fleste af Endrupholms ejere i gammel tid blevet begravet. Man må ikke lade sig narre af kirkens navn. Den er bygget i romansk tid, altså før ca. 1300.

Sønnen Tøger Teilmann (1776-1827) tiltrådte gården i 1801, og han bortsolgte straks en del af godset. Det var ham, der i 1805 fuldførte den af faderen påbegyndte opførelse af nuværende hovedbygning, i hvis murværk der findes sten fra den bygning, der blev erstattet. Han havde arvet faderens interesse for bl.a. træplantning og videnskabelige sysler.

Hans ældste søn, Tøger Reenberg Teilmann, der på det tidspunkt var løjtnant, arvede Endrupholm og bortsolgte det meste af godset, for allerede 1833 at afhænde resten til August Karl Nikolaj Nielsen, historikeren Oluf Nielsens far. Han var landstingsmand 1849-53 og i mange år amtsrådsmedlem m.m. I 1862 måtte han erklære sig konkurs.

Året efter købte landvæsenskommissionær, senere kammerråd, J. H. Jespersen Endrupholm. Hans 10 år gamle søn, Henrik (1853-1936), skulle blive en af landets kendte kunstmalere - og således blev Endrupholm igen hjemsted for en billedkunstner.

Foruden de fastboende, Jeppe Stavn og Henrik Jespersen, har mange malet lejlighedsvis på Endrupholm, lige fra dem der gennem århundreder malede por-

trætter af herregårdens ejere og deres ægtefæller - portrætter, der stadig eksisterer - til kunstmalere i vort sekel, først og fremmest Marius Skov fra Bramming og Niels Holbak, der begge ofte har siddet med deres staffeli og arbejdet i parken og engen.

Kammerråd Jespersen afhændede i 1882 gården til en anden søn, landbrugskandidat H. J. Jespersen, som ejede stedet i 30 år til 1912, hvor Hans A. Jensen blev ejer. Avlsgården brændte i 1913, og året efter købte Ribe Amts Udstykningsforening Endrupholm til udstykning med undtagelse af ca. 80 tdr. land, der sammen med bygningerne købtes af Christian Oxenvad. Han forøgede jordtilliggendet og solgte i 1916 til Andersen, Sparkær.

I 1917 begyndte så familien Lund-æraen. Brødrene Jens Jessen Lund og Jens Iver Lund samt deres far Kristian Lund overtog gården, der efter en forøgelse af arealet kort efter købet kom op på 175 tdr. land. Jens Iver Lund døde to år senere af den spanske syge. På sit dødsleje sagde han til sin kone, Lovise f. Outzen, at hvis hun kunne tænke sig at gifte sig med hans fire år ældre bror, Jens J. Lund, ville det være bedst for deres fem børn - og i 1922 giftede de sig. Vi skal lidt senere vende tilbage til Jens Jessen og Lovise Lund.

1944 overtog Magnus Madsen og hustru Klara Marie Lund, født på Endrupholm i 1918, gården og drev den videre indtil 1963, da T. Berntsen købte ejendommen med 27 ha park, eng og skov. Resten af jorden frastykkedes, og Magnus Madsen byggede derefter en ny ejendom tæt op ad Endrupholm Park. Berntsen indrettede lokalerne til restaurationsvirksomhed, men måtte give op, og 1965 overtog hotelejer Axel Haahr-Nielsen stedet. Han drev i de følgende år Endrupholm som restaurant og hotel. Den vestre sidefløj blev omdannet til en udmærket sal.

Efter Axel Haahr-Nielsen fulgte direktør Knud Svarre som ejer af Endrupholm i en årrække. Han havde forskellige planer om en udnyttelse af stedet, men de fandt ikke genklang hos de bestemmende myndigheder. Pr. 1. december 1986 købte tømrermester Søren Rasmussen, Glostrup (i hustruens navn) Endrupholm. I den efterfølgende tid forsøgte han at få gennemført en stor plan om udbygning af ejendommen til hotel, kongres- og kursuscenter. Det skulle ske på den velkendte anpartsbasis. Enkeltheder i planen mødte modstand fra forskellig side, tiden gik og i 1989 kom begrænsningen i adgang til at bruge anpartsformen. Endrupholm blev igen udbudt til salg.

★

Om Lund-tiden har Klara Marie Lund Madsen skrevet en lille interessant artikel, "Endrupholm-minder", i den af Lokalhistorisk forening for Bramming Kommune udgivne Lokal-årbogen, 1987. Hun fortæller om sin fars og mors gif-

Henrik Jespersen: Endrupholm, vestlige sidebygninger. Ca. 1880'erne.
Som nævnt i teksten, var kunstneren Henrik Jespersen på særlig måde forbundet med Endrupholm. Da han var 10 år, købte faderen, landvæsenskommissær, senere kammerråd J. H. Jespersen, Endrupholm. Henrik Jespersen blev cand. polyt., men tog derefter undervisning hos V. Kyhn og senere på Kunstakademiet. Udstillede bl.a. på Charlottenborg 1881-1936. Han malede både i ud- og indland, ikke mindst i Vestjylland. Kendt blev han især, da han fra 1893 begyndte at arbejde med kraftige lyseffekter, især sådanne, der fremkommer ved solopgang og solnedgang.
For en menneskealder siden, købte jeg hos kunsthandler M. Carstensen det her viste billede, fordi dets motiv var mig særlig kært: et hjørne af Endrupholm med den ene af de to karakteristiske runde bygninger, der forbandt hovedbygningen med de to sidebygninger. Malericts farver er morkstemte - langt fra kunstnerens senere lysmaleri.

termål i 1904 og lidt senere om brødrene Lunds og deres fars køb af Endrupholm i 1917.

Samme år blev Endrupholm tilgængelig for offentligheden, idet Lunds åbnede en restauration i hovedbygningen, samtidig med, at det store landbrug blev drevet. I ca. 35 tdr. land skov fældede gårdens folk træ til at fyre med. Der blev kun brugt træ og tørv til opvarmning af huset. Til en fast gartners arbejde hørte også trækløvning.

Til gårdens drift var desuden ansat fire mand. Om vinteren yderligere en stuepige og en køkkenpige, der fra april til september blev forøget med kokkepige og serveringsjomfru. På søndage og til store fester medvirkede endvidere løs hjælp.

Klara Madsen fortæller om alle de kredse, der søgte til Endrupholm. Om foredragsforeninger, der holdt møder og børnejuletræ, karneval og bal i Riddersa-

Niels Holbak: Sneum Å ved Endrupholm. Foråret 1929.
Kunstmaler Niels Holbak (1884 - 1954) er så velkendt i Sydvestjylland, at en præsentation vil være overflødig. Som nævnt i teksten, har han ofte malet i Endrupholm, ikke mindst i årene omkring 1930, hvor hans søn, Jens, var spejder.
I maj 1929 afholdt den grønne trop en forældre- og spejderfest på KFUM. I løbet af aftenen afvikledes en bortlodning under ledelse af troppens stifter, Julius Gotterup. Hovedpræmien var det her afbildede maleri, skænket af Niels Holbak og vundet af Claus Sørensen, fra hvem det er gået videre til mig.
I skoven i baggrunden fandtes lejrpladsen.

len. Om grundlovsfester og ringridning, om de ældres udflugt fra Vor Frelsers Sogn og Zions Sogn i Esbjerg. Det største hold ældre var på 665 deltagere. Ribe Amts Gymnastikforening havde deres årlige gymnastikstævne på Endrupholm. Særlig mindeværdig var stævnet, hvor Niels Bukh og hans gymnaster fra Ollerup var med. Ca. 3.000 mennesker mødte frem ved den lejlighed. Om vinteren var der undervisning i folkedans og danseskole, dilettant, foredrag og skydning.

Der skete noget hele tiden, skriver Klara Madsen og tilføjer: "Spejdere kom mange gange om sommeren. De havde en fin plads midt i skoven".

Hun slutter: "Fra marts 1944 overtog vi, dvs. Magnus Madsen og jeg, Endrupholm og drev den med landbrug og restauration indtil efteråret 1953. Vi søgte på

det tidspunkt for tredie gang om spiritusbevilling. Det var nemlig et problem, at folk gerne ville more sig og hygge sig hos os, men spiritus gik de om på kroen og fik. Da sognerådet igen sagde nej til vor ansøgning, besluttede vi at lukke restaurationen, og vi drev Endrupholm videre som landbrug indtil 1963".

★

For mig skulle Endrupholm få særlig betydning. Jeg tænker her ikke så meget på søndagseftermiddagsudflugter med familien fra midten af 1920'erne og en del år frem. Eller på en udflugt med min skoleklasse, 3. mellem, i 1929. Minderne om disse besøg er gode og lykkelige - minderne om mange spejderlejre, store og små i Endrupholm fra 1928 - 32 fik imidlertid en værdi helt for sig selv. Mangfoldige spejderlejre har jeg deltaget i gennem årene 1928-35 og 1951-72, men ingen tog den plads i sindet som lejrene i Endrupholm i det nævnte åremål.

Den første spejdertrop i Esbjerg kom til verden i 1915, syv år efter at englænderen, general Robert Baden-Powell havde stiftet spejderbevægelsen. Denne trop med gule uniformer under Det danske Spejderkorps stod uden leder i 1920, og dens drenge indgik samme år i den første grønne spejdertrop i Esbjerg under KFUM-spejderne i Danmark. Noget senere kom der igen en spejdertrop i Esbjerg med gul farve.

Men tilbage til Endrupholm. De gule spejdere kom til dette sted, før den grønne trop havde set dagens lys. Politiassistent Erik Noll Jensen, Esbjerg, har fortalt herom i en beretning i tropbladet "Rådsilden", 1966, om de første spejdere i Esbjerg. (Den er gengivet i afsnittet: "De første spejdere i Esbjerg" i min nylig udkomne bog: "Esbjerg indtil 1989 - i malerkunst og farver"). Han var selv med i de første år fra 1915 og fortæller bl.a., at spejdernes weekend-ture næsten alle gik til Endrupholm. Derefter:

"Når nu Endrupholm nævnes, er der en historie, som må med. Vi badede i åen, og i dens løb var der et dybt hul, hvor vi ikke kunne bunde, og vi morede os med at svømme over det. Ejnar Vikjær Andersen, som vel var en 4 år ældre end jeg og en stor tamp, som vi gerne fulgtes med, når vi ellers følte os truede af byens drenge, var ikke svømmer, men han ville nu over det hul, og så satte han af, men den gik ikke, han begyndte at synke, og pludselig var han væk. Han sagde ikke et ord, men så blev der travlt. Løjtnant Jensen, som i fuld uniform opholdt sig på bredden, sprang i, og andre af de store dykkede også efter Andersen, og de fik ham op og trukket ind til bredden. Hele lejren var i oprør, redningsmændene var forpustede og alle var forskrækkede. Den eneste, der var rolig, var Andersen, og da de alle stod på den faste grund, tavse og pustende, så sagde han ganske roligt, at der nu ikke havde været nogen grund til al den halløj, for da de hev ham op

Troppen på lejr i Endrupholm, foråret 1927. Brobygning over kildebækken ved lejrpladsen. Fra venstre: Tropfører Ejnar Vikjær, Mogens Hartelius, Hans Carl Petersen, Reinhardt Dommer, Hans Søndergaard og Godtfred Møller.

fra bunden, havde han lige taget den beslutning, at da der ikke var ret langt til bredden, ville han tage turen på bunden. Ejnar var en gæv spejder".

Samme Ejnar Vikjær Andersen var det, der i 1920, da de gule spejdere stod uden leder, tog initiativ til at gøre dem til KFUM-spejdere. Bankbogholder V. J. Gøtterup blev tropfører og Vikjær assistent. I fire år ledede de troppen. Da Vikjær efter to års studier blev farmaceut i København i 1925, vendte han tilbage til Esbjerg og overtog troppen, indtil han i begyndelsen af 1928 rejste til stilling i København - og fortsatte sit spejderarbejde derovre.

Det siger sig selv, at på dette tidlige stadie i spejderbevægelsen blev spejderlivet levet helt i overensstemmelse med Baden Powells ideer. Efterhånden som udviklingen i samfundet efter 2. verdenskrig gik sin kendte gang, forsvandt også grundlaget for de oprindelige principper. Spejderløfte og spejderlov blev ca. 1972 forvandlet til ukendelighed, de fleste korps blev fælles for begge køn, primitiv spejdersport med alt, hvad denne indebar af selvhjulpethed og strabadser, blev reduceret særdeles meget.

Der blev gået til den i disse de grønne Esbjerg-spejderes første år. Ofte var troppen på weekend-lejre, og som regel gik turen til Endrupholm. Eksempelvis kan nævnes, at i 1927 begyndte man med week-end den 14.-15. januar og fortsatte den 5.-6. februar, 27.-28. marts, 1.-2. maj osv. Mit første møde med spejderne skete en solfyldt søndag i hint forår på lejrpladsen i Endrupholm. Ude i skoven, helt mod

syd, var deres telte slået op, og nogle spejdere, der senere på året skulle blive mine kammerater, var ifærd med at lave middagsmad. Duften fra den sagte køkkenbålsild, hvor frikadellerne lå og sydede på panden, forekom ganske dejlig. Jeg ser endnu hele sceneriet for mig og fornemmer det.

Efter sommerferien det samme år, da vi var godt begyndt i 1. mellem på Statsskolen, opfordrede min klassekammerat, Helge Bertelsen, mig til at blive spejder ligesom ham - og jeg slog til.

Min første spejdertur til Endrupholm fandt sted året efter i påsken 1928, fra lørdag den 7. til mandag den 9. april. Dengang som senere foregik al person- og bagagetransport på cykel. På helt lange ture anvendtes eventuelt offentlige transportmidler. Det var først mange år senere, at spejdere også betjente sig af automobiler.

I den kolde tid af året sov spejderne undertiden i Endrupholms lade, og i det meget kølige påskevejr 1928 sov vi mindste spejdere på høloftet, mens de store sov i telt på lejrpladsen. Det var mægtig spændende for en spejderrekrut at sove på høloft, hvor en rotte nu og da pilede over loftsbjælkerne, og hvor køerne gumlede og rumsterede i stalden.

Lejren forløb ikke uden dramatik, omend selvkabt. En aften lød råbet op til spejderne på loftet, at en af de store spejdere var blevet overfaldet af to krybskytter. Alle kom ud af poserne og masede i mørket den ret lange vej ud til lejrpladsen, hvor ganske rigtig en af spejderne lå ilde tilredt og blodig. Mens jagten på krybskytterne fortsatte, drog flokken af små spejdere temmelig rystet tilbage til Endrupholm, til hr. og fru Lunds store, lune køkken, hvor vi fik en varm drik. Krybskyttejagten var opgivet for deres vedkommende. Det åbenbaredes snart, at det hele var et nummer med rødbedesaft og ikke blod, en af de "natteøvelser", som næsten har skræmt livet af mangen ny spejder!

I Lunds køkken på Endrupholm hin aften kom vi tæt på familien og mødte den usvigelige venlighed, som altid blev spejderne til del. Uden vederlag stod lejrpladsen til vor disposition, og i skoven samlede vi det brænde, der var brug for på lejrene. Selv Lunds robåd, der lå i åen lige neden for herregårdsbygningen, lånte vi engang imellem. Og altså også høloftet. Overalt kunne vi strejfe om og afvikle øvelser. Aldrig har jeg hørt om beklagelser fra ejerens side. Mange spejdere har gennem tiden sendt venlige og taknemmelige tanker til familien Lund på Endrupholm.

Den gamle herregård, parken og den store have, Sneum Å med enge og skove på begge sider dannede en herlig ramme for spejderne - og for andre gæster. Der var vidunderligt derude dengang - en skøn vestjysk herregårdsstemning hvilede over stedet. Alt henlå, som man kunne tænke sig det fra gammel tid. Endnu var der ikke bygget en stor bro over åen, og hovedlandevejen med ny bebyggelse skar sig endnu ikke ødelæggende igennem mellem herregården og landsbyens gamle

vandmølle og kro. Hele området var uforstyrret - også af dambrug. På den grusbelagte hovedvej, der dengang gik igennem Endrup, var der næsten ingen trafik. Også på cyklen følte man sig sikker.

Alt på Endrupholm forekom velpasset og i orden. Den mægtig store køkken- og blomsterhave holdtes i fineste stand. Nu er haven nærmest som en bar mark, og den store stenhøj midt i blomsterhaven har mistet alle de planter, der engang prydede den.

Der var vand i voldgravene og portalerne stod intakte. I parken ned mod åen fandtes et gammelt, charmerende lysthus. Det er borte nu, ligesom det meste af portalerne og voldgravenes vand.

Vel sov nogle af spejderne på høloftet i Påsken 1928. Men aftnernes lejrbål var vi alle med til. Lejrbålene hørte til spejderlivets bedste oplevelser, og her blev man altså for første gang indviet i en lejrbålskultur, som i de 28 år, jeg var aktiv i spejderbevægelsen, bragte så mange glæder.

Der blev sunget og spillet i rigt mål. Fællessang og solo, undertiden gav også to eller tre et nummer. Sangbøgerne var Den grønne sangbog med de mere seriøse ting og Den røde sangbog med alle viserne. Der blev også sunget fra andre kilder. Troppen havde året før været på vandretur i Harzen og bl.a. lært de herlige tyske viser "Auf der Lüneburger Heide" og "Horch, was kommt von draussen rein". Nogle kunne give af eget repertoire, som f.eks. når Erik Wieghorst brillerede med lattervisen "Dengang min norske onkel levede på denne jord".

Musikinstrumenterne var især guitar, men også mandolin og mundharpe. Kunstneren Oskar Jørgensen kunne med sin guitar slå en uforglemmelig stemning an, der forøgedes, når han f.eks. lod musikken akkompagnere den af ham sungne vise "In einem kühlen Grunde". Når man sad der omkring bålet i kammeraters kreds på den ensomt og skønt beliggende lejrplads, omkranset af træer, enge og en blinkende å, lyttende til musikken og sangen - da var det i bevidstheden om, at her oplevede man øjeblikke af stor lykke og fylde.

Meget andet kunne fremdrages fra disse lejrbålsstunder: Ceremonier, optrin, historier og andet, men det forbigås. Kun vil jeg yderligere nævne andagten, der afsluttede samværet. Hos KFUM-spejderne hørte - ligesom hos alle engelske spejdere - den kristne forkyndelse med til spejderlivet, og ikke mindst en sådan aftenstund omkring bålets gløder kunne ordet tale stærkt til sindet.

Det samme gjaldt iøvrigt morgenandagten - blot var det nu her den karske morgen og de friske sanser, der prægede indtrykket. Bestemte morgensange blev sunget, ikke mindst Jakob Knudsens "Se, nu stiger solen" og C. J. Brandts "Gud, du som lyset og dagen oplod". Sangenes stærke naturbilleder blev levendegjort ved dette, at vi selv sad midt i naturen - ofte i den opgående sols varme stråler.

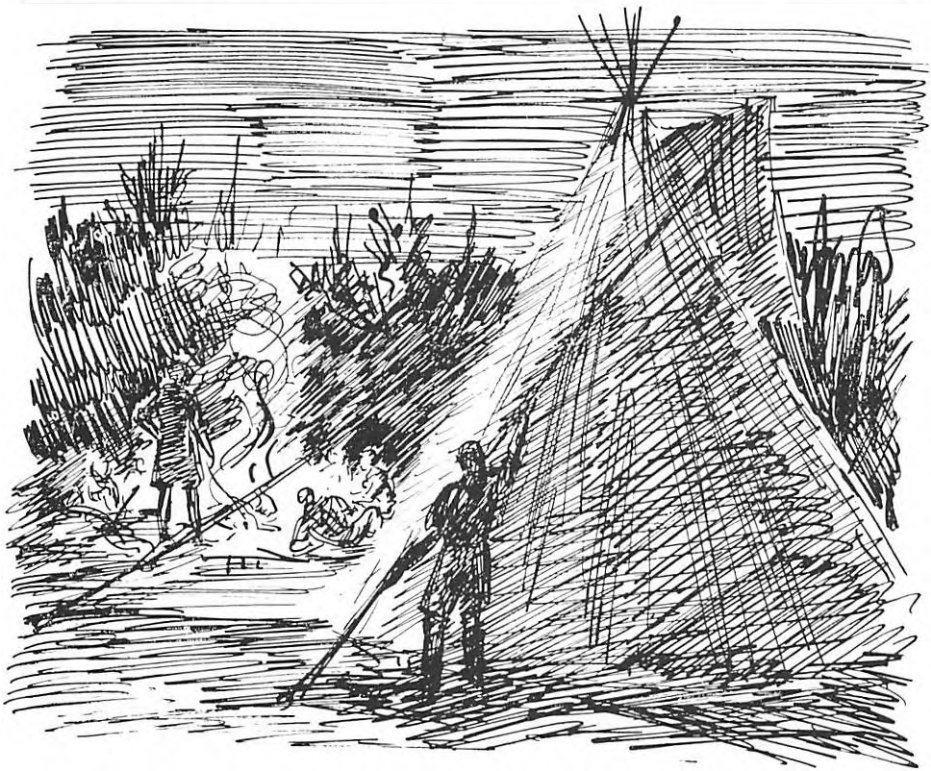

Den 9.-10. juni 1928 var troppen på weekend-lejr i Endrupholm. I tropdagbogen har Oskar Jørgensen, tropfører og kunstmaler, udført denne tegning med ti-pi'en i forgrunden og bagved spejdere omkring lejrbålet.

KFUM og dermed også KFUM-spejderne var dengang stærkt præget af Indre Mission, og de fleste af spejdernes ledere levede op til, hvad der i ord og gerning forventedes. Deres forkyndelse var let forståelig og inderlig. Dertil kom, at det nære kammeratskab mellem ledere og drenge gav ordene forøget vægt. I nutidens sparsomme kirkegang ser man mange gamle spejdere og FDF'ere. Dog bliver der færre og færre - efterhånden som de går om bag forhænget.

Nu lederne er nævnt, vil jeg tilføje, at de spillede en enorm rolle for spejderlivet. Drengene så op til dem, følte sig trygge og glade. Ledernes-vederlagsfri-indsats var dengang som nu meget tids- og arbejdskrævende - og derfor har der næsten altid været ledermangel. Men en god leder var en sand lykke for drengene, og jeg har altid med taknemmelighed tænkt tilbage på den række af tropledere, jeg var tilknyttet fra 1927 til min afrejse fra Esbjerg seks år senere: Ejnar Vikjær Andersen, Gylling og Magelund, kunstmaler Oskar Jørgensen, smedemester Oswald Heidemann Pedersen og lærer Hans Hansen fra Stormgades skole.

De pædagogiske idéer, spejderbevægelsen byggede på, var meget forskellige

fra den daværende, autoritetsprægede skoles. At komme fra skolens tvang til spejderlivets frihed under ansvar var for mig noget af en åbenbaring.

★

I de efterfølgende måneder og år var Endrupholm spejdernes mest yndede mål for week-endlejre, som det havde været tilfældet i den foregående tid. I trop- og patruljedagbøger er nedfældet mange erindringer derude fra.

Som nævnt foregik turene til Endrupholm på cykel, undtagelsesvis til fods. Vejen, nuværende Hovedvej 1, var grusbelagt, punkteringer ikke usædvanlige, også fordi kvaliteten af dæk og slanger kunne være ret så ringe. Cyklingen mod øst foregik mange gange i mørke. Dengang, i 1920'erne var arbejdstiden lang for lærlinge, butikspersonale m.v. Om lørdagen - stadig almindelig arbejdsdag - var der sen lukning af butikkerne. Jeg erindrer en lørdag, hvor jeg ventede på, at min ældre spejderkammerat, Mogens Hartelius, skulle blive færdig på radioværkstedet, hvor han var lærling. Sammen kørte vi i buldrende mørke til Endrupholm. Det tilkørte cykelspor langs vejen oplystes sparsomt af vore dynamo- eller nefalygter, men spændende og herlige var sådanne ture i mørket. Endelig nåedes bestemmelsesstedet, ind gik det ad den med marksten brolagte allé (dog med en ganske smal, flisebelagt sti ved siden af), så passeredes en murstensportal ved voldgraven og nu var vi inde på Endrupholms eventyrlige terræn. Færden gennem skoven og parken ud til lejrpladsen var noget for sig. Flere steder passerede stien mellem sump- og vandområder. Da gjaldt det om at holde balancen på cyklen.

I lejren var teltene allerede rejst af tidligere ankomne spejdere. Den radiokyndige Mogens klatrede op og riggede en antenne til mellem to grantræer - men derefter var der lejrbål. Da vi senere på aftenen lå i soveposerne, gik en radiohøretelefon på omgang, og der lyttede man så til dansemusik fra restaurant Wivel i København. Dengang var radio ikke almindelig i det hele taget, og ejendommeligt var det at være lytter under de særprægede forhold. Men det var iøvrigt første og sidste gang. Radio o.l. hører ikke hjemme i en spejderlejr.

Som spejder trænede man til prøver af stigende sværhedsgrad. Man kunne også erhverve sig duelighedstegn. I Endrupholm blev der trænet på livet løs og aflagt prøver. Så sent på året som den 29. november 1930 kl. 19 var vi fire spejdere, der cyklede til Endrupholm for at overnatte i telt på lejrpladsen og den næste dag tage kokkemærket. Det blev på grund af den sene årstid til en af de uforglemmelige ture. Tropfører Oswald Heideman Pedersen kom derud den følgende dag og var dommer ved middagsmaden, bagningen og spidstegningen. Dagbogen slutter med denne salut: "Om resten af turen er der ikke andet at fortælle, end at Oluf (Olesen) med sin havarerede cykel måtte trækkes hjem. Den, der nød turen, var vel nok Oluf".

Når talen er om hjemtur fra Endrupholm, falder tankerne uvilkårligt på den stride modvind, der ofte mødte os. Aldrig blev dog nogen ladt i stikken. Kneb det for en lille fyr at stå distancen, hankede en af de store op i ham og hjalp til. - Vinden kunne rejse sig til storm. Således den 24. august 1930, hvor vi om eftermiddagen var nogle stykker på vej hjem fra spejderlederstævne på Askov Højskole: "Vi havde en hel Storm imod os, så vi kørte næsten mere baglæns end forlæns. Derfor foreslog "Hjølf" (Ingolf Mortensen) også, at vi skulle køre baglæns! Nå, vi nåede dog hjem kl. 18.30 efter en anstrengende, men herlig tur".

Der var meget andet end træning. Fra en week-end til Endrupholm med 24 spejdere i slutningen af august 1928, fortæller tropdagbogen, at der som sædvanlig var sen rejsning af ti-pi'en (et stort indianertelt, der var i brug i omved 30 år). "Søndagen gik med badning og en vistnok meget spændende mudderkamp for de, der deltog - og endvidere et forhindringsløb, som Hans Bang og Borregård arrangerede". Det var tropfører, kunstmaler Oskar Jørgensen, der førte dagbogen, og fra week-end den 9.-10. september samme år i Endrupholm fortæller han, at også de gule spejdere lå i lejr derude, ved brinken ned mod åen. Om eftermiddagen udkæmpedes atter en stor mudderkamp, og denne gang deltog jeg selv. Havde jeg vidst, hvor vanskeligt det var at vaske mudderet af, er det vist tvivlsomt, om jeg havde kæmpet så sorgløst. Også denne dag havde været bagende varm, og de fleste af os tilbragte dagen i badedragt", skriver Oskar Jørgensen.

I hine tider var spejdernes forældre næsten ikke involveret i spejderarbejdet, men de fulgte givetvis med i, hvad der skete, og nu og da - dog ret sjældent - dukkede en forældre op på lejrpladsen. Men i 1929 skulle der være fædre-weekend. Tropassistent Johannes Gylling refererer i tropdagbogen: "Den 22.-23. juni var der fædre-weekend i Endrupholm. Desværre var vejret hele lørdagen ikke særligt strålende, hvilket satte tilgangen lidt ned. Vi var 25 spejdere hele tiden, og lejren havde besøg af 8 fædre og mødre. Heldigvis holdt det tørvejr lørdag aften, så vi fik et udmærket lejrbål fra 21.30-23.30. De sidste nye viser, både dem, vi kender, og dem, vi ikke kender, blev hentet frem. Hr. og fru Claus Sørensen og Hans Burrs svoger var med ved lejrbålet. Edv. Petersen sluttede".

Mens fru Sørensen overnattede på Endrupholm, sov Claus Sørensen og Edv. Petersen i telt på lejrpladsen. For mig var det uforglemmeligt, at mine forældre deltog på denne måde. Edv. Petersen blev ligeledes en af hovedpersonerne i mit liv. Jeg stod ham nær lige til hans død 1967. Han var redaktionssekretær på "Vestkysten" 1928-29 og derefter i mange år chefredaktør for "Kristeligt Dagblad".

Trods en del regn om søndagen blev denne weekendlejr god og fornøjelig for alle deltagerne. Op ad dagen indfandt sig blandt andre spejderforældre, fru kunsthandler Wohlert og kunstmaler Niels Holbak. I tropdagbogen er bemær-

Som omtalt i teksten cyklede i weekend'en den 26.-27. januar 1929 ni spejdere til Endrupholm i aftenens mulm og mørke og slog telt op på den snedækkede lejrplads. Her er følgende deltagere fotograferet ved åen, fra venstre: Poul Schønfeldt, Johannes Gylling, Mogens Hartelius, Tage Sørensen, Ingolf Mortensen, Hans Søndergaard og Oskar Jørgensen. Desuden deltog Wilhelm Preusse og Johannes Magelund.
Fire af de ni gjorde turen i bare knæ og korte bukser! Dengang gik mange spejdere med bare knæ året rundt.

ket, at tropassistent Johs. Magelund imponerede mødrene med sin lejrmad. Om eftermiddagen en rask øvelse og derpå cacao, hvortil mødrene gav brød.

Mangt og meget kunne fortælles om spejderlivet på Endrupholms enemærker, men jeg skal til at slutte og vil gøre det ved at berette om to vinterlejre i henholdsvis januar 1929 og januar 1931, begge udtryk for det raske spejderliv, der blev levet i spejderbevægelsens første årtier.

Vi er i januar 1929 og lader tropdagbogen, ført af Johs. Gylling fortælle: "Søndag den 27. Januar stod der Weekend på Programmet. Det ser lidt koldt ud, og det var det også, men vi var ni gæve Gutter, der satte Kursen mod Endrupholm Lørdag Aften. Ankommet dertil måtte vi hugget et tykt Lag frosset Sne til Side for at få Teltet til at stå på Jorden, men så varede det heller ikke længe, før der var lavet en hel "Rede" af Underlag, Hø m.m. Efter at Oscar havde holdt Andagt, varede det ikke længe, før vi sov, og vi sov så godt, at Klokken, så utroligt det end lyder, var 10 - ti! - da vi vågnede. Nåda, ud af Fjerene i en Fart, og efter

Tropfører Oswald Heidemann Pedersen (tv.) er dommer ved aflæggelse af prøve til kokkedueligheds-tegn den 30. november 1930 i Endrupholm. Ingolf Mortensen (senere overlærer) og Oluf Olesen th. for dommeren.

at have fået en god Portion Havregrød gav vi, eller rettere sagt Magelund, sig i Færd med at lave Middagsmad, mens vi andre dels hjalp til, dels løb og legede i Sneen og på Isen. Varmen kunne vi sagtens holde. Det var et enestående flot Vintervejr: det var klart Vejr, helt stille, og Skoven stod i sin hvide, blændende Pragt, der næsten gav den et højtideligt Præg. - Ved 14-Tiden var Maden færdig, og der vederfaredes både "Bøfferne" og den lækre Frugtgrød fuld Retfærdighed. - Kort efter brød vi op og kørte hjem, et godt Minde rigere".

Spejderne ses på hosstående fotos. En lille episode er stadig erindret: Efter den noget omstændelige teltslagning samledes vi alle ni i teltet og gav os i lag med at spise de mellemmadder, som vi hver havde medbragt som aftensmad. Den gode appetit må have fået nogen til at smage vel rigeligt på maden. I hvert fald sagde Magelund: "Må vi være fri for den smasken!" Jo, selv ved et sent aftensmåltid i et telt på den snedækkede jord blev der holdt på formerne.

Året efter blev jeg - 13 år gammel - udnævnt til patruljefører, og patruljen fik det pretentiøse navn "Vikingerne". Nytårsdag i 1931 - om formiddagen - aftalte patruljen at ville tage på lejr i Endrupholm med start samme dag kl. 16.30 fra KFUM. Deltagerne var Peter Due Nielsen, Oluf Olesen, Johannes Jepsen, Kaj Skjoldborg, Jens Holbak og mig som patruljeførere. Turen derud på cykel og teltslagningen foregik naturligvis i mørke. Man læser i patruljedagbogen, at "om Aftenen havde vi et stort (!) Lejrbål. Kl. 8 gik vi til Køjs, men sang, læste og talte sammen til kl. 10.30. Det blev et herligt Måneskin, som vi iagttog gennem

Forfatteren tager lejrsport-dueligheds tegnet en sen efterårsdag i 1930 på lejrpladsen i Endrupholm.

den åbenstående Teltdør". Og videre: "Vi var nede at blive vasket ved Kilden. Johannes blev som sædvanlig først færdig (han er ikke så stor en Gris, at han behøver at vaskes grundigt) og løb op til Lejren. Der ser han, at Olufs gamle Rågummisko, som denne havde stillet til tørre ved Ilden, står i lys Lue. Johannes fik hurtigt ilden slukket og kaldte på Oluf. Stor Jammer. Nå, Oluf prøvede at få dem på, den ene ville nok, men den anden var stædig (hele Sålen var omtrent svedet af), og først efter en Times Forløb kom den på Foden igen". Vi havde kun det sjov, vi selv lavede, og det var der ingen mangel på.

Det blev der på proviant, idet der kun var provianteret til turens planlagte længde, d.v.s. 1. og 2. nytårsdag. Oluf, Johannes og jeg, der var de ældste havde imidlertid fået lyst til at tage en overnatning mere. De tre andre kørte hjem og sørgede for besked til de tilbageblevnes forældre om forlængelsen. Det eneste vi fik at spise var stort set kartofler, noget brød og figengrød! Penge havde vi som sædvanlig ingen af - de rigelige lommepenge nutildags var ukendt dengang. En weekendlejr kostede 75 øre pr. spejder.

Da vi den næste dags eftermiddag cyklede tilbage, var det begyndt at rime, så ved ankomsten til Esbjerg lignede vi hele julemænd.

★

Endrupholm i dag er blot en svag skygge af det, der var dengang. Livet, der levedes på gården, er forlængst ophørt. Forfaldet hersker overalt i de gamle bygninger, og deres udslettelse nærmer sig, hvis der ikke sker noget drastisk.

Det er også mange år siden, at selve lejrpladsen blev ubrugelig. Den endte i en brink mod åen. Et stort stykke af brinken fjernedes ved bortgravning, og resten af lejrpladsen er tilgroet. Før i tiden var den omgivet af lægivende grantræer. Nu er der åbent mellem stammerne.

Vand fik vi fra en kilde lige ved lejrpladsen. Der var lavet en opdæmning, så vandet samlede sig i et lille bassin, før det løb videre i bækken det lille stykke til Sneum Å. Kilden med sit dejlige vand var en uundværlig del af lejrlivet, og den huskes af spejderne, der brugte den. - Også kilden og bækken er tilgroet. Står man på skovstien, der fører over den, kan man ganske svagt høre lyden af lidt vand, der endnu rinder.

Ved fjord og hav før og nu

Af Poul Qvesel

Digteren og forfatteren Johannes V. Jensen skriver et sted, at den fulde oplevelse af et landskab får man først, når man kender dets tilblivelse og befolkningens vilkår. Det er vel hans erfaring fra mangfoldige strejftog gennem hjemegnen, der har udfoldet sig i bl.a. hans "Himmerlandshistorier", hvor der ofte findes overvejelser om landskab og folk, om drama og særheder, alvor og skæmt.

Noget tilsvarende har jeg også nu og da erfaret ved at opleve en ny egn, fanges af dens særpræg eller historie, og ved netop at studere dens ejendommeligheder nærmere, da at få ganske særlige oplevelser ved atter at gense og betragte landet.

Således husker jeg fra en cykletur i 1932 til Vesterhavet ved Nymindegab, at netop denne tur gav ny indsigt og interesse for nærmere undersøgelse.

Jeg var på dette tidspunkt ansat ved VKT - Vestjysk Kostskole i Tarm -, og en søndag eftermiddag i august 1932 cyklede nogle kolleger og jeg mod vest med havet som mål.

Turen gik ad den grusede vej op over Bøhl bakke, langs den nordlige kant af Ølgod bakkeø, over Styk hede, gennem Hemmet, Nørre og Sønder Bork til Nørre-Nebel og derefter ad den asfalterede landevej til Nymindegab.

Det første stykke var måske noget ensformigt ad den rullestensbelagte hedevej. Men adjunkt Beck fortalte om landskabet, og han havde da også en historie om vejens fortrædeligheder.

Den handlede om en anden kollega, der havde haft en punktering på netop denne vej, engang da han var på en tilsvarende cykletur. En skade, han efter noget besvær fik udbedret, hvorefter han atter begav sig af sted på cyklen gennem "ødemarken". Efter nogen tids forløb syntes han, at horisonten blev ham bekendt, og da opdagede han, at han var kommet til at køre tilbage ad den samme vej, han netop var kommet ad.

Noget sådant oplevede vi dog ikke, tværtimod. Vi avancerede hurtigt og just fra egnen mellem Sdr. Bork og Nørre-Nebel står tilbage i erindringen et overvældende indtryk af den grønne frodighed i marsken i dette område.

Ad den - dengang ret nyasfalterede - landevej til Lønne var der mere frihed til

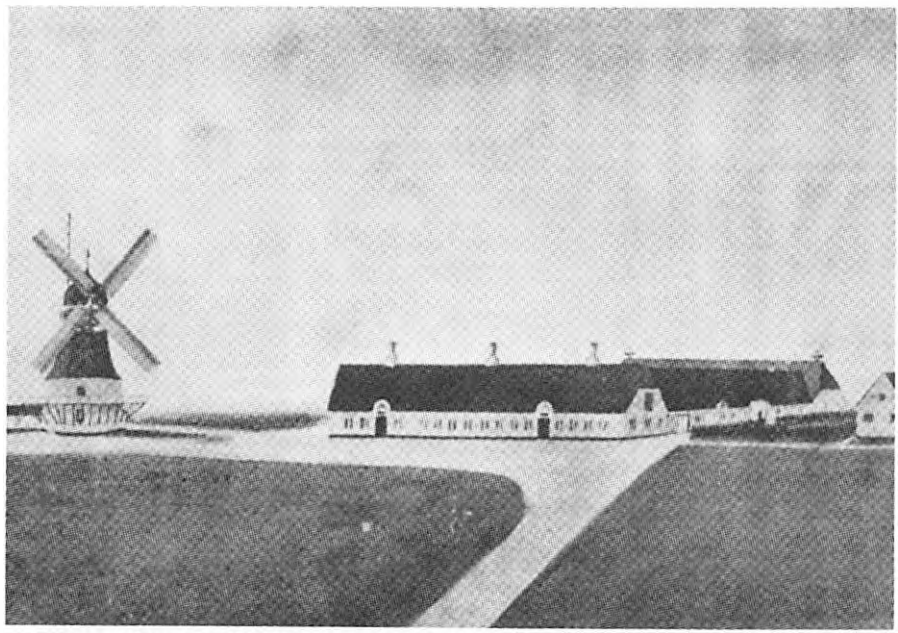

Lønne Møllegård 1858. Nu nedbrændt, 1964.

omsigt, og vi bemærkede de smukke Nebelgårde i række langs den gamle landevej og Lønne Møllegård, en stor firelænget gård ved Lønne bæk, alle med den grønne Nebel mærsk som baggrund for syn og præg af velstand.

Lønne Møllegård nedbrændte for nogle år siden (1964). I dens ruiner fandt man ved oprydningen efter branden en "skat", nedgravet i jorden under gulvet i en stue. Den var ret værdifuld efter datidens forhold. Den bestod nemlig af ca. 250 sølvdalere, hvoraf den yngste var fra 1864, så skatten havde ligget i jorden urørt i hundrede år, og ejermanden har ikke udnyttet den. Hvem han var, er en gåde.

Herefter passerede vi Lønne med den nye kirke, næsten pyntelig, mellem de mørkegrønne fyrretræer på den ene side af vejen og "De rige pigers gård" på den anden side mod nord. Her havde adjunkt Beck også nogle interessante bemærkninger, da vi standsede op og beså omgivelserne.

Det var om den gamle tilsandede kirke og om præsten Jens Rusk, der blev brændt på Vester Horne Herreds ting i Outrup, anklaget for trolddom. Her fik vi historien om, hvorledes han engang var kørende til mølle med nogle sække korn for at få malet dem til mel. Imidlertid holdt en anden mand ved møllen og fik sit korn malet. Det ville præsten ikke vente på, og han bad den holdende mand om at flytte sig, så præsten kunne komme til. Det afslog manden, og der opstod et heftigt skændsmål, der endte med, at præsten råbte, at hvis manden

»Lønnepigen«. En rekonstruktion efter gravfund på Lønnehede. Her fandt man i en stensat grav liget af en ung pige. Hendes klædning var velbevaret, at det har været muligt af fremstille en kopi af dragten i det oprindelige snit, i de oprindelige farver og med de oprindelig anvendte vævninger. Gravlægningen er sket omkring år 60 e.K. »Lønnepigen« kan ses på Blåbjerg musæum i Nørre-Nebel.

ikke fortrak, så skulle han ikke få lov at smage brød af det mel, der just blev malet!

Nu skete der det uheldige, at manden på hjemvejen kørte galt og omkom ved drukning i åen!

Ved således at udstøde forbandelse over et andet menneske, en forbandelse, der fik synlige, alvorlige følger, havde præsten vist sine trolddomsevner, og derfor måtte han bøde. Det er nok et sagn, men at han blev brændt er sandhed, dog herom senere.

Præstegården så vi bag træerne lidt nord for vejen, nabo til "De rige pigers gård", der dengang lå som den første grundmurede gård i Lønne sogn (fra 1803) og nok var værd at betragte, men i dag er flyttet, næsten sten for sten, og genopbygget på Frilandsmuseet i Lyngby nord for København (1967). Den burde vel være blevet liggende, hvor den oprindelig er bygget og bevaret på stedet. At gården fik det nævnte tilnavn var vel ikke uden grund, idet der fortælles, at ved en familiesammenkomst, som de to ugifte søstre holdt, lå der en 500 - kroner - seddel under hver tallerken, bestemt for den person, som sad ved bordet. Misundelige røster sagde: "Hvor kom pengene fra?" Det var vel et gængs spørgsmål, folk imellem, der ofte "strandede en pind" ved havet.

Ja, stedets dramatik fornemmedes: Den tilsandede og nu nedrevne kirke, den standsede vandreklit, den forsvundne skov, den nyopvoksede plantage, de menneskelige aspekter, der på forskellig vis fremhævede stedets karakter fra ubemærketheden, men lad os samle os om det senere.

Dog, nutiden var da heller ikke så langt borte.

I skolen over for kirken boede førstelærer Guldvang, hvis søn vi havde i skolen. Han rejste, som en del andre hver dag med toget til Tarm og var allerede dengang meget jernbaneinteresseret, fortalte han mig, der havde ham i anden real på dette tidspunkt. Han blev da også senere en anvendt planlægger inden for DSB.

Vi passerede Kragelund, med mindelser om gammel skov og med "Lilleflod", rester af det sund, der engang gik ind til Lønne fra Ringkøbing fjord (Lønne af Lønvig eller Lyngvig) og som muliggjorde, at man kunne sejle fra havet gennem fjorden og ad "Hennedyb" til Lønne.

Nu kom vi til Lønneklint (stedets gamle navn). Klinten så vi skarpt aftegnet, da vi passerede Nymindegab kro, der ligger på kanten af den tidligere havskrænt, bakkeø fra næstsidste istid, lige ud mod "Løbet". Den samme bakkeø, som også Blåbjerg er en del af, dog er morænedannelsen her overføget med 7-8 m flyvesand.

I Lønneklint skole havde vi også en bekendt, førstelærer Johannesen, hvis søn jeg havde i første real. Han blev senere professor ved Manchester universitet, med speciale i ultralyd. Hans følgesvend og klassekammerat var en lyshåret og lyshovedet fyr fra Vesterlund; han blev senere dyrlæge.

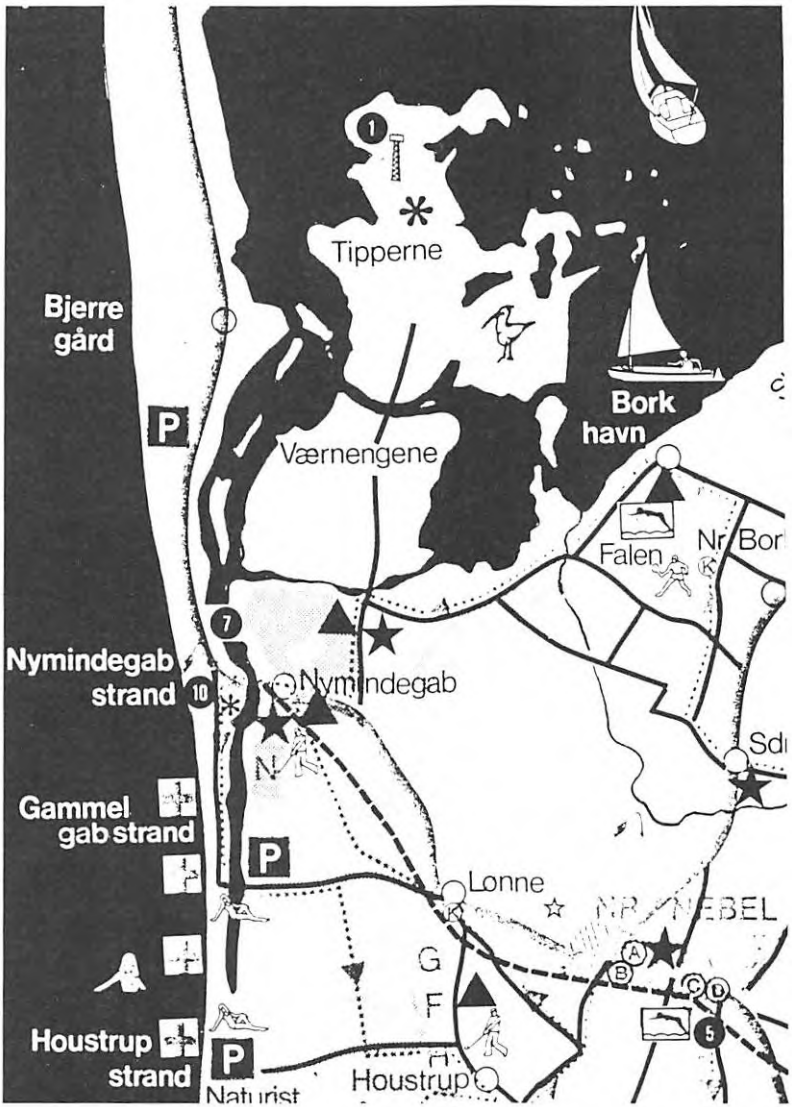

Kortskitse, der viser området Nørre-Nebel, Lønne, Nymindegab, og Tipperne samt Nymindestrømmen i dag, fra Tipperne til Houstrup strand.

Selvfølgelig standsede vi op ved kroen, der dengang var en lang, hvid stråtækt énetages bygning på sydsiden af vejen lige ud til "Løbet", som vi nu skulle passere. Det kunne nu lade sig gøre ad den nye dæmning, der var bygget efter at udløbet fra Ringkøbing fjord var flyttet (for anden gang) til Hvide Sande, og kanal- og sluseanlægget var etableret på - har det vist sig - stabil måde. 30. august 1931

blev kanalen åbnet. Nu kunne man anlægge en dæmning over det sidste løb ved Nymindegab og færdes "tørskoet" over til Tangen, d.e. Holmslands Klit.

Hidtil havde det været nødvendigt at sejle over med en færge, hvis man ville til eller fra "Klitten". På Nymindegab-siden boede færgemanden. Ham kunne man tilkalde fra Klitten med en klokke, hvorefter han nok kom og hentede den ventende.

Hvad var det for en klokke? Det har somme tider været drøftet mand og mand imellem, for nogle mente, det var klokken fra den nedrevne Lønne kirke, andre vil mene, at den stammede fra et strandet skib. Ved den sidste stormflod er det sikkert, at den blev skyllet bort, men atter fundet af færgemanden, efter at han havde ledt efter den et par dage. Den lå i rørene nordpå oppe ved Tipperne, båret derop af strømmen og den bjælke, den hang på. Nu er den imidlertid forsvundet.

Nu kan vi gå eller køre over Gabet og komme ud til havet på vestsiden af Holmslands Klit. Det var en ny oplevelse.

Færgefarten, der administreredes fra Nymindegab kro, havde i den dejlige sommertid været en tilsvarende oplevelse for både fastboende og for mange tilrejsende, der de senere år var taget stærkt til i antal, men i storm og kulde været en barsk oplevelse for dem, der havde nødvendigt ærinde over løbet.

Ingen har fortalt bedre herom end læge Iver Iversen i sine "Vestjyske Skildringer" fra tiden omkring 1890, da han var læge i Nørre-Nebel:

"- For nogen tid siden, en vinterdag, efter flere dages stærk vestenstorm, hvor telegrafen meldte om tab og forlis på Nordsøens kyster, modtog jeg et par af de kendte telegrammer: "En strandvasker opdrevet på Bjerregård strandlen. Jeg møder til ligsyn i morgen kl. 12". - og så underskriften. Det var fra herredsfogeden i Ringkøbing. -

Det er dog det gode ved de døde, at de er mere tålmodige end de levende. Man kunne da til i morgen sunde sig lidt, få vogn bestilt og folk tilsagt. Der er ikke så få mennesker, som i den anledning måtte advares og alarmeres gennem telefonen.

"Gudskelov for den telefon her på vestkysten! Den har været til nytte og lettelse for mange under vanskelige forhold, og den har været til frelse for ikke så få, når man kunne få bud efter redningsbåd og rakektapparat under strandinger.

Der løber en syngende tråd fra stang til stang ubrudt de mange mil fra Skagens gren tiil Blåvandshuk.

Hvor mange gange har de stakkels folk på Holmslands Klit før telefonens tid ikke måttet holde med vogn og heste hele timer og halve dage eller nætter igennem nede på stranden ved Nymindegab for at vente på lægen på den øde stormfulde kyst uden læ og ly for blæst og regn?

Nu telefonerer de først, om lægen er hjemme. Lyder svaret "ja", aftaler vi en

Nymindegab redningsbåd efter maleri af Oscar Mathiesen 1911 Blåbjerg museum, Nørre-Nebel.

tid og et sted for mødet, og således kan de uden at spilde et minut indtræffe samtidig med lægen ved færgestedet.

- Næste dag oprandt klar og smuk, stormen havde lagt sig, det var stille frost og solskinsvejr, ret et vejr til en lysttur.

I den kolde disede morgenstund, der lå med rimtåger inden solen ret skar igennem, kørte jeg ud til Nymindegab. Oppe fra de stejle, høje klitter, som skarpt afskårne stiler rakt i vejret fra fjordens smalle forstrand, spejdede jeg over mod den anden bred efter vognen, som skulle vente der.

Der var ingen vogn.

Fjorden lå blankt som et spejl, så langt øjet rakte, tillagt med tyk is. Stormen for nogle dage siden havde knækket spejlet langs strømløbet, men de to sidste rolige dage og stille nætters skarpe frost havde lukket såret igen.

Nede ved foden af klitten på forstranden stod nogle fiskere i samtalende klynge.

Jeg råbte ned til dem, om de ikke havde set den vogn, som skulle hente mig på den anden side af fjorden.

"Er det doktoren?"

"Ja, vel!"

Nu kom fire af dem sejt og støt en efter en klavrende op ad en klitkløft til toppen, hvor jeg stod.

"God dag, Hr. doktor! Ja vi skulle have doktoren med. Hvis De ikke har noget imod det, skulle vi skøjte Dem over".

Så tog de min fodpose og pelsværket, og i glidende hop og stødvise spring gik det rask ned gennem kløften i det løse klitsand, til vi stod på forstrandens isbræmme.

Der holdt ekvipagen, en meget primitiv slæde, tømret af vragstumper, et fladt

kasselåg på to kælke og to opstanderstolper med tværbrædt til rygstød.

Folkene spigrede en gammel tom fiskekasse på kant til flåden og indbød mig til at tage plads.

Med lodden fodpose og pelsværk for og bag, thi det ville blive koldt at sidde ganske stille, fik jeg mig så bekvemt som muligt placeret på kassen, medens de andre bandt et fire alen langt stykke rundholt til rygstødet, for at have gribeplads til de fire par hænder, og gav sig i en fart til at spænde skøjterne på.

Deres skøjter er af format rædsomme, men reelt udmærkede. De består af et i spidsen krumt opadbøjet langt jern eller stål, der er indfuget i en klodset skåret plade af træ.

Der er ingen skruer, pigge eller spidser op i hælen, ingen klemme eller remme på siderne, kun en tynd stærk snor, der sindrigt føres gennem flere huller i pladen, snøres på kryds og tværs over foden, og skøjten sidder fast. Nogle spænder den endda ikke mere, end de kan klapre løst fra hælen, men den sidder alligevel.

Ofte bruger de ikke engang støvler, men fæster skøjten på strømpefødderne, og da sidder den i grunden aller sikrest, fortæller de.

De skøjter kan ikke fås i butik eller laves på fabrik. De dannes af en særlig benådet smed her på egnen, forenes stykke for stykke med stor omhu, ligesom gamle, fine våben af udsøgt materiale hamres, bøjes og slibes med kunst i just den nøjagtige prøvede grad.

Ligesom de kostelige japanske klinger, århundreder gamle, praler de ikke ved deres ydre glans, men gælder ved indre gehalt. Dette butiksstads gælder ikke en slik! Nej disse enkle, sorte jern har holdt i åringer, og vil vare en menneskealder, fra fader til søn. Og det skønt de bruges overmåde meget.

Folk her løber meget på isen, ikke for morskabs skyld, men i lovligt kald og ærinde, og derfor har de gerne hast.

Hvor de i sommertiden vader uden om eller sejler til, der skøjter de om vinteren lige på, når isen ligger, og isen er landevej, hvor fisk og varer fragtes, brændsel og rør føres, folk og fæ færdes.

Man skøjter her, mænd og kvinder, fra barnsben til højt mod oldingealderen. Øvelse gør mesteren, de løber udmærket. Ikke at det altid er æstetisk kunst at se på, for da løbet er middel og ikke mål, søger navnlig de ældre at slippe så billigt og mageligt som muligt.

Derfor ser man dem ofte bevæge sig i en underlig glidende, bugtet gang med begge ben på isen, ikke i lange strøg som en mågeflugt, sving til den ene, sving til den anden side.

Det er der ikke tid til, når de skal have skubbet de store flade slæder med tunge byrder måske flere mil. Man gør ikke flere spjæt og sæt end højst nødvendigt for at undgå de skøre steder og våger og revner -.

De møder andre på deres vej og snart er de ved målet, den store firelængede

strandfogedgård, en mægtig gammel gård, skummel og ensom på sin bakke mellem hav og fjord".

Denne beretning om skøjteløb på fjorden bringer mig til at tænke på mit første bekendtskab med de foran omtalte skøjter, "Holmslændere" kaldet.

På et "gadekær" i Tarm var der skøjteløb en kold vinterdag. Store Kristian fra Holmsland havde de omtalte skøjter i brug, og da jeg talte med ham om dem, tilbød ham mig en prøvetur, som gik godt, så godt, at da jeg senere fik bopæl i Nørre-Nebel og en oversvømmelse fra fjorden af marsken helt til Nørre-Nebel teglværk tilligemed stærk frost (1940-41) muliggjorde skøjteløb på de udstrakte isflader, da fik jeg rigtig prøvet "Holmslænderne".

Jeg havde anskaffet mig et par, fremstillet af den lokale smed.

Sammen med to af mine bekendte og naboer foretog vi en formelig ekspedition over isen, idet vi en søndag eftermiddag løb fra teglværket over Aner å, gennem Gødelkanalen og ud på Nymindestrømmen, som vi fulgte sydpå til Nymindegab kro. Her styrkede vi os efter turen, der vel blev på 11-12 km og havde varet omtrent tre timer. Sluttelig blev vi efter aftale afhentet af en vognmand fra Nørre-Nebel og kørt det sidste stykke ad landevejen hjem.

Store Kristian blev senere beskikket censor i matematik og rettede også et år opgaver fra Nørre-Nebel Realskole. Han skrev da til mig, da han sendte opgaverne tilbage, om jeg kunne huske skøjteløbet fra tiden i Tarm.

Nu hænger skøjterne på væggen i vort hus i Bjerregård ved Ringkøbing fjord. Jeg har dem bag mig ligesom tiden med skøjteløb, men ser ud over fjorden i glitrende sol.

En anden af dr. Iversens beretninger fra Vestjyske Skildringer er endnu stærkere præget af det barske liv ved fjord og hav i vintertiden:

------ "Jeg gik i seng klokken elleve og sov de trætte mænds søvn en dejlig times tid. Så var det forbi. Atter klokkekimen, som himmel og jord skulle forgå. Min lille dreng vågnede og begyndte at græde af forskrækkelse, jeg selv kunne græde af træthed.

"Hvem er det som ringer? Skal De have mig med?" --

"Ja, det er gamle Svend Dyrvig fra Haurvig" --

Tak skæbne, det er så langt som muligt, yderst i mit lægetøjr!

"Kunne I ikke have ventet til dag?"

"Jo, måske, hvis ikke doktoren vil med, men han er farlig ringe og snakker om brok".

"Brok, så er der ingen tid at spilde. Hvor længe har han ligget?"

"Han har ligget og givet sig og grædt og klaget i to timer, da vi tog af sted. Det var klokken syv, da han var ude med fårene".

"Og nu er klokken tolv!" --

Så pakker man sig ind i skind og pelsværk, piben tændes, og så farvel du dejlige seng! -

På vognen sidder to sorte tilknappede skikkelser. Jeg kan ikke se deres ansigter, for natten er mørk uden måneskin. Afsted til Nymindegab! Blæsten slår vilde gnister af min pibe, og de føres som skræmte fugle langt ud over heden. Hele landet og klitterne er dækket af sne, det lysner da lidt, så man lige kan skimte vejen som to sorte hjulspor. Nå det må kusken om! Jeg borer mig ned i min skindpels og trykker min taske med instrumenter og bøger tæt til mig. Så lukker jeg øjnene og lader det stå til gennem mørket vester ud, hvor man kan høre havet tordne. Af og til åbner jeg øjnene lidt for at se, om der er ild i piben - man kan jo ikke smage tobakken, når man ikke ser røgen - og lukker dem straks igen for den isnende blæst, der strammer huden og lægger rim i skægget.

Så kom vi da til Nymindegab!

Der var endnu folk oppe i kroen. Vi fik en stiv, varm kaffepuns for at jage blod til huden og tumlede i mørket ned ad de stejle klitskrænter til fjorden.

Færgekarlen var med. Han skulle sætte os over, men brummede over isen og mørket og stormen -- og så det, at at han var revet op af den søde seng. -- Værst var det med isen. Stormen om dagen havde brudt den og drevet den sammen i det snævre gab. Vi måtte lempe os igennem så godt som muligt. Jeg satte mig med stivfrosne fødder i agterstavnen af færgeprammen, medens de tre andre søgte at bringe den i fart. I mørket lyste isen noget, så man kunne skelne den fra det sorte vand. -

Pludselig stødte vi klods mod en blok, så den mørke pram nær var knust, så skurede vi en tid lang hen ad en flage. På en gang springer alle tre mand op i prammen, som er ved at kæntre. Nu stager vi en stund, så ror vi et stykke, så bums! på et isbjerg igen.

"Doktoren kommer til at stå ud på isen og hjælpe lidt til at trække".

Nå, i Guds navn da! Jeg tumler ud på den glatte is, og vi slæber prammen over en stor flage. Så er det galt igen!

"Pas på!" brøler færgekarlen, og jeg styrter hoved kulds ind i prammen, de andre bag efter i en bylt. -- Ja, De kender disse istransporter, men i mørket og med stormen susende plat på personen, og så det glatte føre. - Ud igen af båden og en ny spadseretur på isen, der hist og her knagede og knak med en lyd som en basstreng, der brast. - Jeg gik med min instrumenttaske højt løftet i hånden.

Endelig nåede vi da land og kom på fast grund igen, trætte og med glødende krop, men med isdøde fingre og fødder.

Der holdt en vogn i læ af en lav klit. De to små fede heste stod med næsen mod vinden. De havde holdt der i tre timer. -

På fjordsiden af tangen kunne vi ikke køre, thi den sædvanlige vej i havstokken er ufarbar på grund af is, der er skruet op i flager og bunker. Vi må tværs over

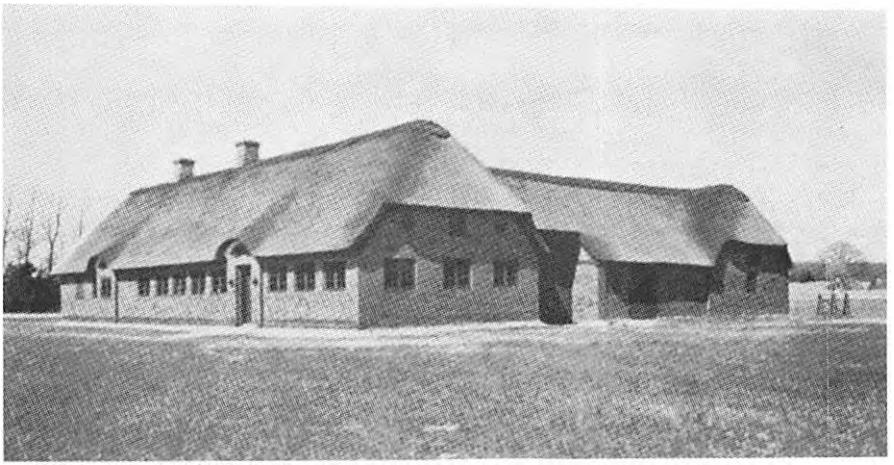

»De rige pigers gård« i Lønne (Lønnestak) efter at den var flyttet til Frilandsmuseet i Lyngby ved København og atter genopført i sin oprindelige stil 1968.

tangen til havsiden, så langs stranden videre nordpå, og når vi så er på højde med patientens gård, tilbage igen tværs over tangen gennem klitterne for at nå den--''.

Krofolkene i Nymindegab forestod færgetransporten over Nymindestrømmen, og da badegæsterne kom omkring århundredskiftet, blev der nok at bestille. I 1915 var taksten for overførsel af en person 20 øre, en hest eller et stort kreatur 75 øre, en motorcykle eller bil en krone.

Vi nåede da til havet med tankerne om færgefarten og travede gennem klitterne, gled og hoppede ned på stranden og vandrede langs havet, der skvulpede blidt på den fredelige sommerdag.

Herefter tiltrådte vi vor tilbagetur, dog indledt med et besøg på Nymindegab kro, dels for at styrke os med en kop eftermiddagskaffe, dels for at bese de mange malerier af ''Nymindegab-malerne'' Laurids Tuxen, Henningsen, Trier Aagaard, Lebel, Kristensen, Axel Mathisen, Høyrup o.a.

Også den enestående fuglesamling tiltrak sig vor opmærksomhed og viste den rigdom på svømme- og vadefugle, som de udstrakte eng- og vådområder på Tipperhalvøen kan opvise.

Under besigtigelsen af malerierne førtes samtalen ind på fiskeriet ved Nymindegab, der gennem århundreder har været livsvigtigt for egnen og med netop stedet her som måske den betydeligste fiskeplads. Ikke at mange fiskere boede her, men de kom inde fra landet, vel mest bønder, der havde fiskeriet som en nødvendig indtægtskilde ved siden af landbruget. De kom så til havet forår og efterår for at drive dette fiskeri, oftest 5-7 mand i et bådelav og hertil et par ''esepiger'', der alle fik kvarter i tre ''esehuse'' pr. bådelav, ret primitive hytter, som man i dag kan

se et par kopier af ved fjorden. Tidligere lå esehusene dog oppe på skrænten, mest syd for kroen.

Som nævnt drøftede vi forholdene som de var før i tiden, og adjunkt Beck mente at kunne huske, at der for et par år siden havde været en omtale af kunstmaleren Laurids Tuxens erindringer, hvori han havde givet en god og interessant omtale af fiskeriet ved Nymindegab omkring 1880, da han kom hertil for at male og indlogerede sig på kroen.

Jeg har senere fundet denne bog frem. Den har han kaldt "En Malers Arbejde", og den udkom i 1928. Her hedder det i et brev til forældrene: "Så kort tid, som jeg har været her, har jeg allerede store planer om, hvad der skal komme til at stå på det lærred, I sendte mig. Stedet har overtruffet mine forventninger, og mage til liv, som der var her de første dage, har jeg aldrig set. I år er her blevet fisket med fem både, hver med 7 mands besætning. Disse folk samt lige så mange koner og piger lever i fisketiden (ind til Sct. Hans) i små hytter, de kaldes "boder" - bestående af stråtag med muret skorsten, liggende på rad mellem klitterne. I de herved dannede gader rører der sig et ejendommeligt liv. Folkene er jovale og lystige, og hvert øjeblik ser man drastiske scener, som ingen hollænder har malet bedre, forøvrigt er vel også racen den samme. Hvad der giver det hele karakter, er det stærkt koncentrerede i virksomheden, thi fiskeriet varer kun i nogle måneder, i hvilken tid folkene lever på feltfod, og så gælder det at udrette så meget som muligt, der var f.eks. gået 3 uger, hvor mændene ikke var kommet i seng: fisken i land, en smule middagsmad og så af sted igen. Bådene var store, fyldige og uden køl, men med sværd på siden, og det er hovedsagelig store torsk og hvilling, de tager. På stranden bliver fisken renset og lagt i salt og senere tørret på fladerne mellem klitterne. Dette giver mange motiver, dog denne gang så jeg ikke stort af det, da jeg kom lidt sent. Derimod var det bedste tilbage, nemlig trankogeri og afregning, hvoraf det første bliver mit hovedmotiv for i år. Det er nemlig skik, at der en af de sidste dage før afrejsen bliver kogt tran af alle torskeleverne, og dette er pigernes sag, så vel som deres fortjeneste. Oppe på en klit indrettes et ildsted, hvorpå en 4-5 store gryder anbringes. En kraftig gammel kone stod for styret, medens unge piger udførte ordrerne. Omgivelserne og den megen røg gjorde det i høj grad malerisk, og jeg tilbragte da også hele dagen med at male. Til opmuntring for de arbejdende kom de andre hvert øjeblik med kaffe og pandekager, som skulle ned trods forsikringen om, at nu var der ikke plads til mere. Sent på aftenen samledes man omkring dem med sang og spil på harmonika, det var malerisk og stemningsfuldt. Grupperingen var fuldkommen, midt i ragede den gamle mørkklædte kone op som en zigeuneranførerske, i forgrunden, oplyst af ilden, sad en unge pige og var falden i tanker, medens en anden med en smuk stemme sang til harmonikaen om sømandens brud, der går alene på stranden og venter. Det var i virkeligheden med megen poesi, alting her er naturligt og uberørt. --

Afregningen bekræftes med dans og gilde, og det liv og spektakel, det gav anledning til, var stort. Karle og piger sidder mellem bordene, der er spejlblanke af punsh, øredøvende syngen og skrålen lyder, hvortil et par støvle- og strømpeløse hæle slår takt. Uden uenighed i de 1½ døgn det står på. --

-- Iøvrigt skriver Villumsen: "Man må sige til disse folks ros, at udskejelser af hvilkensomhelst art er uden eksempler".

For den besøgende ved Nymindegab i dag er det vel den betagende og særprægede udsigt fra den gamle havskrænt, der først tiltrækker sig opmærksomheden, men et par andre forhold har efter krigen 1940-45 vakt synlig og rimelig interesse, nemlig de tyske befæstningsanlæg ved kysten, dele af Vestvolden, samt Nymindegablejren.

Kort efter den tyske besættelse af Danmark i 1940 begyndte et omfattende byggeri i området, dels en skydestilling for luftværn og andre lette kanoner, anlagt ude ved havet i klitterne. Hertil blev ført jernbanespor fra Nørre-Nebel, gennem en stor udgravning ved Nymindegabskrænten og over en nyanlagt dæmning over strømmen. Bag skrænten inde i landet etableredes et ammunitionsdepot ved banelinien (efter krigen kaldet "Ruinbyen"). Nymindegab jernbanestation blev anlagt nord for landevejen og ses stadig inde i "Lejren".

Ved kysten byggedes bunkers og kanonstillinger, mandskabsrum og ammunitionsbunkers. Efter general Rommels besøg blev disse stillinger yderligerer udbygget med flere bunkers sydpå og en radarstation med et betontårn på 15-18 meter, idet man inden for Værnemagten stærkt frygtede invasion på den jydske vestkyst. Den minder da også meget om Normandiets kyst, hvor invasionen fandt sted den 6. juni 1944. Radartårnet er senere sprængt af Hjemmeværnet efter anmodning fra fredningsmyndighederne.

I dag ser man ud over delvis tilsandede bunkers, fritskyllede bunkers og rester af "betonmuren" ved det gamle Gøddelløb.

I baglandet byggedes samtidig Nymindegablejren med administrastion, mandskabskvarterer og reparationsværksted for kanoner, tanks og lastvogne. Lejrens byggestil er mere frisisk end dansk, og snakken gik da også, at man havde forbyttet tegningerne med tegninger til en tilsvarende lejr i Holland. Nymindegab-lejren var under hele krigen en central base for uddannelse og reparation, som foran antydet.

I krigens sidste måneder og i den første tid efter dens afslutning blev den opsamlingssted for flygtninge sydfra, dels militær, der kom vandrende ad landevejen, dels civile, der kom med tog bl.a. fra Østprøjsen og andre østlande. Vi så de mærkeligste kolonner, gående eller kørende på østeuropæiske pindevogne, belæsset med husgeråd og sengetøj, "soldater" uden våben, i gamle uniformer fra kejsertiden og med civile hatte eller uden hovedbeklædning.

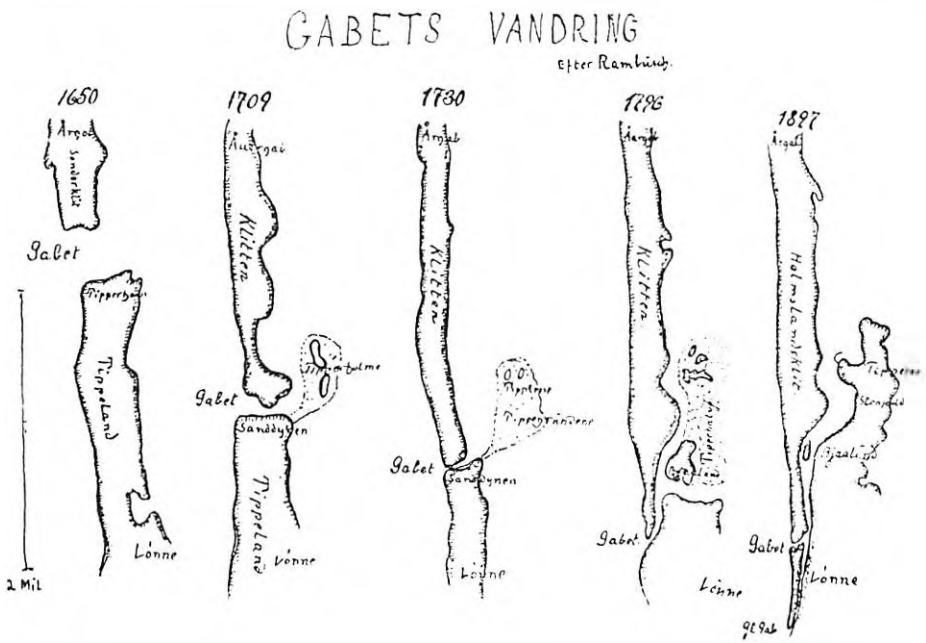

Fem kortskitser, der viser Nymindegabs vandring sydpå fra 1650—1897, efter Rambusch, 1900.

Flygtningestrømmen tog til og hovedparten af dem, der kom herover var russiske og baltiske flygtninge. Sigurd Lenz har en fortrinlig skildring af denne flugt og flygtningestrøm - delvis selvoplevet! Fra øst til Danmark, formidlet af alle slags fartøjer fra polske og østprøjsiske havne. Her i landet søgte de havn på Lolland og Falster.

Min broder, der på denne tid var hospitalsinspektør på Lolland fik pålagt opgaven at skaffe indkvartering og mad til de mange hundrede sultne og forkomne flygtninge, der blev landsat på kysten.

Efter den første anbringelse på skoler, på godser og gårde, hoteller og forsamlingshuse, blev en mere organiseret fordeling foretaget og til Nymindegablejren kom, efter at soldaterne omkring midten af maj 1945 havde forladt stedet, som nævnt nogle russiske, men mest baltiske flygtninge, omkring 3000 i alt. Russerne blev dog hurtigt flyttet, idet de ikke kunne forliges med balterne. Det er forståeligt, når man erindrer, at under krigen - som netop omtalt i denne tid - blev der sluttet en aftale mellem Hitler og Stalin, gående ud på, at Tyskerne kunne besætte Polen, og de baltiske lande kunne besættes af Russerne på trods af ikke-angrebspagter m.v.

I Nymindegab boede herefter mest Litauere. Lejren var under administration af Røde Kors, men Litauerne havde deres eget "Lokalråd", der ordnede alle interne forhold. Rådsformanden var den tidligere sekretær for den litauiske uden-

rigsminister (og tidligere redaktør af tidsskriftet "Revu Baltic", der blev udsendt til alle lande, hvor Litauen havde ambassader). Et andet medlem af rådet var en tidligere lektor Kaminskas fra Wilna.

Rådet havde bl.a. til opgave at ordne skolegang, beskæftigelse og underholdning for lejrens beboere.

Min kone og jeg var på et tidspunkt inviteret til en stor underholdningsaften i lejren i anledning af besøg af minister Kjærbøl, der havde flygtningesagen som et af sine administrationsområder.

Underholdningen var flot og farvestrålende, bestående af sketches, dans, sang og musik. Instruktionen var lagt i hænderne på primaballerinaen fra statsteateret i Wilna. Dragter havde man selv fremstillet tillige med kulisser og andet udstyr, alt med kunstnerisk sans og for små midler.

Efter forestillingen var der en lille sammenkomst med deltagelse af administrationen, Rådet, ministeren og nogle civile kontaktpersoner, og det blev aftalt, at jeg skulle være behjælpelig med at få lavet arrangementer med optræden af det litauiske "Ensemble" i omliggende byer. Det lykkedes også, og bl.a. i Nørre-Nebel var der en fin fin forestilling, hvor salen på Kjærs Hotel var fyldt til sidste plads, og de optrædende høstede fortjent bifald. På samme vis i Skjern, Ølgod m.fl. steder.

En del af flygtningerne kunne få tilladelse til beskæftigelse uden for lejren. Således havde vi et halvårstid to litauiske piger i huset, den ene som kokkepige, den anden som stue- og barnepige.

De var meget flittige, flinke og tjenstvillige, men stærkt præget af deres hidtidige oplevelser under krig og flugt.

Den ældste, en bondepige fra en gård i Litauen, fortalte om familiens liv under krigen, først på flugt for russerne ud i skovene under den russiske besættelse, dernæst for tyskerne under deres fremrykning og endelig atter for russerne i 1945. Når hærene rykkede frem, flygtede alle ud i skovene med heste og kvæg for at bevare liv og nogen ejendom. Når der atter var ro, kunne man komme tilbage i landsbyen, og sluttelig flygtede familien med det nødvendigste tøj og husgeråd på vogne mod syd, men snart måtte de efterlade alt og nåede endelig til en havn ved Østersøen, hvorfra de kom til Danmark, uden andet end, hvad de stod og gik i. Familien var desuden splittet og spredt, måske omkommet. Det var hun ukendt med på dette tidspunkt. Hun havde dog i lejren fået tøj og var forholdsvis velklædt, idet som hun fortalte: de modtog mange pakker fra slægtninge i USA. Når hun havde fri, klædte hun sig fint på, bl.a. i højhælede sko og begav sig på vej til fods til Nymindegab. Hun betroede os dog, at når hun kom uden for byen, tog hun skoene af og gik på bare fødder i græsset ved vejkanten.

Hendes nervesystem var ikke ganske i orden. Hun boede i et gavlværelse på 1. sal, og vinduet havde hun indvendigt forseglet og snøret til med en tøjsnor, så in-

Et andet maleri af Laurids Tuxen fra Nymindegab viser fiskermiljøet på en solskinsdag. Udlånt af Kresten Høy, Nymindegab.

gen skulle komme ind til hende. Vi mente ikke, det var nødvendigt her i landet, men hun sagde, at der løb så mange rundt om natten, og det skal jo nok passe, for en nat blev vi vækket ved, at hun råbte op og skreg, så vi blev vækket derved, og jeg måtte ud og genne en fyr væk, der forsvandt gennem haven, efter at have truet ad mig.

Den yngre pige, vi samtidig havde, var datter af en købmand og trælasthandler i en mindre provinsby. Hun havde gået på gymnasium og levet under åbenbart velhavende forhold. Hendes forældre samt en søster og hun selv var ved den russiske invasion blevet fængslet og derefter sammen med mange andre fra by og egn (intelligensia og kapitalister) anbragt i tog med henblik på transport til deportation til Sibirien.

Ved en station, hvor toget standsede, forsøgte Sasia og søsteren at flygte bort fra toget. Søsteren blev under flugtforsøget skudt, men for Sasia lykkedes det at undslippe, og hun opnåede at blive forvaret af beboere på landet, indtil hun måtte flygte med de andre baltere sydpå i 1945.

Hun nåede derefter som andre til Danmark og Nymindegab.

Hun syntes ingensinde at være i rigtig godt humør, dog fortalte hun gerne om sin skolegang og familiens daglige liv, men når hun kom til flugten, begyndte hun at græde - det kunne hun ikke holde ud at tænke på eller at tale om.

I samme tidsrum havde vi en del at gøre med de to tidligere omtalte personer fra Rådet. Kaminskas var den, der kom mest ud, da han ordnede de forskellige

optrin, der skulle finde sted ude i landet, og jeg kørte med ham i min bil, for pengemidler havde han ikke, ligeledes fik han nu og da et måltid mad, og det hændte, at han spurgte, om han måtte tage dette eller hint med til sin broder, der gerne ville smage dansk mad. Han fortalte også om sin flugt, der foregik sammen med denne broder og med deres mor. De havde naturligvis også mad, tøj og værdier med hjemmefra, men da de endelig nåede til et skib, måtte de springe om bord med moderen mellem sig og det eneste, de havde med var en sæk med rugbrød, som de regnede med fortsat at få brug for. De kendte ikke til vore forholdsvis gode forhold her i landet, selv under krigen.

Jeg har ladet mig fortælle, at han senere fik en frisørforretning i København.

Ministersekretæren med frue og Kaminskas var en enkelt gang gæster i vort hjem. Da fortalte de blandt meget andet også om, at Litauen kun kunne blive et frit land igen ved en ny krig. Det var ikke så rart at høre på, når vi nu netop havde gennemlevet afslutningen på Anden Verdenskrig. Ministersekretæren fortalte også, at den litauiske nationalformue og guldbeholdning var, inden russernes invasion, sendt til USA.

Om familiens videre skæbne ved jeg intet, men jeg formoder, at den kom til USA, som hensigten var under lejropholdet.

»Trankogning ved Nymindegab«. Maleri af Laurids Tuxen 1883. Statens Museum for Kunst.

Alle andre litauiske flygtninge blev senere i flere jernbanetog flyttet til en Røde Kors-lejr i Thisted. Den eksisterer endnu som alderdomshjem for gamle baltere, medens alle andre enten er udvandret eller har skabt sig en levevej her i landet.

Efter at Nymindegablejren var rømmet for flygtninge, var den en tid uddannelsessted for danske soldater, rekrutter både fra hæren og søværnet, idet man endnu ikke havde fundet, hvad lejrens endelige anvendelse skulle være.

Det blev dog besluttet i 1948, at den skulle være befalingsmandsskole for Hjemmeværnet, og kampvognsværkstedet skulle anvendes til reparation af kampvogne, tanks og lastvogne, vi fik overdraget fra NATO.

Hjemmeværnsskolen er blevet en betydelig del af hjemmeværnet. Her kommer hundreder af HJV-folk på kursus hvert år, og samtidig sendes tusinder af breve af sted fra HJV's brevskole til folk, der har fjernkursus. Flere tusinder af HJV's 80000 medlemmer har gjort stedet landskendt og givet det hædrende omtale.

Alle kan forøvrigt få lov at bese Hjemmeværnsskolen ved henvendelse til vagten.

Naturligvis gav hjemturen til VGT rig lejlighed til drøftelse af vore oplevelser og iagttagelser fra turen i dagens løb. Tilsyneladende ret beskedne, men meget inspirerende og de gav mig lyst til at finde yderligere baggrund og oplysninger fra det for mig ret ukendte landområde. Netop det på dette tidspunkt (1932) helt aktuelle nemlig "Gabets" flytning fra Nymindegab til Hvide Sande og dets "vandring" gennem årene. Lad os gå lidt nærmere ind herpå.

Hvis man studerer gamle landkort fra 1400-tallet, ser man, at Ringkøbing fjord for 500 - 1000 år siden var en åben havbugt, begrænset mod vest af nogle øer (Numit land), således som man i dag ser det længere mod syd i Vadehavet.

En hævning af landet mod nord i fjorden samtidig med en vis klimaændring gav formentlig næring til en voldsom sandflugt og materialevandring langs kysten mod syd, så øerne blev til en landtange fra nord: Sønder Klit, og en anden fra syd: Tipperhalvøen. Dog først fra 1650 har man et landkort, der viser forholdene ret tydeligt. På Johannes Meyers kort læser man Sdr. Klit med Aargab.

Fra Lønne mod nord strækker sig halvøen med Tipperhorn, Klithane og Bjaalum. Imellem de to halvøer er der et kilometerbredt udløb ud for Skjernås munding, og her læser man Nymindegab.

Gennem dette udløb var strømmen naturligvis stærk og tidevand og storm havde også deres virkning sammen med havstrømmen fra nord. Alt dette bevirkede, at klitten fra nord voksede mod syd, medens den sydlige halvø afgnavedes på vestsiden og materialet dels føg, dels flød mod øst. Efterhånden forsvandt Tipperhorn og Klithane. Bjaalum findes endnu, men samtidig blev der dannet

store sandflader mod øst, vaderne, og inde i landet var marsklandet ved fjordens sydside truet af sandflugten, efterhånden voldsomt tiltagende.

Ringkøbing fjords udløb ses på det omtalte kort at være lige vest for Skjern ås udløb i fjorden altså ved det nuværende Sdr. Haurvig. Det mest naturlige og logiske udløb i den fra istiden kendte slugt eller dyb ret øst - vest.

Efter midten af sekstenhundredetallet begyndte en "hurtig" vandring mod syd. I 1730 var udløbet omtrent ud for Bjerregård by. I 1750 ud for Bjålum på højde med Sdr. Bork kirke. I 1796 ud for Gøddelstrømmen (på gamle hollandske kort kaldet Gladde Løb, senere forvandsket til Gøddel Løb) og 1845 ud for Houstrup.

At udløbet flyttede sig mod syd skyldtes sandvandring fra nord. Man oplevede derfor også til stadighed, at udløbet sandede til og forsøgte en uddybning, der dog ikke var tilstrækkelig.

I 1844 gravedes en kanal ved Hegnet, syd for Gl. Bjerregård (ses endnu i terrænet). Et strandet skib lukkede dog straks denne kanal.

Nu stuvede vandet i fjorden voldsomt op og i 1845 brød havet igennem tangen 4 km syd for Nymindegab kro.

Både bønder og fiskere og handelsfolk i Ringkøbing var nu enige om, at udløbet var kommet for langt mod syd, og i 1892 blev der gravet et nyt udløb ved Nordmandskrog 1 km syd for kroen, medens det gamle udløb lukkedes med en dæmning omtrent vest for Lønne kirke. Men også udløbet ved Nordmandskrog ville sande til og vandre mod syd. Derfor stationeredes en sandpumper her. Den fik navnet "Nymindegab", hvilket tydede på, at her skulle udløbet være.

Men nordpå i Ringkøbing og i Lyngvig var der utilfredshed med det sydlige udløb, og man ønskede udløbet flyttet mod nord, helt til Hvide Sande, så denne egns fiskere kunne få lettere adgang til havet og sejladsen fra Ringkøbing kunne fremmes. Byen voksede jo.

Disse tanker medførte, at der opstod et Nordparti, der ønskede dette gennemført og et Sydparti, bestående af ivrige tilhængere som kromanden og fiskerne ved Nymindegab, der ønskede adgangen til havet så nær deres bopæl som muligt, altså i fjordens sydende, og de blev kraftig støttet af bøndere ved fjordens sydende, der næsten hvert år fik deres marker (marsken) oversvømmet helt til og forbi Nørre Nebel Teglværk og Sdr. Bork mølle, idet nordvestenstorm om vinteren fremkaldte stærke opstuvninger i syd. Dog udløbet mod syd virkede som en sikkerhedsventil, idet fjordvandet fortsat kunne strømme ud i havet fra et sydligt udløb. Man mente også fra Sydpartiets side, at et åbent udløb mod nord, f.x. ved Hvide Sande ville bevirke havgennemstrømning uden kontrol og forårsage skadelige og farlige oversvømmelser af frugtbar jord. For at undgå sådanne skader måtte et sluseanlæg bygges til regulering af vandgennemstrømningen i en eventuel kanal. Dette ville sikkert medføre en stor og vel uoverkommelig udgift.

Jeg er i besiddelse af et hæfte fra 1863 med beskrivelse, kort og beregninger, udført af ingeniør Nyholm, Holstebro, og udført på bestilling af Ringkøbing byråd.

Efter dette ville en gennemgravning med sluseanlæg koste for kanalen 1 mill. rigsdaler og 250.000 Rd. for inddæmning ved Haurvig og en dæmning ved Nymindegab, i alt 1.250.000 Rd. Efter datidens forhold en ganske anseelig sum, som det vel var rimeligt at være tilbageholdende over for.

Der blev derfor uenighed om spørgsmålet, og intet blev besluttet.

Imidlertid lykkedes det i 1910 for Nordpartiet at få sin plan igennem med udløb ved Hvide Sande.

Men man havde undervurderet havets magt. Man byggede en kanal på 26 m bredde med en træbro over, men efter et års forløb havde havets vandmasser udvidet løbet til 250 m, og man måtte sejle ud til broen.

En stormflod i 1911 var særlig ødelæggende. Vandet stod højt ind over engene rundt om fjorden. På ejendommen "Frihed" ved Nørre-Nebel teglværk stod vandet ind i stuerne. Mange fik skadeserstatninger for saltvandets ødelæggelser af afgrøderne på markerne.

Fra 1910 til 1915 var der intet udløb ved Nymindegab, men folketingsmand Søren Sørensen, Nørre-Nebel talte Sydpartiets sag så godt, at det blev besluttet at lave et nyt gennemløb ved Gødelen, medens kanalen ved Hvide Sande med besvær og store udgifter blev lukket.

I 1914 nedsattes en kommission, hvis opgave det var at finde en endelig løsning på gennemløbsforholdene.

Det resulterede i forslaget om kanal og sluse ved Hvide Sande, og i 1931 blev anlægget færdigt og ligger der endnu i dag godt og flot!

Omkring slusen er opstået en stor og virksom by, og med sluseanlægget blev også engarealernes afvanding mulig (1955), idet en konstant vandstand nu kunne holdes og med en passende saltholdighed. Samtidig fulgte en indvinding af store og frugtbare landbrugsområder.

En sommerdag ved Nymindegab giver en herlig oplevelse af natur og landskab, men megen dramatik ligger tilbage i historien, ikke kun i færgefart og Gabets vandring, men sejladsen på hav og fjord netop i dette område ved udløbet har været farefuld og besværlig.

Herom minder P. C. Dahls beretninger i hans bog "Strandinger og Strandingsgods", og om redningsstations virke læser man interessant og engageret i Manø-Hansens bog "Strandinger og Redningsaktioner fra Skallingen til Nymindegab".

Mange ulykker er hændt, mange menneskeliv er gået tabt, stor indsats har været ydet af befolkningen på egnen, men også mange forliste er blevet reddet - også

Lønne Kirke ca. 1970. Opført 1904 til afløsning af den gamle Lønne kirke, der blev ødelagt af sandflugten, så den måtte nedrives 1904. Man ser endnu dens tomt ca. 500 m syd for den nye kirke.

materielle værdier i form af ilanddrevet eller bjerget gods, og indtægt har dette i mange tilfælde bragt til en ellers fattig befolkning. Mange farlige, men også mange pudsige hændelser kan man her blive bekendt med.

Med hensyn til redningsstationen, så er Nymindegabstationen nedlagt med samt dens funktioner, men stationen findes i dag fuldt monteret med sin gamle redningsbåd og alle anvendte materialer og redskaber i meget fin stand i Redningsbådsmuseet i Nymindegab, et værdigt og smukt minde om redningsfolkenes indsats og særdeles tankevækkende for eftertidens betragtere.

Vi forlader klitterne og begiver os tilbage til Lønne, der vel er den by eller det sogn, der igennem tiderne har lidt mest under sandflugten, som klitterne på vor vej bærer præg af og vækker tanker om. Lad os forsøge en nærmere undersøgelse af sandflugtens magt og følger.

Vi standsede tidligere op ved Lønne kirke og omtalte, at den gamle kirke sandede til og måtte rives ned. I dag ser vi på den endnu bevarede kirkegård den gamle kirkes tidligere beliggenhed og vest herfor den store vandreklit, der hobede sig op på dette sted og så vældigt ændrede på forholdene i Lønne sogn. Det var jo ikke alene kirken, der blev berørt af sandflugten. Det gjaldt alle bygninger og landbrugsjorder. Mange gårde, store gårde forsvandt helt, f.x. Lønnebjerggård, hvis navn er bevaret. Der fortælles, at engang i middelalderen var der 26 vogne

kørende til bryllup fra gårde vest for kirken. Disse gårde er borte i dag på grund af sandflugten.

Af gamle breve og protokoller kan man få et indtryk af den naturkatastrofe, som sandflugten var.

I lange tider var sandet i ro; men på Kristian den Tredies tid (ca. 1550) brød det voldsomt op, og særlig ramt blev Lønne sogn, hvorfra kronens bønder klagede til kongen over elendigheden: "Deres marker, ager, eng, forte og fædrift i stor storm og uvejr er bleven overblæst med sand, så de er blevet forarmede".

I den følgende tid blev det endnu værre. Den store vandreklit, der nu er standset ved Lønne kirke var i årene omkring 1700 på vandring og i stormvejr et hvidt rygende sandhav. I præsten Knud Mikkelsens tid (1682-1720) nåede den Lønne kirke.

Fra et kirkesyn får man et rystende indtryk af de ulykkelige forhold. Synsfolkene fandt nemlig at -- "Kirken af sand er ganske omblæst, fast lige så højt som kirken og nogle steder højere". Hele kirkegården var dækket af et mægtigt sandlag, "så der ingen kirkegård findes. Sandet menes at ligge nogle snese alen over de døde og gravene". -- "For 2 eller 3 års tid siden er sandet således kommet, at nu må vi begrave de døde udi sandbanken, som ligger ind på kirken". -- På sydsiden nåede sandet 3 alen op på muren, "og en del deraf går ind i kirken, så sognemændene må tit kaste sig derind. Thi sandbankerne er så store, ja så mange tusinde skar lang og bred, og befrygtes denne snart kirken ganske at efterlægge".

Desuden fik sandets tryk grundvandet til at stige så stærkt, "at vandet løfter sig i kirken, så der ingen kan gå tørskoet derinde, hvorfor de har måttet forhøje kirkegulvet 1½ alen". Ved begravelser stod gravene ofte fulde af vand, så man måtte øse, til man fik kisten ned. En tid kunne man gå ad klitten op på kirketaget. Det benyttede tyvene sig af og stjal fire oplag bly! -. Intet under at kirkemuren revnede adskillige steder og dens tiendeindtægter så ringe, da dens "liden menighed var fast ruineret af sandets overknygelse".

Nogle år efter faldt sandet nogenlunde til ro, men flere år efter kunne det hænde, at de lig, som var begravet dybt den ene søndag, kunne stå blottede næste søndag, da sandet var føget bort.

Det er naturligt, at klagerne til kongen medførte, at befolkningen fik lettelser i ydelser til staten, og der blev fra statens side ydet beløb til dæmpningsarbejder. Beboerne skulle dog selv udføre arbejdet.

Lønne gamle kirke bestod af en enkel firkantet længe. Den var oprindelig opført i tufsten, men blev med tiden meget brøstfældig og repareret med flade strandsten stablet på fladerne. Omkring 1700 hedder det i et kirkesyn bl.a. At over koret er taget af bly og strå. Loftet over koret var i forsvarlig stand, medens der ikke i mands minde har været loft i kirken. Man foreslår, at dens vestre del rives ned, da en del af Lønne sogns beboere er fordrevet af sandflugten, og en del,

som endnu er tilbage, er i stor fare. I 1748 var der kun 24 beboere tilbage. Desuden er kirkens jord blevet ødelagt af sandflugten, således at de tilliggende enge ikke engang kan give et par læs hø.

Befolkningstallet faldt altså stærkt, og store gårde forsvandt eller blev til små"steder" med en ko og et par får.

Den tilsandede kirke fik dog lov til at stå helt til 1904, da den blev revet ned og erstattet af den nye smukke, som man ser i dag, opført 1903/04. Altertavlen og alterbordet er fra den gamle kirke samt andet inventar, der overflyttedes til den nye. Man ser dog, at alteret har været savet over (da man hævede gulvet 1½ alen). I den nye kirkes mure er indmuret enkelte forsirede sten fra den gamle kirke.

Kirkeklokken, der hang på gavlen af den gamle kirke siges at stamme fra et strandet skib. Der fortælles endvidere, at den senere blev anvendt ved Gabet, opstillet på klitten, så man derfra kunne tilkalde færgemanden.

Det var i denne sandflugtens tid, nemlig i 1580 at Jens Hansen Rusk overtog Lønne sognekald, ca. 30 år gammel.

Dog allerede i 1587 erkendte myndighederne, at Jens Hansen Rusk umuligt kunne ernære sig af de normale indtægter fra sognet, da sandfygningen i forbindelse med storm og uvejr havde ødelagt såvel hans som hans sognebørns mark og eng. Han fik efter klage til kongen tildelt korntiende fra Nørre-Nebel egn og sogn.

Men så gik det vel også sådan, at præsten prøvede selv at forbedre sine indtægter ved en virksomhed som "klog mand"?

Han lavede "Amuletter", "skrevet for sygdom". Sagen begyndte ved Skads herreds ting, da en kvinde i 1610 blev brændt som heks. Hun havde tilstået, at hun havde taget livet af en mand ved hjælp af et "voksbarn", som Jens Rusk i Lønne havde døbt. Det blev anset for heksekunster og lensmanden i Ribe lader Jens Kusk anholde, og han kommer for Ribe ting. Her oprulles en række sager, bl.a. blev han spurgt, om han havde "Skrevet for sygdom", hvortil Jens Rusk svarer, at han ikke kunne huske noget sådant, da han var en gammel mand. (Ca. 60 år)

Flere vidner bliver ført, og de erklærer at have købt "Amuletter" på Ribe marked, og de havde hjulpet! En kvinde, der mente sig "forgjort" fik råd hos Jens Rusk. Denne mente ikke at kende noget til de omtalte personer - ikke underligt, da det var 15 år siden. Man kunne næsten tro, at vidnerne mente, at når præstens råd havde hjulpet dem, da talte det til hans fordel, al den stund det er en af præstens opgaver at hjælpe, og hvis han har evnerne da at helbrede!

Det får stå hen! - Han blev dømt for hekseri ved Viborg Landsting.

"1. februar 1611 blev Jens Hansen Rusk, fordum præst i Lønne sogn, Vester Horne herred, brændt ved Vester Horne herreds ting (Outrup) ved flere tingsvidner svoren for trolddom. Her satte Ribebødlen, mester Mikkel, for en betaling af

7 daler ild på det bål, der skulle udslette en sølle fattig mand af de levendes tal og kvalfuldt afslutte en kummerfuld tilværelse".

Tingsforhandlingerne vidner ikke om en overlegen og brutal person, snarere om en forsagt og ydmyg mand. Derfor er historien om præsten ved Lønne mølle nok et sagn, som før omtalt.

Denne voldsomme sandflugt, som er omtalt i det foranstående, havde sin årsag i havets og tidevandets "gnaven" på Tippertangen, som man kaldte den tange, der strakte sig fra syd op i den brede havbugt, som Ringkøbing fjord var før 1600-tallet. Denne tange hørte til Lønne sogn og havde værnet sejldybet til Lønne (et gammelt navn for dette vand er Hennedyb, hvorfor man måske med en vis sandsynlighed kan antage, at man tidligere har kunnet sejle ad den vej gennem Rolf sø til Hennegård og Fiil sø). Nu brød sandet op på grund af strømmen og føg ud over Hennedyb, og ind over landet øst og syd for tangen.

Stormfloder syntes næsten at have været en årlig tilbagevendende hærgen, der pludselig på få timer kunne sætte baglandet under vand. I 1682 rev stormfloden Bork vandmølle bort. Hvor der nu er eng, var der dengang mest vand. Resterne af fjorddybet mod syd er Aner å, Lilleflod, og Kirkeflod. Ved "gabets" vandring sydpå på denne tid sker der til stadighed brud i klitsandet, en voldsom sandflugt begynder og fejer Tipperhorn og det meste af Klithaen ud i fjorden, hvor sandet lå som en flade. Kun nogle stenede småknuder nordligst på den nuværende Tipperhalvø lå tilbage, (f.x. Rødsandhage), "Æ Mjøl" er rester af Klithaen. Efterhånden rasede sandflugten fra hele Tippertangen og klitrækken længere mod syd. Herved opfyldtes andre store partier i fjorden, der kunne ligge tørre og have sandflugt om sommeren, men overskylledes om vinteren.

Omkring slutningen af 1600-tallet gik Gødelbjerge og Lønne bjerge i flugt. Først ødelagdes en gård, måske Lønnebjerggård, og hele fjordarmen dækkedes. Derved dæmmedes der op for vandløbene, og hele marsken kom under vand. Omtrent samtidig med at vandreklitten nåede Lønne kirke, bredte sandet sig også ind over Sdr. Bork marsk, hvor der på få år ødelagdes mange tusinde skar eng.

På denne tid griber en indflydelsesrig mand ind for bekæmpelse af sandflugten. Det var Kr. Hansen de Theilmann på Skrumsagergård, senere amtmand på Lundenæs.

Han får gennemført, at marskens lodsejere anlægger diger mod sandflugten, omløjer engene øst for digerne og graver nyt afløb for den oversvømmede marsk, Store Kast eller Fahlen Strøm. Dette arbejde blev færdigt 1719 og året efter kunne Theilmann indberette, at "mange hundrede engskifter, som i 16 år har stået under vand, nu er tørre den ganske sommer".

Omkring diget fremstod Anerbjerge. Desuden var Teilmann den første, der gik ind for dæmpning af sandflugten ved plantning af Hjælme.

1760 blussede sandflugten atter op i Anerbjerge, og Teilmanns metode anvend-

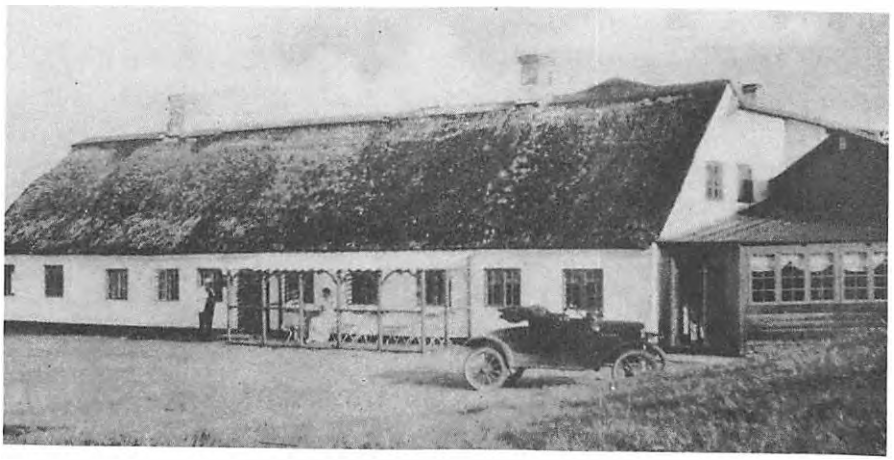

Nymindegab kro ca. 1930. Denne bygning nedbrændte i 1936. Efter branden blev kroen atter genopbygget på samme sted, men i ny skikkelse, som man ser den i dag.

tes atter til bygning af diger. 332 mand arbejdede i 2 dage og byggede 3 store diger.

Det føg dog stadig fra Klithanerne, Store Bjaalum og Lønne bjerge. "Hele den sydlige del af Ringkøbing fjord er opfyldt af sand, så man nu kan køre i fjorden, hvor man tilforn sejlede og fiskede", skriver professor Wiborg i 1795.

Da marsken stadig truedes, rejste man fortsat diger eller "Værn", som de kaldtes. 1792 rejstes et ved Fahl kro, men storm bortrev det. 1795 rejstes et andet efter professor Wiborgs forslag. Man byggede af stager og lægter med knipper af halm, tang og lyng. Sandet skulle derefter selv forme diget ved aflejringer i storm og blæst.

Det afskærmede stykke er det, man i dag kalder Gammel Værn. Senere fulgte andre tørlagte områder, og folk var ret interesserede i at bygge "værn", for en lov fastslog, at de indvundne arealer skulle tilhøre dem, der udførte arbejdet. 1801 fulgte Ny Værn, 1806 opførtes det nyeste værn i Bjaalum. Samtidig frededes og tilplantedes klitterne med hjælme, og sandflugten hørte omsider op.

Lodsejerne i Henne og Lønne havde ikke villet deltage i de seneste arbejder, men det kom de slemt til at fortryde p.g.a. den ovenfor nævnte senere lovgivning om ejerforhold. I 1784 foretog beboerne i Lønne endnu en meget uheldig disposition, idet de ved et forlig afstod Tipperhalvøen til beboerne i Sdr. Bork. Dermed afskar de sig fra at få del i landindvindingerne, der efterhånden fremkom, arealer der i dag er af stor værdi, dels som græsarealer, dels, særlig efter afvandingsanlæggene i 1950erne, som kornarealer.

Omkring 1775 tog staten de nordligste områder i besiddelse, idet de ikke var landfaste med nogen ejendom. 1805 fastsattes Tippernes sydgrænse som en linie mellem Lønborg Kirke og lodsmandens hus på Klitten (Anders Heides hus).

Den fatale afståelse af Tipperne til beboerne i Bork fik uden tvivl endnu senere følger, idet der efter kommunesammenlægningen (1967) opstod tvivl om grænsen mellem Egvad kommune og Blåbjerg kommune endvidere mellem Ringkøbing amt og Ribe amt.

Repræsentanter fra den tidligere Henne-Lønne kommune mente, at Tipperhalvøen tilhørte denne kommune og derfra overførtes direkte til Blåbjerg kommune. Det faldt dog ikke ganske naturligt for kommissionen, der skulle trække amts- og kommunegrænserne. Den henholdt sig til den gamle ejerforholdsafståelse fra 1784, og Tipperhalvøen blev skåret fra Ribe amt og Blåbjerg kommune og overgik til Ringkøbing amt og Egvad kommune. Iøvrigt er Tipperhalvøen ubeboet med undtagelse af den videnskabelige station på nordspidsen.

Dæmpningen af sandflugten havde fra første begyndelse været fulgt med held. Tilplantningen med hjælme var begyndelsen til en vældig ændring af både landskabelige og klimatiske forhold på Vestkysten, for denne plantning blev fulgt op af plantning af de store klitplantager, Blåbjerg og Nymindegab klitplantager.

En forordning fra 1792 bragte sandflugten under rimelig kontrol, idet klitarealerne blev fredet mod kreaturgræsning og på anden vis mod ødelæggelse. Desuden fik bønderne påbud om at møde i klitterne et bestemt antal dage om året for at udføre dæmpning som pligtarbejde.

Dette var grundlaget for klitplantagernes etablering, og det er stadig nødvendigt at udføre arbejde for at dæmpe sandflugten. De "hvide klitter" nær havet er meget sårbare, særlig hvor vegetationen bliver ødelagt. En pjece fra skovstyrelsen fortæller godt herom.

Blåbjerg-Nyminde klitplantage er anlagt i årene 1878 - 1900.

Selvom plantagen i næsten hele sin udstrækning er præget af sandflugten, byder den alligevel på ganske særlige naturoplevelser. I vest langs Vesterhavet de levende klitter bag hvilke Ringkøbing fjords tidligere, smalle forbindelse med havet - Nymindestrømmen - strækker sig som en fjordarm, omgivet af rørskove.

Øst herfor de gamle kystskrænter, der med sparsom vegetation dækker klitsandet, lidt længere inde i landet bjergfyrterræn for dæmpning af ny sandflugt. Længst fra havet møder vi et stærkt bølget morænelandskab, overføget af flyvesand i forskellig tykkelse, mod syd et uberørt hedeareal og endelig syd for Blåbjerg et udstrakt naturligt egekrat, rester af "urskoven".

Tænker man sig et par hundrede år tilbage i tiden, ville man overalt omkring Blåbjerg finde et udstrakt "liglagen" - som Blicher udtrykker det - af gulhvidt sand, bjerge af sand, der i storm og blæst ustandselig skiftede karakter, ødelagde dyrket jord, stoppede vandløb og lagde bebyggelser øde.

Blåbjerg, hvorefter plantagen har fået navn er en 64 m høj - landets højest placerede klittop - dog er kun den øverste del flyvesand, der iøvrigt hviler på en høj

morænebakke fra næstsidste istid. Bemærkelsesværdigt er det også, at i sandlagene øverst har man fundet flere gravlægninger fra oldtiden og påvist flere kulturlag.

I klart vejr er der fra Blåbjerg en enestående udsigt. Den skarptsynede og tålmodige kan herfra tælle 40 kirketårne.

På toppen står en høj granitsten til minde om kammerherre Thyge de Thygesen, der i tiden 1861 - 1899 ledede klitternes tilplantning.

Stenen er af bornholmsk granit, sejlet til Esbjerg og derefter transporteret på hestevogn til sin nuværende plads. Under krigen var den af skovarbejderne gravet ned i jorden.

Vi har nu oplevet og delvis været vidne til naturens vældige kræfter på vor tur til havet, men også set og gjort vore betragtninger over, hvad menneskelig indsats dog kan udvirke ved omtanke og arbejde over for disse kræfter eller netop ved at benytte naturens egne kræfter til ændringer af uønskede og ødelæggende forhold.

Værn og plantning har ikke alene ændret landskabets karakter, men også ændret klimaet til det bedre og samtidig givet os store og spændende naturoplevelser og daglig glæde over ny frodighed.

Da jeg i sin tid var ansat på VKT, havde jeg en kajak, der gav lejlighed til sejlads ned ad Skjern å og ud på fjorden for ved selvsyn at iagttage de mange forhold, som foran er beskrevet, men også tilskyndede til nye oplevelser ved fjorden.

Efter at vi senere var flyttet til Nørre-Nebel var en af mine første interessante oplevelser en køretur med hestevogn over sandene fra Fahl til Tipperne sammen med seminarielærer S. M. Sørensen, der stammede fra Sdr. Bork og havde formået sognefoged Jepsen i Sdr. Bork til at ofre en dag for at køre os ad "Høvejen" over det flade sandland for at studere land og fugle og samtale om før og nu, om højbergning, kørsel, sejlads og fiskeri i og ved fjorden.

Senere er det blevet til mange ture.

På realskolen i Nørre-Nebel havde vi mange elever fra Holmslands Klit og Hvide Sande. Deres vilkår fik os også til at vende blikket denne vej, og i 1947 lykkedes det os at erhverve fiskerifogedens ejendom på Klitten, nærmere angivet i Bjerregård. Et sted ved fjorden lige over for det fredede fuglereservat Tipperne og lige ud for Rødsand Hage, de sidste rester af det 500 årige Tipperhorn eller Numit land. Vi bor her på en lav klithøjde, omgivet af flader fra den sidste "havrending" i 1825, d.v.s. havets gennembrud af klitterne under stormflod.

For en hastig gennemfart af den nu omtalte nordvestlige del af Ribe amt - Lønne sogn - især, da synes landet nok at være ejendommeligt og særpræget for udefra kommende, men bag landskabet og befolkningens historie ligger der i sandhed uhyre dramatiske begivenheder.

I Traps "Danmark" får Lønne sogn kun en beskeden omtale, der dog siger, at under sandflugten forsvandt mange gårde, men omtalen ender lakonisk med ordene: "I oldtiden var sognet ubeboet". Det turde nok være noget fejlagtigt.

Der er tidligere omtalt sejlads fra / til Henne, d.v.s. Hennegård, der er anført på snart sagt alle gamle kort. Langs dette mulige sejlløb fra Ringkøbing fjord, Hennedyb, har der tilsyneladende været oldtidsbopladser, idet man har udgravet flere, kortlagt dem, gjort værdifulde fund og atter tildækket dem. Et af fundene: "Lønnepigen" bør særlig fremhæves for virkelig at få tilbageblikket fæstnet også på den ældste tid.

På Lønnehede blev en grav fundet for en halv snes år siden. Den var begravelsesplads for en unge pige / kone, der sikkert har været gravlagt i sin bedste dragt. Dette fund fra omkring år 60 e.K. er opsigtsvækkende og enestående, dels stedet, men mest dette, at pigens dragt var så velbevaret. Originale dele er nu på Nationalmuseet, men på museet i Nørre-Nebel ses en smuk opstilling af en figur, der er iklædt en kopi af den fundne dragt med nøjagtigt efterlavede vævninger og i de rigtige farver og det rigtige snit. En meget særpræget udstilling i oldtidssamlingen.

Blåbjerg egnsmuseum kan tillige med det tidligere omtalte Redningsbådsmuseum i Nymindegab på anden vis fortrinligt vidne om vore forfædres liv og virke i det ofte besværlige og strenge klima og dermed en ofte træls hverdag, men også om, hvad man trods dette også har gjort for andre.

Vi lever en forholdsvis tryg tilværelse i det meget interessante område, men med kendskab til, hvad der ligger gemt af drama i natur og skæbner. Det giver en enestående føling med fortid og nutid.

Litteraturliste

1. Fra Ribe Amt 1956 m.fl. Udg. af Hist. Samfund for Ribe amt.
2. Iver Iversen: Vestjyske Skildringer ved Hans Qvesel. Hist. Samfund for Ribe amt 1980.
3. H. K. Kristensen: Gamle vestjyske Fiskerlejer. Hist. Samfund for Ribe amt 1963.
4. Gården fra Lønnestak. Nationalmuseet 1969.
5. Nørre-Nebel og Omegns Landboforening 1869 - 1946. Udg. af Landboforeningen 1946.
6. En Sparekasse og dens Egn 1869 - 1969. Udgivet af Sparekassen for Nørre-Nebel og omegn 1969.
7. A preliminary Projekt for a Canal bet. Ringkøbing Fj. and the Northsea. Udg. af Ringkøbing Byråd 1863.
8. Vestlig profil af den cimbriske Halvø. St. St. Blicher 1869.
9. P. H. Perch: Gennem Lo og Opgrøde 1924.
10. S. Manø-Hansen: Strandinger og redningsaktioner. Hist. samfund for Ribe amt 1977.
11. P. C. Dahl: Strandinger og Strandingsgods I & II. Fiskeri og Søfartsmuseet 1973 og 1974.
12. Blåbjerg Klitplantage, Skovstyrelsen 1981.
13. S. A. Andersen: Geologisk Fører over Holmsland og dens Klit. Hist. Samf. for Ringkøbing Amt 1963.
14. Torben Klinting: Træk fra Vestkysten. Viggo Nielsens Forlag 1934.
15. Knud Nielsen: Værneengene i Ringkøbing Fjord. Svanens Forlag 1983.
16. Laurids Tuxen: En Malers Arbejde. Jespersen og Pio 1928.

Grundtvigsk ungdomsarbejde i Varde

Af Alice Andreasen

I 1959 modtog jeg fra pastor Eller et særtryk af "Fra Ribe Amt" med følgende dedikation "Minder fra min anden og din første ungdom". Nu er min ungdom også blevet den anden og dermed dukker minderne op, og jeg kunne derfor tænke mig at fortælle lidt om "Grundtvigsk ungdomskreds".

Inden jeg blev konfirmeret blev jeg bekendt med, at der var noget der hed "Grundtvigsk ungdomskreds". Jeg overværede nemlig på "Isbjerg" en dejlig sommeraften "Sydvestjydsk hovedkreds's" opførelse af folkeviser, hvor det der gjorde størst indtryk på mig var, da gangerpilten kom ridende på en hvid hest til prinsessen, der sad i "Højenloft". - Jo, vestjyderne kunne også, inden 7-kanten kom til. Efter konfirmationen, hvor jeg som alle pastor Ellers konfirmander fik medlemskort til "Ungdomsforeningen", som vi sagde, var min første store oplevelse en H. C. Andersen-aften - den 19. januar 1932 - hvor professor Vilhelm Andersen fortalte og fortryllede forsamlingen.

I ovennævnte særtryk har pastor Eller fortalt hele historien om det grundtvigske ungdomsarbejde fra starten i 1909 til foreningen døde i 1959, så det er ikke det, jeg vil skildre, men mine egne oplevelser i ungdomsforeningen.

Der var møder hver onsdag aften på "Højskolehjemmet" om vinteren, men om sommeren foregik det på Isbjerg, når der ikke var cykelture eller udflugter, som var traditionelle. Jeg husker nok ikke så meget af foredragene, men jeg har en fornemmelse af, at alt det, jeg hørte, har været med til at forme min tilværelse. Talerne var ofte højskoleforstandere, højskolelærere, folkeskolelærere eller præster. Det var især omegnens præster og lærere, der måtte holde for; hvem husker ikke lærer H. K. Kristensen, Lunde, eller lærer Jacobsen, Aarre; den sidste med sangaftener. Der var mange, mange andre, især under besættelsen måtte vi benytte lokale kræfter, og da flyttede vi også lidt rundt, når vore tilholdssteder blev beslaglagt; således holdt vi en overgang vore møder i logen ved Østerport.

Jeg må nok nævne, at foreningens motto var "En vågen, dansk, kristen ungdom", som iøvrigt var mottoet for "De danske ungdomsforeninger", som vi var tilsluttet. Som eksempel på foredragsemner kan i flæng nævnes: Fred (Overlæ-

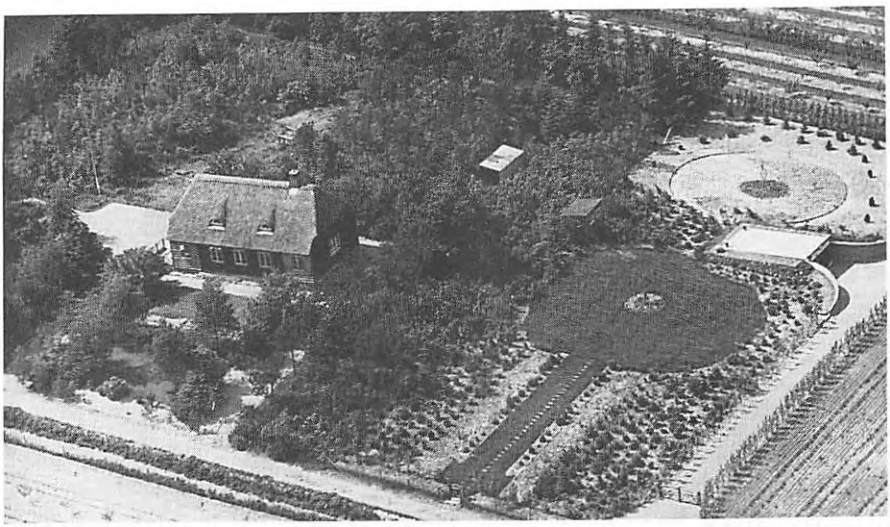

ger Hjuler, Ølgod), Rejseforedrag - Hamburg, Bryssel, Køln og Rom (Pastor Ebbesen, Døstrup), Om at tro (Forstander Nørgaard, Vestbirk), Sang og opdragelse (Else Bartholdy), Om Jacob Knudsen (Pastor Eller), Om for stilling til Tyskland (Lærer Haarder, Askov), Frihed og folkelighed (Skolebestyrer Futtrup) o.m.a.

Ind imellem foredragsaftenerne var der også mere festlige indslag; således var der tradition for en årlig amatørforestilling, som i de første år blev kaldt "Fælleslæsning"; det havde vist noget at gøre med at spare forlystelsesafgiften. I de tider fandtes der ingen scene på Højskolehjemmet, men nogle fingernemme unge mennesker i foreningen opbyggede en interemistisk scene, og der blev opført mange gode stykker. Amatøraftener havde vi også med musik, sang og sketches - en overgang havde foreningen et lille sangkor, der blev ledet af socialinspektør Knud Jessen.

En anden årlig begivenhed var julefesten, som for det meste fandt sted 4. juledag, og den startede altid med, at man gik i kreds om det smukt pyntede juletræ og sang de gamle julesalmer, og pastor Eller holdt juletalen. Og så var der kaffebord, der var meget festligt med overraskelser af forskellig art. I parantes kan bemærkes, at en kop kaffe med brød den gang i 30erne kostede 65 øre. Til julefesten kunne der være 150-200 deltagere, og mange "gamle" medlemmer mødte op for at få et gensyn med gamle venner.

Om sommeren foregik det som sagt på Isbjerg, og Isbjerg var et vigtigt led i det grundtvigske ungdomsarbejde. Det havde været et stort arbejde at få det op at stå; først at skaffe pengene og derefter alt det praktiske arbejde. - Jeg vil meget gerne citere en sang, som jeg har fundet i kladde, og som jeg synes fortjener at

blive sat på tryk, idet den viser, hvor let pastor Eller havde ved at sætte sine tanker på vers:

Det var i den dybe mørke nat,
blæsten suser i asken,
i stilheden mjaver en kat -
hanen drypper i vasken.

Præsten hviler i sengen hvid,
så gør også hans frue.
Præstens tanker går hid og did -
Dybt mon Grethelil snue.

På Isbjerg fik vi en bålplads fin.
Der Niels Jensen er herre,
men skifter det ejer - da, ak hvor skidt,
let bliver han værre.

Og har vi så slidt i vort ansigts sved
grusgraven at planere,
og så vi barst bliver jaget ned -
rædsomt at risikere!

Nej, vi må eje den banke god,
sikre vor frugt af møjen.
Men hvor er den pengenes overflod,
som kan købe os højen?

Kongen åbned for Blicher glad
Himmelbjerg-rigets porte,
men nu er tiden prosaisk flad -
enevoldskongen borte.

Så tænker præsten og vælter sig,
fælt i drømme han snorker. -
Han kan ikke øjne en farbar vej.
Byrden han ikke orker.

Engang konger der måtte til,
nu skal folkene prøve,
og når alle det samme vil,
kongedåd kan vi øve.

Og brat den slumrende Grethelil
fik en albu i side:
"Sover du?" - "Ja" - "Så hør kun til,
nu er svunden vor kvide.

"Jeg ser alt Isbjerg på aktier sat.
Alle skal med i legen!
Og før den næste Sct.Hans-båls-nat
banken bliver vor egen!"

Og tanken tændte - hver svend og mø
skillinger gav med glæde,
endnu før somren fik tid at dø,
var Isbjerg vort herresæde.

(Edv. Eller.)

Når foråret begyndte at krible i haveejerne, så begyndte det også at krible i alle vi unge, der skulle arbejde på Isbjerg. Arbejdsaftenerne har altid været de bedste; der kom kammeratskabet helt til udfoldelse; vi nød naturligvis også festaftnerne, men der var noget ved hverdagsaftenerne, som nok er vanskeligt at forklare. Der var sandelig også nok at tage fat på, både udvendig og indvendig; det var nok naturligt, at det mest var pigerne, der tog sig af det indvendige, selvom vi i starten måtte have karlenes hjælp til det groveste.

Når så alt var blevet fejet, vasket og måske malet, og alt ukrudtet var borte, så var vi parat til at fejre pinsemorgen. Den gang var der ingen bagere, der holdt åbent om søndagen, men da vi havde en bagermester i foreningen, nemlig Carl Meyer, så kunne vi få krydderboller, som fru Meyer var så venlig at riste for os i ovnen. Og så gik vi i gang med at dække og pynte kaffeborde og smøre smør på bollerne, inden vi skulle ud på pladsen og hejse flaget på slaget 8 til tonerne af "Der er ingenting, der maner som et flag, der går til top". Man bænkede sig på den lille mødeplads, der var dannet i en tidligere grusgrav, og efter salmen "I al sin glans nu stråler solen", holdt pastor Eller en kort andagt, og efter endnu en salme flokkedes vi om kaffebordet i "Fyrrestuen". Pastor Eller skulle for det meste ind til gudstjeneste kl. 10, men i hvert fald når vejret var godt blev en del af de unge derude, selv efter at opvasken var overstået.

Der var unge derude hver mandag- og onsdag aften. Mandag var det arbejdet det gjaldt, men onsdag var der i godt vejr leg eller sport på pladsen; hvis vejret ikke var så godt, var vi i "Fyrrestuen", og det kunne så være folkedans eller oplæsning vi gav os af med. Ofte tog vi på cykleture i omegnen; vi blev inviteret til

medlemmers forældre, det kunne f.eks. være til Armvanggård eller til Mads Sand i Mejls. Kr. Himmelfartsdag gik cykelturen ofte til Nørholm skov, hvor vi legede og drag kaffe ved Lindingbro, eller vi kørte lidt længere til Letbæk mølle.

Sct. Hansaften på Isbjerg var også en tradition, der holdt sig lige til foreningen måtte gå ind. Den gang var træerne og bevoksningen i det hele taget ikke så høj, så dette bål kunne ses vidt omkring; det var altid stort og flot; der var jo meget, der skulle brændes af, og for det meste var der også en drabelig heks. Som oftest holdt pastor Eller båltalen, men der kunne dog også være gæstetaler, og aftenen sluttede gerne med en svingom.

Det varede ikke længe efter Isbjergs indvielse, inden der blev opført amatørspil, og så vidt jeg har kunnet opspore, var det første spil "Ambrosius Stub". Men Hostrups sangspil var også på repertoiret, og et år forfattede pastor Eller selv et stykke med sange til melodier fra sangspillet "Ridder Rap, ridder Ro", og jeg tror også, at handlingen var noget i den retning. Det hed "Kærlighed i Molboland", og jeg har sikkert haft en rolle, for jeg er i besiddelse af et brevkort fra pastor Eller, sendt fra Stockholm den 19. juni 1938, hvor han bl.a. skriver: "De elsker så vel H. kraftigt", men det er mig ikke muligt at huske, hvem H. er.

"Grundtvigsk Ungdomskreds", der forøvrigt fik navneforandring i 1947 til "Varde Ungdomsforening", eksisterer ikke mere, men Isbjerg eksisterer endnu, dog ikke i den form, som da de unge mennesker holdt det vedlige. Siden ungdomsforeningen afgik ved en stille død, har Isbjerg mere eller mindre ligget passiv hen, idet det ikke har været muligt at interessere andre ungdomsorganisationer for at gøre brug af det skønne naturområde.

Isbjerg ejes af en flok tidligere medlemmer af Ungdomsforeningen, men da det ligger i sagens natur, at disse medlemmer ikke hører til de unge mere, så er spørgsmålet, hvad der skal blive af denne plet, som rummer så mange gode minder for os, der var unge i 30erne og 40erne.

Lidt forhistorie til "Svaneparken"

Af Evald Larsen

I Varde byråd fik man i 1937 den tanke, at Varde måske kunne komme i betragtning ved Ny Carlsberg Fondets uddeling af kunstværker til opstilling på offentlige pladser i forskellige byer.

En ansøgning blev afsendt, og fondets bestyrelse svarede allerede d. 14. februar 1938, at man havde skænket Varde by Siegfried Wagners svaneskulptur i bronze, at denne allerede var afsendt, og at det med hensyn til opstillingen henstilledes, at byrådet rådførte sig med kunstneren. Svanen kom til Varde, og nu overvejede man, hvor den skulle opstilles. Det blev i Arnbjerg foran pavillonen, indtil videre på et træunderlag. Fra byrådets side satte man sig i forbindelse med kunstneren, og Siegfried Wagner udarbejdede et udkast til svanens opstilling som springvandsfigur. Der skulle i springvandsbassinet anbringes en frø, passende i størrelse til svanen, der er i dobbelt naturlig størrelse.

Denne plan blev godtaget og offentliggjort, så borgerne i Varde vidste, at det var noget, kommunen gerne så realiseret, når der var penge til det.

Så kom 500-års byjubilæet i 1942. I anledning af dette skænkede Varde stålværk 5000 kr. at anvende til kumme til skulpturen, og en anonym borger skænkede 2000 kr. til samme formål. Andre 2000 kr. kom fra Varde sparekasse, og nu var den økonomiske baggrund i orden, så man hos Siegfried Wagner bestilte granitfrøen, som kostede mellem 4 og 5 tusinde kr. Denne ankom, men den blev gemt bort, og først efter krigens slutning blev springvandsarrangementet foran Arnbjerg-pavillonen bragt i orden.

I efteråret 1954 nærmede De gamles Hjem ved Østervold sig sin færdiggørelse. Der blev bygget på den grund, hvor der fra 1879 havde været sygehus. Under besættelsen lagde tyskerne beslag på det gamle sygehus' bygninger. Siden blev de husvildeboliger, og nu i november 1954 så man hen til, at de sidste husvilde flyttede ud, så de skæmmende rester af sygehusbygningerne kunne rives ned.

Efter en byggeperiode på ca. 22 måneder kunne social-forsorgen i Varde den 30. november 1954 indvie det længe savnede nye alderdomshjem, og dagen efter kunne 45 gamle, veltjente borgere tage det i besiddelse og således fejre julen 1954 i nye omgivelser.

Det smukke vægmaleri i hjemmets forhal, der viser Kalkovnen ved Pramstedet, er ligesom maleriet i festsalen i øverste etage udført af den københavnske maler Kristian Krabbe.

Midt i juli 1956 blev Svanen og Frøen af Falck flyttet fra Arnbjerganlægget til deres endelige plads foran De gamles Hjem. Arbejdet med færdiggørelsen af springvandsanlægget og af omgivelserne tog et par måneder, og lørdag den 1. sept. 1956 blev det nye store og smukke haveanlæg indviet i overværelse af hele Varde byråd samt en repræsentant for Varde landsogn, sognerådsformand Hans Chr. Jessen, som overrakte alderdomshjemmet et meget stort flag. Han lod dette gå til tops, og dermed sluttede den egentlige indvielse af haveanlæg med Svanen og Frøen.

Som gave fra Nielsens planteskole var i anlægget plantet i hundredvis af rosenbuske.

Billedhugger Siegfried Wagner, død 1952, nåede ikke at se sit kunstværk opstillet. - Svanen og frøen er sænket en god meter, omgivet af granitkvadre, 3 nedgange, og skulpturen er anbragt midt i et stort vandbassin, og frøen spytter vand på svanen, der er i kampstilling.

- Og da Svanen og frøen havde stået ved det stærkt trafikerede hjørne i henved 20 år til forskønnelse og til glæde for mange mennesker, vedtog byrådet i et møde i november 1976, at plejehjemmet fremtidig skulle benævnes Svaneparken.

Selvtægt

Af Aage Lykke Madsen

Jamen - hwa' pokker er nu det her? - Hans Nielsen vaagner en dejlig sommermorgen - der er helt lyst i hans lille værelse, som indeholder et beskedent klædeskab - en haandvask - en stol - et lille bad og en seng. Hans Nielsen er ungkarl og er i pension paa hotel "Phønix", hvor værtens hustru - den glade og overordentligt dygtige - fru Jensen sørger for, at han ikke mister sit huld .. det er forresten nemt at se paa ham, at fru Jensen i høj grad har sukces med dette. - Nielsen er lagerchef for reservedelene derinde paa "Vestjysk Automobil-Lager" lige ved siden af hotellet - en flittig - hæderlig og grundig lagerchef, som man ikke saadan løber om hjørner med.

Hans opvaagnen skyldes en trommeild paa hans vindue ud mod gaarden - noget han ikke ganske forstaar straks .. men endeligt gaar det op for ham, at nogen kaster grus mod vinduet ... han sukker dybt - staar ud af sengen og kravler i et par krøllede bukser, der hænger over stoleryggen, hvorefter han kigger ud. - Ganske rigtigt - nede i gaarden staar mekaniker Thorvald Mortensen fra Ansager og forsøger at vække lagerchefen op til daad, skønt klokken endnu ikke er fem. - "Ja, ja - nu kommer a'" mumler Hans Nielsen og skynder sig ned.

Mortensen har paa sit værksted i Ansager arbejdet den ganske nat paa doktorens bil ... men nu mangler han en stump reservedel, og bilen *skal* være færdig, så doktoren kan køre straks til morgen. Heldigvis er Hans Nielsen kendt med at blive vækket paa de mærkeligste tidspunkter, og skønt han altid brummer lidt over, at mekanikerne ikke kan tilrettelægge arbejdet lidt bedre - købe alle delene på eengang - skynder han sig altid ned for at ekspedere. - En ganske utrolig service, han derved giver firmaets kunder - og uden at han faar nogen ekstra betaling for det. Han betragter det som en selvfølge, at kunderne skal ekspederes - ligegyldigt paa hvilket tidspunkt.

De to mænd har kendt hinanden i mange aar - og nu snakker de om dengang, da Mortensen var privatchauffør for dommerfuldmægtig Clausen - først medens denne boede i en meget stor villa i Sdr. Varde, og senere, da familien Clausen flyttede til Vestergade - i den bygning, som huser hotel "Vestjylland". Dommerfuldmægtig Clausen var en høj, slank og elegant mand - hans bil var en mørke-

De nye modeller præsenteres på Vestjysk Automobillager.

grøn - meget lang - aaben "Opel" med en spids køler .. en særdeles iøjnefaldende bil, som vakte opsigt, hvor den kom frem. Her var Mortensen chauffør i mange aar, men da dommerfuldmægtigen døde i en alt for ung alder, blev han arbejdsløs. - Han giftede sig med familien Clausens dygtige kokkepige - Dagny - og flyttede til Ansager, hvor han paa forholdsvis kort tid oparbejdede en levedygtig mekanikervirksomhed. Dommerfuldmægtigens meget elegante enke - Ingrid - flyttede til Esbjerg sammen med sønnen Bent, der var omkring konfirmationsalderen.

Mortensen fortæller Hans Nielsen om festlige dage med familien Clausen, og det skinner tydeligt igennem, at han ikke ved alt det gode, han kan sige om den herlige arbejdsplads og de ualmindeligt ligetil og rare mennesker. Men intet varer evigt - hverken godt eller ondt - saadan er det jo. Familien havde mange venner, som fyldte deres hjem med fest og latter - heriblandt mange kendte Varde-borgere - Mortensen beretter om middagsfester i familiens store, hyggelige hjem sammen med f.eks. daværende politimester Ove Jensen og hans usædvanligt smukke og lattermilde hustru. De kom fra Aalborg, som jo er kendt for at være en særdeles munter by, hvor livet leves - dag og nat - .. maaske var det derfra, det livlige ægtepar medbragte en kolossal livsappetit. Politimesteren skabte en del blæst

om sig, for han foretog sig tit noget helt utraditionelt i sin gerning - men der stod respekt om ham -- og baade han og hans hustru var hyggelige og venlige mennesker at omgaaes ... ogsaa for en privatchauffør.

Videre fortæller Mortensen om udflugter i den store aabne bil til f.eks. Fanø om sommeren, hvor fru Ingrid Clausens forældre havde et stort sommerhus. - Fru Ingrids far var den ansete dommer Esmann, og med eller uden medbragte venner fra Varde, var velkomsten altid meget hjertelig - alle blev godt modtaget og beværtet .. ogsaa privatchaufføren. Ikke mindst under de verdenskendte Fanø-bilvæddeløb strømmede gæsterne til det Esmannske sommerhus - alle ville jo gerne se selveste Sir Malcom Campbell sætte ny verdensrekord i sin "Blue Bird".

Selv den stoute - men brøsige, myndige (let mavesure?) politifuldmægtig Hugo Schmidt blev ganske omgængelig og venlig, naar han var gæst i det Clausenske hjem .. og det var han ret saa ofte.

En meget velset gæst - baade i Varde og paa Fanø - var direktør John Larsen fra "Premier Ice Cream" i Esbjerg - han og hans venlige hustru var som regel med, naar ægteparret Clausen lavede gæstebud -- og naar John Larsen var der, fik Mortensen altid meget store drikkepenge. John Larsen kom hjem fra Amerika for aar tilbage, og flittig og initiativrig, som han var, startede han isværkerne i Esbjerg - solgte raais til fiskerne og iscream over det ganske land. Han leverede de første ispinde, som Varde nogensinde havde set - det var noget helt nyt. Det er saamænd ikke saa mange aar siden, og Hans Nielsen udbryder sukkende: "Det er da helt towli' - lave iscream paa fabrikker - det ender med, at man ogsaa laver vores mad paa fabrik - verden er af lave ...' og de to morgenmænd bliver enige om, at det bliver da heldigvis "et i vor ti"'. Det er da en slags trøst.

Men foreløbigt har John Larsens produktion af iscream ramt Vardes kendte vaffelbager og ismand -- Stanius - ham med den hyggelige lille butik i Vestergade, hvor tidligere blikkenslager Ørum holdt til. Stanius har ikke kunne konkurrere med John Larsen - hans salg af hjemmelavet is - hjemmebagte vafler - hjemmelavet flødeskum og hjemmelavet syltetøj faldt - og han har lukket sin butik. Vestergade er blevet en vidunderlig duft af varme vafler - vanille - og hvad ellers hørte sig til - fattigere. - Vennerne Mortensen og Nielsen ryster paa hovedet ved at tænke paa den graa og farveløse fremtid, der venter Danmark, naar engang alt skal laves paa fabrik.

Saa fortæller Mortensen videre om, at ogsaa børn holdt af at komme hos familien Clausen, der venligt og hyggeligt altid modtog sønnen Bents kamm ater ... "Ja - forresten" siger Mortensen - "din chef, Thomas Lykkes søn, Aage, kom der meget efter skoletid - han og Bent var uadskillelige i mange aar ... herr og fru Clausen kaldte ham "ven Aage" - og de to fik mangen kop the ude i køkkenet hos Dagny". - Men først gav fru Ingrid dem penge, saa de kunne gaa ned i "Kræmmerhuset" og købe kager .. i det velkendte konditori havde man netop

"opfundet" en fuldstændigt utrolig flødeskumskage -- pris 25 øre - alle drenges drøm .. den almindelige størrelse koster kun 10 øre -- oh fryd, hvilken forskel i størrelsen. De to knægte fik af og til lov til at faa en af hver kage -- *det* var store dage for gutterne. - Naar saa Clausen kom hjem fra kontoret, blandede han sig med drengene - tumlede med dem - spillede fodbold eller boksede med dem ... ja, af og til underviste han dem i fleuret-fægtning - de fik masker for ansigtet og udleveret fleuretter med en dup paa spidsen .. og saa gik det løs. Dommerfuldmægtigen havde bevaret udstyret fra sine unge dage. Ofte fortalte han historier fra hin tid - oplevelser, han havde haft - og knægtene lyttede med aaben mund til hans beretninger. Et elskeligt menneske var denne mand.

Hans Nielsen har faaet Mortensen ekspederet - og han opdager, at klokken har passeret 6, saa han gaar ikke i seng igen. Besindigt trasker han over gaarden og op paa sit værelse for at barbere sig og gøre sig klar til en lang arbejdsdag - arbejde er der altid nok af ... for ham i hvert fald. Han har lige faaet en stak kataloger fra General Motors, og dem kan han faktisk benytte morgentimerne til at gennemgaa - indtil han kan faa sin morgenmad paa hotellet... *den* er vigtig for ham .. ligesom de øvrige maaltider.

Nielsen klarer reservedelslageret ved hjælp af et par medarbejdere uden reservedelsuddannelse. - Der er f.eks. Vagn Bjerre - "Kaffe-Bjerres" søn fra modsatte side af gaden, hvor kafferisteriet ligger og alt dufter lækkert af kaffe. Vagn Bjerre er forud for sin tid med hensyn til kendskab til radioapparater - disse nymodens tingester, som ingen kan finde ud af, fyldte med ledninger og dingenoter.... men Vagn Bjerre kan - og han reparerer radioer i sin fritid. - Her hos "Vestjysk Automobil-Lager" benyttes han som medhjælper sammen med Peter Kristensen - som er tidligere chauffør og kører alle bilmærker. de har rigeligt at lave og er glade for overhovedet at være i arbejde i denne tid, hvor temmeligt mange er arbejdsløse.

Vagn Bjerre har saaledes ikke brug for sin viden om radioer - endnu ikke - som han selv siger. Hans storebror Edward Bjerre er forlængst ansat i faderens firma, som han sikkert en dag skal overtage. Man ser ham ustandseligt paa farten i en Chevrolet varebil med en lille firkantet kasse til kaffe, margarine og andre handelsvarer - Edward er en flittig mand, der er paa farten hele tiden - varerne sælger jo ikke sig selv.

Hans Nielsen roder med katalogerne - "Fanden staa i det", tænker han - "hvorfor i alverden skal saadanne nogle kataloger altid være skrevet paa Engelsk? - De folk derovre hos General Motors maa være tonte .. eller noen blærerøw' .. bare fordi de forstaar det mærkelige sprog".

Klokken er nu et kvarter i otte, og Thomas Lykke dukker op - det er ham, der ejer Bilfirmaet. Han er altid paa stedet i god tid, og hans kone Magda følger ham troligt næsten hver eneste dag. De gaar gennem "Arnbjerg" for det er saadan en

skøn tur - og lidt af en genvej fra huset paa Lundvej 19. Fru Magda har lidt ondt ved helt at slippe sin mands arbejdsplads af syne - hun var i de unge aar telefonpasser, medens han kørte hyrevogne, og hun havde i sin tid tre chaufførers boende og paa kost - tre altid sultne chaufførers. - Nu har hun ikke noget med firmaet at gøre ... men alligevel..

De to hilser godmorgen til de ca. 15 mekanikersvende og lærlinge, der sidder og venter paa, at værkfører Anton Kristensen skal lukke dem ind paa værkstedet, saa arbejdet kan begynde. Fru Magda gaar ind paa kontoret og faar en morgensludder med rengøringsdamen, fru Olesen, som er en ung og særdeles dygtig kone, der holder kontorer m.v. rene og i orden -- for rent skal der være - det kræver chefen. Fru Olesen er rap og hurtig - ogsaa i replikken -- hun er nødt til at svare omgaaende og effektivt paa de mange pudsige ting, som de glade og muntre mekanikere kan finde paa at sige til hende ... Alle i firmaet kan lide hende - megen snak maa hun staa for, og det gør hun med et smil og et hurtigt svar.

Lidt før kl. 8 dukker bogholder Axel Larsen op -- han kaldes udelukkende "Lasse". Fru Magda hilser godmorgen og spørger til fru Larsens viktualieforretning langt oppe i Storegade - en kendt og anerkendt forretning, hvor rigtigt mange af byens fruer handler. Fru Larsen er nemlig umaadeligt dygtig i et køkken, hvilket man efterhaanden kan se paa "Lasse", som i de sidste aar er taget noget til i omfang .. men det er kun klædeligt - det siger mange .. og i hvert fald "Lasse" selv.

I dag har "Lasse" sit søndagstøj paa, og fru Magda spørger ham forbavset, hvorfor han dog er saa fin - om han skal til fest. "Lasse" lægger ansigtet i alvorlige folder og forklarer, at han langtfra skal feste -- han skal ud paa landet og tage en lastbil tilbage fra en kunde, som ganske "glemmer" at betale afdragene paa bilen - nu er han atter i restance med 3 maaneder - og længere respit kan man da ikke give - især naar kunden ikke er til at raabe op. - Det er altid sørgeligt at foretage sig den slags ting .. mener altsaa "Lasse" og ser endnu mere bekymret ud. - Naah, manden faar nok en ordning, saa han atter kan køre .. men saa maa han komme herind og ikke bare gemme sig derhjemme - for at faa fat i ham, skal bilen altsaa tages hjem i firmaet. Forøvrigt er det anden gang, at dette sker for denne kunde. - Helt stabil er han ikke. - Fru Magda ønsker ham en god tur og gaar hjem paa Lundvej ... alt medens "Lasses" ansigtstræk atter lyser op - det triste forsvinder -- faktisk glæder han sig til en slags fridag, som en saadan udflugt jo er.

Naar bilen er taget tilbage og paa vej hjem til Varde med en af de unge svende ved rattet, kører "Lasse" videre til Eg, hvor han skal forsøge at sælge en ny lastbil - en Chevrolet - til vognmand Alfred Jensen - en fast og trofast herlig kunde - tyk, stor og glad. - Det med at "forsøge" passer ikke, og alle i firmaet ved det -- men Alfred Jensen kræver altid ved et bilkøb, at "Lasse" kommer til hans hus i Eg og afslutter handelen, der forlængst er indgaaet. - En virkelig frokost skal de have

paa firmaets regning ... og "Lasse" glæder sig til dagen. Faar han den gamle lastbil tilbage i god orden - og den nye "solgt" - er dagen reddet -- og saa er der penge til en virkelig mande-frokost. Naar et stykke arbejde udføres godt og rigtigt, er Thomas Lykke bestemt ikke smaalig ... han under "Lasse" denne fridag fra journaler og hovedbøger.

Inde ved siden af firmaets kontorer har en velkendt barber sin salon - frisørmester Clausen - i daglig dage hedder han altid "Claus Barber" - en trind, rund, glad, munter og vittig mand, som alle kan lide for hans utroligt gode humør og sans for humor. Han har ofte været med "Lasse" paa saadanne ture og skal ogsaa med i dag. Han har taget sit fine blaa tøj paa - hvid skjorte - sort frakke og sin uundværlige bowler-hat - den rundpullede. Han er parat til afgang. Under armen har han en sort dokumentmappe, som han behandler meget forsigtigt ... og saa damper de to herrer af i Thomas Lykkes private Buick - fint skal det være. Firmaets medarbejdere vinker farvel til dem - ønsker dem en god tur - ikke mindst hjemfart - ingen er i tvivl om, hvad de to skælme skal ud for i dagens løb.

"Claus Barber" vil dog lige vise, at det er ham, der er chefen i den lille barbersalon, saa lige inden starten formaner han sønnen Hans Clausen om, hvordan han skal passe forretningen, medens "Claus Barber" selv er ude i en vigtig mission ... Herregud .. som om Hans ikke er den, der alene passer salonen det meste af tiden --- men Hans griner smørret og tager mod formaningerne med en let hovedrysten ... saa lad ham dog, det gamle asen, naar han nu saa gerne vil.

De to automobilsælgere Jens Kjeldsen og Aage Jensen dukker op lidt efter. De har store ting for --- thi chefen, Thomas Lykke, rejser i morgen til København til et forhandlermøde, som General Motors har inviteret til. Han skal med et tidligt morgentog, saa han faar lige akkurat tid til at aabne morgenposten -- og i eftermiddag stikker han af til Esbjerg til en forhandling med kollegaen N. Chr. Frikke. - Alle i firmaet vil gerne, at chefen faar en god tur - han skal helst være glad og tilfreds ved sin afrejse -- han rejser uhyre sjældent, for han har ikke tid -- og de to automobilsælgere vil sørge for i dagens løb at faa afsluttet et par handler med nye biler - handler, de et stykke tid har tumlet med.

I Vestjylland gaar man ikke bare ind og køber en bil .. nej da .. der skal snakkes mange gange i mange dage, før en handel kan afsluttes - uden et stykke papir -- man trykker hinanden i haanden, og saa er sagen klar .. men heller ikke før - og begge parter holder sig til de trufne aftaler - det er der aldrig vrøvl med.

Jens Kjeldsen er velkendt overalt - en herlig, stor og kraftig mand med graanende haar. Altid glad og munter - fuld af snak om alverdens ting og sager. Han er afholdsmand - medlem af "det blaa baand" - og maa saaledes kun drikke sodavand, kaffe, the ... og mærkværdigvis Vermuth, hvilket sidste er hans absolutte yndlingsdrik. - Total afholdsmand .. ja, forstaa det, hvem der kan!

Aage Jensen er lidt forfinet - uhyre velpresset og skræddersyet. Paanær lige i

de allervarmeste sommermaaneder bruger han gamacher - disse varmende tingester, som delvis dækker skoene - han bruger dem ikke for at undgaa at fryse, men fordi han synes, de pynter .. er smarte - og absolut hører til en gentlemans udrustning. - De to flittige og dygtige bilsælgere er begge medlem af General Motors 50-vogns-klub -- en klub, man kun bliver medlem af, naar man sælger 50 nye biler om aaret .. eller flere. Baade de selv og hele firmaet er stolte af dette medlemsskab.

Det er meget trofaste folk, Thomas Lykke har i sit brød - regulære og ærlige. Nu har de to bilsælgere besluttet at faa chefen sendt af sted i overmaade godt humør -- og det gør de bedst ved at kunne fortælle ham, at et par handler er afsluttet .. og de gaar straks i gang begge to - for fulde sejl.

Da "Lasse" og "Claus Barber" er fremme ved den "glemsomme" vognmand, stiller "Lasse" bilen lidt fra huset og gaar sammen med Frede Simonsen - firmaets yngste svend - hen til lastbilen, der fredeligt staar udenfor og ruster op i sin uvirksomhed. Frede Simonsen er med - baade for at køre lastbilen hjem - men ogsaa fordi bilen maaske ikke kan starte, og saa skal der jo en mekaniker til. Frede kan ikke saa lidt af hvert - han er en dygtig og all-round mekaniker .. og skulle der blive vrøvl med vognmanden, hvilket jo hænder, - ja, saa har Frede Simonsen bunker af unge kræfter ... kræfter som der naturligvis helst ikke maa blive brug for.

"Lasse" har en stump papir med sig, som vognmanden skal skrive under paa - vognen skal afleveres frivilligt -- det gaar ikke an ligefrem at stjæle den. - Men pokker ta' den vognmand - en stor og stærk mand er han ... aflevere vognen - eller skrive under - *det* vil han ikke. Højrøstet tale starter - vognmanden brøler op - og det nytter ikke spor, at "Lasse" forklarer, at vognen bliver kørt ind til firmaet, hvor den bliver staaende urørt i 3 uger. Saa kan vognmanden bare komme ind og snakke med Thomas Lykke -- faa en ordning -- det fik han jo da for et aars tid siden. Men vognmanden tager ikke mod fornuft - og efterhaanden raabes der saa højt, at "Claus Barber", som sidder og venter i bilen lidt borte, bliver nysgerrig. Værdigt og roligt stiger han ud - med den sorte mappe under armen .. men forsigtigt .. han gaar stilfærdigt hen til den stridende gruppe - som maaber og holder en lille pause i skænderiet -- vognmanden anede ikke, at der sad nogen i bilen og ventede paa "Lasse". - "Claus Barber" ser saa nogenlunde myndig ud og siger: "Hvad i alverden er dog det her?"

Vognmanden ser denne nydelige, velklædte, alvorlige mand - hans bowlerhat, mappe og sorte frakke ... vender sig mod "Lasse" og siger lamslaaet og betuttet: "Jamen Larsen dog - du plejer da aldrig at have sagfører eller foged med ... det li'er a ikke!" - De to Vardefolk er straks klar over vognmandens fejltagelse -- og "Claus Barber" fortsætter: "Nu maa *jeg* da vist hellere træde til - ikke Herr Larsen?" .. Men han faar næppe talt ud, før vognmanden rystet siger: "Larsen - a

maa vist heller' skriw' under" .. og det gør han saa .. alt medens de to skælme har et stort besvær med at holde masken -- det er jo en alvorlig sag, denne her. - Frede Simonsen gør sig et ærinde om bag gavlen .. magen til forestilling har han ligegodt aldrig oplevet, og hans ansigt flækker i et lydløst grin op til begge ører ... nu har han vel nok noget at fortælle, naar han kommer hjem i firmaet.

De to alvorsmænd "Lasse" og "Claus Barber", klapper vognmanden paa skulderen -- de forklarer ham, at dette var et klogt træk -- for nu slipper han for en bunke sagføreromkostninger. - Saa sender de Frede Simonsen af sted med lastbilen og kravler ind i Thomas Lykkes Buick - vinker farvel til den meget betutte vognmand - kører fra huset, alt medens de skrupgriner, saa de finder det bedst at standse lidt op, inden de kører i grøften af latter. - "Claus Barber" aabner højtideligt den sorte mappe og fremdrager to bajere - der er fem i alt - og de to muntre gavtyve skaaler med hinanden, inden de begiver sig videre mod Eg. De skaaler for, at vognmanden opnaar en ordning med Thomas Lykke og faar sin bil igen ... saa kan der sandsynligvis blive en udflugt til om et aars tid. Mage til sjov har de ikke haft længe, de to.

Vognmand Alfred Jensen venter dem med kaffe og rullepølsemadder - jo, det er skam en fin dag .. "Claus Barber" aabner atter tasken og de drikker de resterende 3 bajere, alt medens de "handler" en times tid om den nye lastbil .. altsaa til de bliver sultne. Saa afsluttes handelen med det nødvendige haandtryk -- og med "Claus Barber" til at "slaa over" -- det skal gaa rigtigt til altsammen. Saa af sted ud i bilen, idet dog Alfred Jensen triller af sted i sin egen personbil -- af sted til frokosten, som venter dem i "Tistrup Gammel-Kro" hos den digre vært - Chr. Uhd --- han kaldes aldrig andet end "Kr.Hui" - saadan har han heddet i mange aar -- maaske hedder han slet ikke Uhd - hvem mon ved det?

"Kr.Hui" har bestemt sig for at spise sammen med de tre sjove fyre - han har saamænd gaaet og glædet sig til at være sammen med dem. Han vidste, at de kom, for Alfred Jensen har bestilt maden en dag, hvor hans rute gik forbi kroen ... og traktementet er formidabelt - alt er hjemmelavet - der er virkelig noget for de sultne mænner at fryde sig over. - Nu har de to biler omtrent lige langt hjem - den ene til Varde - den anden til Eg ... men ingen spekulerer paa bilkørsel og hjemtur .. endnu slet ikke .. det manglede ogsaa bare - man er lige gaaet til bords.

Snakken gaar - historier, nye og gamle fortælles ... Lasse faar verificeret en af Thomas Lykkes fortællinger fra de unge aar - en historie, der netop omhandler "Kr.Hui" og hans dejlige gamle kro ... og "Lasse" fortæller - frit efter Thomas Lykke:

Dengang Thomas Lykke var meget ung og havde faaet sine første to biler, som han kørte vognmandskørsel med sammen med chauffør Chr. Bjerg, der nu har et mekanikerværksted i Oksbøl, kom han en mørk aften og stillede bilen udenfor "Tistrup Gammel-Kro" - han var træt og sulten og bad om at faa et værelse for

natten - men først lidt at spise. - "Kr.Hui" tog selv imod - vendte sindigt sin skraa i munden og sagde: "Hwa' laver æ mand - og huer kommer han fræ?" - Thomas Lykke forklarede, at han var fra Varde og levede af at køre med sine to biler for folk. - "Kr.Hui" kiggede op og ned ad Thomas Lykke, der var i chauffør-uniform a tykt læder, og udtalte: "A er nu et møj for de nymodens apparater - hwa' gavn ka' de gør'?"

Den trætte Thomas Lykke fortalte saa, at han hele dagen havde kørt for overlæge Kristoffersen fra sygehuset inde i Varde - helt fra tidlig morgen - uden frokost eller bare en kop kaffe. Da han saa sidst paa eftermiddagen kom hjem til Varde, laa der en besked hos hans kone Magda om, at han aldeles omgaaende skulle køre ud paa landet med jordemoderen frk. Hornum i Nørregade - og det gjorde han saa - uden at faa vaadt eller tørt. Han efterlod jordemoderen ude hos en fødende bondekone.. saa alt taget i betragtning syntes Thomas Lykke da, at han havde gjort en smule gavn. - For at sætte lidt ekstra paa, fortalte han, at netop denne jordemoder Hornum var med, da "Titanic" gik ned, og mere end 1500 mennesker druknede.

Dette imponerede maaske "Kr.Hui" lidt - det var dog ikke nogen helt almindelig passager at trille rundt med i en bil .. og saa udbrød han: "Ka' æ mand spel' lhombre?" - Det er ikke ordet, at Thomas Lykkes ansigtstræk klarede op - han var dengang en ivrig kortspiller - spillede af princip altid kun om smaaører - og han simpelthen holdt allermest af en god lhombre. Derfor var det nemt for ham at sige Ja - og "Kr.Hui" drejede hovedet en kende, medens han raabte ud til køkkenet, hvor fruen naturligvis holdt døren paa klem, saa hun kunne følge lidt med: "Mouer - gi' æ mand nr. jen - og se te' aa lav lidt mad te' ham .. se nu te' aa kom igang - du ka' vel hør' te' han er sulten ... men først ska du ring te' æ doktor og æ slagter - de ska' kom her om en tim' - saa ska' vi ha' en lhombre".

De to mænd bænker sig sammen og "Kr.-Hui" raaber til konen derude: "Mouer, gi' wos li' en par øller og drammer - o æ hus si' regning" ... Alt medens de venter paa maden kommer de ganske naturligt ind paa at drøfte det sidste store markeder i Varde for nogen tid siden -- bl.a. kommer snakken ind paa gøglerne, som f.eks. "Sølle Søren" og "Professor Labri", som alle Vestjyder kender. - Thomas Lykke fortæller, at han netop under dette marked kom ind med en kunde paa hotel "Vestjylland" i Vestergade for at faa en kop kaffe - og her skulle "Professor Labri" til at lave et lille nummer. Han bad de mange markedsgæster om at laane en cigar - og han fik mere end en snes udleveret - gæsterne var alle i markeds-stemning og ville gerne lægge en cigar til. - "Professoren" lagde dem allesammen ned paa bordet foran sig i en sirlig række - tog saa en enkelt og bøjede den frem og tilbage i hænderne, som ville han knække den - alt medens han sagde: "Kære venner - maa jeg gøre med disse cigarer, hvad jeg vil?" .. Naturligvis raabte de mere end opstemte markedsfolk et stor ja til dette .. hvorefter "pro-

fessoren'' sindigt tog cigarerne op - puttede dem i sin taske og sagde: ''Tak - I flinke folk .. saa tror jeg næsten, jeg ryger dem i løbet af dagen!'' ... og skænkestuen nærmest eksploderede i grin. --- Naturligvis kender ''Kr.Hui'' udmærket ''Professor Labri'', som af og til besøger hans kro ... og de to mænd synes efterhaanden, at de har kendt hinanden i lang tid -- de begynder at finde hinanden nu.

Saadan gik det altsaa til, at Thomas Lykke fik dejlig hjemmelavet mad - kroens bedste værelse - en fremragende og spændende lhombre med eksperter - og at han steg saa meget i ''Kr.Hui''s agtelse, at de ofte hyggede sig, naar Thomas Lykkes vej faldt forbi.

Naar Thomas Lykke var nødsaget til at standse op for natten, skyldtes det, at vort lille lands vise fædre havde bestemt, at bilkørsel ikke maatte finde sted efter lygtetændingstid. Bilerne kunne nemt forskrække dyrene inde paa marken eller paakøre en mørk hestevogn. - Om dagen skulle bilerne holde stille og standse motoren, naar man mødte et hestekøretøj -- noget, der sjældent blev overholdt.

Dette var Thomas Lykkes historie - og ''Kr.Hui'' bekræfter, at den er helt rigtig. De fire gode mænd skaaler, og ''Claus Barber'' spørger, om den doktor, de ringede efter var den nuværende læge i Tistrup - Perch - fader til den flyvetonte unge mand - Per Perch, som man fortæller har meldt sig til militærets flyvetropper, - ''Kr.Hui'' siger, at det var en anden læge dengang - og at denne Per Perch er en rask og vældig flink fyr -- ''men han ender nok snar' op' i æ himmel - saaen som han fiser rundt derop''' udtaler han sagkyndigt.

Fadene gaar rundt - man skaaler igen og igen -- og saa er det ''Claus Barber''s tur til at fortælle en historie --- fra Tistrup -- sand eller usand - men saadan fortæller ''Claus Barber'' altsaa:

Den omtalte læge Perch i Tistrup er gift med en dame fra en eller anden stor by ... hun taler ikke rigtigt den dialekt, som passer til Vestjylland, og det er hun ked af. Hun gør alt for at blive gode venner med den lokale befolkning - lære menneskene at kende - snakke med dem dagligt .... men man bliver skræmt, naar den velklædte, vævre og nydelige dame henvender sig til en paa dette mærkelige ''københavnske'' sprog. Fru Perch bruger stang-lorgnet - og saadan noget moderne brille-værk har man aldrig set før, .. ikke her paa egnen, allenfalls.

Ifølge ''Claus Barber'' kommer fru Perch en dag ind i den lokale Brugs. Her staar en af sognets store bønder og patter paa sin lange pibe .. han og familien er naturligvis patienter hos den dygtige og anerkendte doktor Perch, og fruen gaar hen og siger venligt goddag til bondemanden, som hjælpeløst kigger ned paa gulvet - vender og drejer ho'det i benovelse, da fruen retter sine lorgnetter mod ham ... ''det ser ud til at blive godt høstvejr, Per Hansen - ikke?'' siger hun ---- Den arme mand ved ikke, hvor han skal se hen og nøjes med at tage piben ud af munden - spytte hen i spyttebakken, idet han samtidigt udtaler: ''Jow - jow''. Fru Perch giver ikke saadan op, men fortsætter: ''Ja - Per Hansen - kan De for-

staa som tiden dog gaar ... vi bliver gamle efterhaanden.'' - Den benovede Per stirrer stift ned paa fru Perchs sko - men kan ikke holde ho'det helt i ro - og saa udtaler han: ''jow - jow'' .. kigger op ad fru Perch og fortsætter: ''.. og grim'!'' - Der blev lidt stille i butikken, og fru Perch opgiver - hun ved med sikkerhed, at saadan var det ikke ment .. det skulle nok nærmest være en indrømmelse af, at aarene ikke var gaaet sporløst hen over ham selv -- men det sagde han ikke noget om ... og sognet er blevet en god historie rigere -- en, der er værd at fortælle ved kaffebordene.

Saa vidt ''Claus Barber''s historie, som ''Kr.Hui'' indrømmer vandrer rundt i hele sognet -- naturligvis kan det aldrig forblive en hemmelighed, for det foregik jo i Brugsen -- sognets faste mødested, hvor alt kan ske. De fire gode mænd griner smørret - skaaler - hygger sig og nyder samværet, alt medens eftermiddag gaar ... alt for hurtigt, synes de.

Hjemme i Varde har Jens Kjeldsen solgt en Chevrolet lastbil til vognmand Peter Andersen i Mejls - en trofast og herlig kunde i firmaet - han er altid glad og munter trods det meget haarde slid med lastbilen. - I daglig tale kaldes han ''Peter Mok'' - hvorfor ved vistnok ingen, men saadan hedder han - det har han altid gjort, og det har han ikke spor imod. Aage Jensen med de fine gamacher har langt om længe faaet haandslag af byens største lillebil-vognmand, den velkendte Rask Sørensen - og skal levere en ny 7-Personers Chevrolet personbil. - Det har været en lang vej for Aage Jensen - adskillige uger igennem har de to næsten dagligt ''snakket bil'' med hinanden ... men i dag faldt altsaa haandslaget - med Rask Sørensens herlige, glade, tykke chauffør Svend til at ''slaa over''.

Medens disse handelsmænd staar i gaarden og snakker biler, dukker en bondemand op sammen med en ung knægt ... det er der saadan set ikke noget mærkeligt i ... men de kommer trækkende ind paa gaardspladsen med en ordentlig flok kreaturer, som de gerne vil have opstaldet et par dage, inden de skal videre med dem. - De forstaar ikke, hvorfor der er saa mange biler i gaarden, og at saadanne triller ind og ud ad de store stalddøre -- men saa faar de at vide, at der ingen stalde er her mere. Nu er her automobilforretning. - Den tror de ikke rigtigt paa - de spørger efter Lambert Christensen - værten paa ''Phønix'' - men man forklarer, at værten nu hedder Chr. Jensen - samt at Lambert ikke længere lever. Herefter siger man til dem, at de jo kan prøve hos gæstgiver Jeppe C. Jensen - kaldet ''Ship-Jensen'' - oppe i den anden ende af byen -- og tydelig fornærmede trækker de af sted igen med de meget urolige kreaturer, der naturligvis ikke holder af bilerne. - Ruten gaar gennem Brogade, Torvegade, Vestergade -- en stor flok at vade rundt med, naar der ikke ligefrem er marked i byen.

Efter denne lille afbrydelse, som man morer sig over, falder haandslagene vedrørende bilhandlerne - det soleklart, at saadanne to handler kræver ''lidkøb'' og

man begiver sig ind paa "Phønix" skænkestue - det er sidst paa eftermiddagen - kort før bilforretningens lukketid. Rask Sørensen vil kun have kafffe med en rullepølsemad - men de andre kan godt synke en øl og en dram -- dog ikke Jens Kjeldsen - "afholdsmanden" - der holder sig til den uundgaaelige - søde - Vermuth.

Lastbilen til "Peter Mok" skal naturligvis have paabygget førerhus og lad - derfor har man skikket bud efter karetmager Sanggaard, som skal ordne denne sag og lidt efter dukker han op med tegninger og forslag. Karetmager Sanggaard har sit værksted i Nicolajkirkegade - han er ekspert i paabygning af lastbiler og laver virkelig godt arbejde. Han og Jens Kjeldsen tager "Peter Mok" med over til et andet bord, hvor de stikker ho'derne sammen over tegningerne --- men de bliver hurtigt enige og flytter tilbage til deres genstande.

Saa er det ved at være fyraftenstid overalt i byen, og de mange, som lige vil have en "ting" og en snak, inden de skal hjem til kødgryderne, begynder at dukke op. - Først af alle kommer med raketfart den allesteds nærværende redaktør Peter Friis fra "Vestkysten"s lokale redaktion - en rask og munter mand, som tillige er en anset redaktør og en dygtig skribent. Han slaar sig ned og fortæller, at han netop i dag har ansat en ung mand, som skal hjælpe ham i redaktionen - den unge mand hedder Flemming Madsen. Friis spekulerer over, om det nu er den helt rigtige til at omgaaes vestjyderne - for han virker lidt blasert - overlegen - ja en smule "højrøwet", som man siger det i Varde - saa ved alle, hvad det betyder.. og man behøver ikke lede efter mange finere ord. Friis siger leende, at den unge mand er saa fin og kultiveret, at man burde kalde ham Flemming *de* Madsen... og alle morer sig. Naah - sandsynligvis bliver den unge mand ikke saa længe i Varde, for han er allerede kendt som en ret usædvanligt dygtig journalist - bl.a. skriver han gode artikler om kultur og kunst .. og Gud ved hvad. Her er noget at diskutere - kultur og kunst .. ak ja.

Saa gaar døren op med et brag - ind vælter "Lasse" og "Claus Barber", og de har for alvor noget at fortælle. .. Hvad de har tilbragt de sidste mange timer med, ses ret saa tydeligt, og det forbavser naturligvis ingen - men alle glæder sig til at høre de to skælmes beretning om dagens forløb - kedelige at høre paa er de to jo ikke. I munden paa hinanden beretter de om deres oplevelser, og latteren gjalder gennem lokalerne - især da man hører om "Claus-advokat-barbers" forunderlige assistance. Redaktør Friis vil drille "Lasse" og siger at dette saa sandeligt er en alvorlig sag .. det er jo "selvtægt" - og det er strengt forbudt - det kan give bøde. "Lasse" bliver helt violet i ho'det og slaar i bordet - alt medens alle andre morer sig, for redaktøren vil jo bare drille.. noget enhver ved .. paanær altsaa "Lasse", der stolt fremviser den "frivillige" tilbage-leverings-erklæring, som vognmanden saa venligt skrev under paa .... og snakken gaar videre. - Midt i det hele vil "Lasse" ringe hjem til Thomas Lykke for at prale lidt af den gode dag, det har

været - skønt han jo ved, at denne er ved at gøre klar til at rejse i morgen tidlig. - Jens Kjeldsen faar dog fat i "Lasse" og siger roligt til ham: "Det sku' du ikke gøre, "Lasse" - du ka' jo et' snak' ren - vent til i morgen" - og man faar "Lasse" til at forstaa, at det er nok det bedste.

Atter gaar døren op, og et meget kendt ægtepar kommer ind i skænkestuen - det er saamænd Jeppe Skovgaard og hans muntre, slagfærdige, herlige hustru - Petrea - en mand og kone, det altid er en virkelig fornøjelse at være sammen med - man simpelt hen griner sig fordærvet i deres selskab. De har inviteret et par gode venner til en bid brød paa "Phønix" -- bænker sig og faar en øl, medens fru Jensen bliver tilkaldt fra køkkenet, sætter sig i sin hvide kittel og faar en genstand. Menuen skal diskuteres, saa det hele er parat, naar de to gæster kommer. Jeppe Skovgaard er meget populær i byen - og det paa trods af, at han ofte forpester luften over Varde fra sin fabrik, hvor han laver sæbe af hestekadavere - naar vinden bærer ind over byen, stinker det ganske uhyggeligt ... men "det dør saamænd ingen af" mener Jeppe ... og det kan der være noget om.

Kun en enkelt anden virksomhed i Varde kan forpeste luften lige saa slemt - næsten da - nemlig garver Wassens skindgarveri paa hjørnet af Nørregade og Spigerborgade - men stanken holder sig nogenlunde til de nærliggende gader .. saa med hensyn til at sprede duften har Jeppe Skovgaard absolut rekorden for Vardes vedkommnede .. hvis det da er noget at stile efter. Garver Wassen er en stor, kraftig mand, som man ikke mærker meget til i byens dagligliv -- udover altsaa duften fra garveriet. Han er en kendt nimrod - gaar paa bukkejagt over det ganske land paa de store godser - ofte sammen med sin gode ven gennem mange aar, bankdirektør Henrik Johansen fra Varde Bank, der til gengæld er en skikkelse man ofte ser i byens gader paa hans vandringer rundt omkring - en venlig, livsglad mand, som er "bidt af en gal jæger" -- en af Thomas Lykkes venner gennem mange, mange aar - ja, helt fra soldatertiden, da de to unge sammen var indkaldt til "sikringsstyrken" under første verdens krig.

Saa kommer Jeppe Skovgaards to gæster - først den noble, stilige forsikringsmand Ferdinand Krüger - og lidt senere Ford-forretningens salgschef Alfred Filtenborg - en ualmindeligt nydelig, velklædt og velpresset gentleman. Højt tilbagestrøet graat hår - en stilfærdig optræden - en fabelagtig sælger af biler - ikke mindst paa grund af hans vestjyske lune. Faktisk er Filtenborg en pudsig sælgertype - han er bank- og regnskabsuddannet, men har valgt en mere fri tilværelse som bilsælger. Han læser meget - mest poesi - og hans yndlingsforfatter er Jeppe Aakjær, som han kendte personligt i de unge aar - og hvis digte og fortællinger han kan udenad i kilometervis. Han kan fremføre dem paa originalsproget - for han taler perfekt vestjysk, saa perfekt, at det ofte hænder, at tilhørerne ikke rigtigt forstaar sproget. Hertil kommer, at Filtenborg ogsaa sætter pris paa bordets glæder - som i nogen grad hører handelen til - hvilket absolut aldrig kan ses paa

ham - hverken i udseende eller opførsel - altid er han den perfekte gentleman. - Han sætter sig, og paa Jeppe Skovgaards forespørgsel siger han, at han gerne vil have "en tur af smørekanden" ... det er snaps med angostura -- og da serveringsdamen kommer med det forlangte, siger han: "Lille frøken dame - lad dem komme som en haglbyge .." og saa gaar snakken videre. Naturligvis maa "Lasse" paany berette om dagens forunderlige hændelser. - Filtenborg vil godt drille lidt og snakker om "selvtægt" - men nu tager "Lasse" det mere roligt -- det *kan* være brødnid fra en konkurrents side .. eller ogsaa bare drillerier.

Det er soleklart, at de øvrige beboere i hotel "Phønix" gaard lige efter fyraften kommer ind for at spørge nyt - alle kender til "Lasses" og "Claus Barbers" udflugt - og ingen er i tvivl om, at de to gode mænd har noget at berette. - Den livlige og hyggelige malermester Jens Tarp dukker op sammen med snedkermester Iversen, som hvad livlighed anbelanger ikke stikker op for nogen. Malermesteren stiller forsigtigt sin uundværlige malerbøtte i vindueskarmen, inden han sætter sig - og lagerchef Nielsen skrider stilfærdigt ind og sætter sig med de andre .. han skal have sin aftensmad .. det er strengt nødvendigt .. og i dagens anledning en øl og en snaps sammen med gutterne. Ogsaa ølhandler Torpegaard kigger indenfor - maaske kan han komme af med nogle kasser Albani øl. Han har en aftale om et stykke arbejde, som den kendte automekaniker Marinus Nielsen skal udføre paa hans gamle bil. Den skal nemlig hovedrepareres - have cylindrene boret ud og nye stempler i. Lige noget for Marinus Nielsen, idet han er den eneste i miles omkreds, der har det rigtige maskineri til den slags - han har dristigt anskaffet sig en udboringsmaskine, der har kostet en formue - men som har vist sig at være pengene værd.

Mange forskellige kigger ind for en kort bemærkning, inden gryderne derhjemme kalder .. og værten paa "Phønix" - Jens Chr. Jensen - straaler over hele ansigtet .. naahdada sikke et besøg af gode gæster - det ser ud til at blive en stor aften - og han inviterer paa en genstand -- til hele stuen.

Endnu en mand dukker op med raketfart - det er den glade, pæne og velklædte bankkasserer fra Varde Bank - Hother Jensen - han elsker at faa en snak med alle mulige mennesker - der er jo grænser for, hvad man oplever, naar man har travlt i banken - og følge med, *det* skal man - i byens daglige liv og hændelser. Hother Jensen er populær overalt - alle vil gerne være sammen med ham - han sætter sig ved bordet, hvor "Lasse" og "Claus Barber" spiller hovedrollen, saa historien maa fortælles endnu engang. Hother Jensen har en pudsig vane med at tage sit venstre jakkerevers med højre haand - skubbe jakken lidt bagud og nikke sit ho'de fremad. Det har han altid gjort - og han gør det ustandseligt. Hvis han holdt op med denne bevægelse, kunne man muligvis ikke kende ham .. men der er næppe fare for, at det skulle ophøre.

Saa forlader Jens Kjeldsen og Aage Jensen skænkestuen sammen med deres

selskab - de skal hjem til kødgryderne - klokken nærmer sig nu 7 - det er spisetid. Det vil dog sige - Aage Jensen kommer tilbage igen lidt efter. Han er kommet i tanker om, at hans kone *vistnok* er til veninde-komsammen, saa han kan godt tage sig en friaften .. og det gør han .. sammen med alle de andre, der hurtigt slutter sig sammen til eet stort selskab. Det bliver en livlig aften - den varer til den lovbefalede lukketid - kl. 12 .. officielt altsaa .. der er en privat stue - den flytter man ind i bagefter. Det er der ingen, der siger noget til - man har lov at holde et privat selskab.

Politibetjentene Bertramsen og Jepsen gaar deres runder - de ser, at der er lys i "Privaten" - men slukket i skænkestuerne - paa det gode hotel "Phønix" .. der larmes ret saa meget, men dog ikke saa meget, at man kan gaa ind og paatale det .. og pyt - aftenkaffen staar parat til de to vellidte betjente ovre i "æ Jernkro" ....

Natterunden fortsætter, idet de flinke betjente konstaterer, at der er et privat selskab i gang paa "Phønix" .. og privat selskab maa naturligvis enhver afholde .. det kunne lige mangle. - Natten falder over det muntre selskab .. og de krogede gader .. alt aander fred og ro .. og frem for alt forstaaelse og fordragelighed.

Bondedrillerier

Episoder fra herregården Nørholm

Ved Søren Manøe

Sidste år fejredes landet over 200 året for landboreformerne, der bl.a. betød ophævelse af stavnsbåndet, som havde lagt et snærende bånd på den danske bondes frihed i 55 år. Udskiftningen af landsbyens jorder kunne påbegyndes, hoveriet skulle afvikles og en ny fremtid tonede frem for den danske bonde.

For den vestjyske bonde havde de mange begrænsninger, som lovgivningsmagten lagde på bondestanden, ikke helt den samme effekt som i den østlige del af landet. Herregårdenes spredte beliggenhed, ringe antal og en svag magtposition havde ikke formået at hindre den vestjyske bondes rejsetraditioner. Han var vant til at rejse omkring ikke blot i kongeriget, men især i hertugdømmerne Slesvig og Holsten, når han skulle afsætte sine handelsvarer enten det nu var som studekræmmer, hosekræmmer eller som jydepottehandler. De vestjyske herremænd klager da også over deres bønder, at de ikke er til at "binde til stavnen", men rask væk tager ned over Kongeåen til hertugdømmerne, hvor der ikke var indført stavnsbånd, eller de flygter ud af landet f.eks. for at tage til Holland som sømænd. Stavnsbåndet irriterede bonden, men hvad værre var - var hoveriet som bønderne var pligtige til at udføre på herregården. Det var for dem svært at se det rimelige i, at de skulle være med til at drive herregården for herremanden, og især var arbejdsbyrden tung i høstens tid, når de selv stod for at skulle have fæstegårdens egen høst bragt i hus.

Derfor kan det heller ikke undre, at hoveriarbejdet på herregården var præget af ineffektivitet, drillerier og stridigheder bonde og herremand imellem.

I det følgende skal der hentes nogle småeksempler frem fra herregården Nørholm ved Sig.

Herremanden på Nørholm hed da Andreas Charles Teilmann. Han havde arvet gården Nørholm i 1749 efter faderen amtmand Christen Hansen Teilmann. Sammen med Nørholm fulgte også herregården Lunderup ved Varde, samt den nu forsvundne herregård Agerkrog ved Tistrup.

Med A. C. Teilmann fulgte en ny tid for disse herregårde. Trods sin uddannelse til teolog og jurist viste A. C. Teilmann sig som landbrugsgeni, måske den dygtigste Vestjylland kan fremvise.

Det skal her ikke redegøres for dette, men kun henvises til H. K. Kristensens bog "Øster Horne Herred", hvor man får et levende indtryk af de jord- og bygningsforbedringer, der skete i Teilmanns tid.

En af de ting, der optog Teilmann meget, var merglingen af jorden, som jo gav et stærkt forøget høstudbytte. Bønderne klagede derefter over den forøgede hoveribyrde ved dette arbejde, samt især med det større høstudbytte. Disse klager tilbageviste Teilmann med ordene: "Jeg er den første, som her i egnen har fundet mergel og forsøgt det, der i tiden vil blive egnen til mange tusinde rigsdalers, ja tønder gulds fordel, så ved jeg ikke, om jeg derved havde forskyldt at anklages og udråbes som sket er".

Til Nørholm hørte 313 bønder, der var hoveripligtige, hvoraf 74 dagligt gjorde hoveriarbejde på gården.

Bønderne kunne lære af ham, syntes han, men bønderne udviste en treven holdning, vel nok med baggrund i denne tvang, der lå på hoveribonden og hindrede dermed fremskridtet for bonden selv, noget Teilmann havde svært ved at acceptere.

Derfor udviklede småsager sig ofte til drillerier, enkelte til retssager herremand og bonde imellem.

Ligegyldighed prægede tit arbejdet, og som hovbonden udtrykte det "kunne en få raget et par stakke hø i åen, var han da en farlig karl" -, så var der jo det mindre at køre hjem til herregården.

Et andet eksempel var da Niels Plauborg var forpagter på Nørholm. De var

ved at køre hø ind, da en hovkarl meddelte, at nu kunne der ikke være mere i laden. "Jo", siger Niels Plauborg, "det skal ind, om det så skal ud gennem tækken" - næste dag lå der 10 læs hø stoppet ud gennem stråtaget.

Et andet eksempel hidrører fra to bønder fra Øse, som betegnedes som stridbare. For at drille Teilmann tog de for små hølæs på deres vogne. Dette blev dem bebrejdet af Teilmann, hvorefter de tog så store hølæs på, at de kørte fast i ladegårdens port, til stort besvær for arbejdet. Teilmann tordnede og skældte, og besluttede i sin vrede at ingen af deres børn i tredje og fjerde led kunne nyde godt af et legat han havde oprettet.

I hans efterfølgers tid, skete det samme for en Øse-hovbonde, at der var tale om for små læs. Den daværende ejer major Rosenørn-Teilmann brugte et andet fif, idet han lod et net lægge over høet, hvorefter det blev vejet, og en slukøret bonde måtte så erkende læssets mangler.

En dag skulle de køre korn til Varde, og medens de læssede var Teilmann selv til stede. En bonde fra Tange ved Sig Jens Kjelst havde nogle usle krikker forspændt, og da Teilmann ser det, spørger Teilmann, om de krikker kunne trække det læs? "Ja", svarer Jens ellers kunne han selv bære det. - Ja, når han kunne det, måtte han selv få alle tre tønder korn. - "Ja, hvor langt han skulle bære det?" - "Når han kunne bære det om til møllen (Nørholms vandmølle), var det nok«, sagde Teilmann. Jens Kjelst rejste en sæk op, så han lige kunne gå under den og tog den så på ryggen. Dernæst tog han en sæk under hver arm og så gik han. Da han havde gået lidt, vender han sig om og råber: "Må a få sækkene med?" - "Åh rejs du ad helvede til!" råbte Teilmann efter ham.

Andre gange klager Teilmann over sine bønder. Bønderne vil ikke skokke og rive kornet, det stod ikke i hoveriforordningen, sagde de. Andre gange ville de ikke køre så store læs korn eller møg, som Teilmann pålagde dem. De fører også strid om hovvejene til Nørholm, afstandbestemmelsen blev til millimeterdiskussion, om man kørte den ene eller den anden vej til Nørholm, om man boede i den ene eller anden ende i stuehuset.

En gang faldt en karl i Vesterbæk v/ Sig i unåde, og Teilmann bestemte sig til, at han skulle "springe soldat". Ridefogden kørte til Ringkøbing med ham for at få ham indskrevet. De kørte i en smal fjælevogn med en kusk i forreste sæde, med ridefogden i en agestol i midten og karlen bagest på en agefjæl. Da de skulle hjem, sagde karlen: "Nu er jeg kongens karl og sætter mig i agestolen. Du, ridefoged, er kun etatsrådens karl og kan sætte dig på agebrættet". Ridefogden turde ikke andet end lystre. På Nørholm kørte karlen op for hoveddøren, hvor der ellers kun måtte køre herskabsvogne. Etatsråden (Teilmann) kom ud, karlen rejste sig og sagde: "Her ser De en kongens karl, hr. etatsråd!" "Nu, nu, der er dog noget ved den karl", sagde etatsråden "han skal ikke være soldat". Så måtte ridefogden atter til Ringkøbing.

Som tidligere nævnt følte bønderne at hoveribyrden voksede, på grund af Teilmanns dygtighed - hvilket også var tilfældet, og da der i 1769 fra regeringens side blev lempet på hoveriordningen, fandt Nørholms bønder, at deres nye hoverireglement ikke indeholdt lettelser, men endnu større byrder, blev dette til endnu en strid med Teilmann.

Bønderne nægtede at opfylde hans krav og lod ham vide, at det og det arbejde agtede de ikke at udføre, og ville kun udføre det de nye regler påbød - arbejde efter reglerne blev deres udspil. I august måned nægtede de at udføre høstarbejde - det var en katastrofe for Teilmann, der måtte bede amtmanden om at hjælpe sig. Denne hjalp ham dog over høsten, men da kornet så skulle tærskes, nægtede bønderne også dette. - Teilmann måtte nu udarbejde et nyt hoverireglement og måtte i det hele taget indlede forhandlinger med sine genstridige bønder.

Stridighederne fortsatte og blev til hårkløveri, bl.a. fandt bønderne på, at de nok ville så kornet, men der stod ikke noget om, at de skulle hente kornet i gården, ej heller at de skulle lægge sække til, desuden ville de ikke sætte kornet i skokke eller rive marken, det stod ikke i reglementet, sagde de.

Stribevis af retssager blev ført dem imellem, men bønderne måtte erkende, at de var oppe mod en hård modstander, man må huske på, at Teilmann havde et juridisk studium bag sig. Teilmann fik dog ikke medhold i alle sager, bønderne havde dygtige fortalere ved retten, og enkelte sager gik videre til højere retsinstanser, enkelte helt til højesteret. Disse mange sager fortæller også, at Teilmann stod overfor en veloplyst bondestand.

Før i tiden døde mange børn ved fødslen, eller det kunne ske, at både mor og barn led overlast, således at de blev svækket på livstid.

Teilmann var opmærksom på problemet, og da også han var interesseret i dygtige fæstebønder, var det vigtigt med et rigeligt og kraftigt mandskab.

Jordemødre var et ukendt begreb hos bønderne, man brugte nabokonerne ved fødslerne. I 1766 ansatte Teilmann en uddannet jordemoder på Nørholm med pligt til, at bønderkonerne skulle hente jordemoderen, som skulle bistå ved samtlige fødsler. Han forbød på tinge og ved kirkestævne, at fæstebønderne måtte anvende andre end jordemoderen på Nørholm.

Det var at gå fæstebøndernes koner for tæt på. Man havde mest benyttet sig af Bodil Ure i Sig og Maren Pallesdatter i Sig og ellers hvem man havde tiltro til. Man undskyldte sig med, at fødslen kom for tidligt; at man ikke kunne nå at hente "Madammen" på Nørholm, eller man slet ikke havde haft brug for nogen jordemoder. Teilmann anlagde sag, men endte med forlig. Sagen viser dog, at Teilmann var foregangsmand og ville både bønderne og sig selv det bedste, men fremgangsmåden under tvang var de vestjyske bønder uacceptabel.

Teilmann var en dygtig bonde, herremand, idealist og foregangsmand. Han tog livligt del i bondefrigørelsesdebatten, men mente, at friheden for bønderne

også måtte indebære frihed for herremændene. Han kunne ikke gå ind for landboreformerne, som de var udformet af landbokommissionen, men så hellere det engelske system indført, hvor bønderne blev frie personer, men forpagtere af deres gårde. Teilmanns ideer fandt ikke grobund, men alligevel sikrede han sig, idet han i 1790 oprettede stamhuset Nørholm, Lunderup og Agerkrog, hvilket indebar at godserne var omfattet af stamhusloven og undgik dermed landboreformernes vidtgående virkninger. Først omkring 1850 begyndte bortsalget af bøndergodset under Nørholm, og i 1876 var der kun 1 fæstegård tilbage.

Teilmann fortjener ikke at huskes ved disse små drillerier, men for sin indsats for landbrugsudviklingen i Vestjylland samt for sit smukke herregårdsbyggeri og forbedringen af sine mange fæstegårde. Over døren på Nørholm står hans valgsprog, lad dette være et værdigt minde om ham:

"Tag immer noget for til Eftermandens Nytte,
og lev som den, der skal herfra i Morgen flytte"

og over porten til ladegården satte han disse ord:

"Hvad Gud os vil ved Flid og Sved
og lovligen beskjære,
det Arvinger i tusind led
berige, glæde, ære.
Men hvad med Uret vundet er,
lad Vand og Ild fortære,
og kuns de næste Arvinger
som Tyve Mærke bære".

Andreas Charles Teilmann døde på Nørholm d. 27. juli 1790.

Kilder:

H. K. Kristensen: "Øster Horne Herred".
Jenny Alkjærsig: "Jydske Herregaardsfolk paa Nørholm" udat. artikel i dagbladet Vestkysten.

Fra kaptajn til rekrut

Spredte træk fra et journalistliv

Af redaktør Johs. A. Jensen, Varde

Desværre er fremtiden ikke mere, hvad den har været.

Når man stærkt nærmer sig pensionsalderen, må man give den franske filosof Paul Valery ret i denne betragtning, selvom man endnu har muligheder for et godt og indholdsrigt liv.

Det var vel oplevelsestrang, der bevirkede, at jeg som dreng traf beslutningen om at ville være journalist. Forudsætningerne var ikke store. Kun en god karakter i skriftlig dansk kunne måske give baggrund for ønskets opfyldelse. Dog må jeg også have haft et nogenlunde godt forhold til mine andre sproglærere, for jeg husker, at de hjalp mig, da jeg som 14-årig fik min første journalistiske idé.

Ved indgangen til krigsåret 1939 ville jeg give Europas ledende statschefer mulighed for at fortælle om deres forhåbninger til det nye år, og hvad de ville gøre for at sikre en fredelig udvikling.

Altså skrev jeg med sproglærernes hjælp breve til Chamberlain, Hitler, Mussolini og Daladier i håb om, at deres svar kunne give stof til en artikel, som ville overbevise danske bladledere om, at der fandtes en journalistisk spire i det vestjyske. Men ak, kun den franske statsminister Edouard Daladier lod sin sekretær besvare mit brev meget venligt, men uden et indhold, jeg kunne bruge.

Alligevel blev jeg journalist. Det var under den gamle mesterlære, der ikke var så dårlig endda. Det til trods for, at uddannelsen fandt sted under den tyske besættelse, hvor ytringsfriheden var stærkt beskåret. Noget af det, der ikke måtte skrives i danske aviser, lykkedes det dog via den illegale presse at få sendt ud til den frie verden.

Befrielsen oplevede jeg lidt øm i kroppen, idet store pakker med frihedsrådets plakater om, hvordan befolkningen burde forholde sig ved krigens afslutning, i en længere periode havde sat fjedrene i min seng ud af funktion. Plakaterne var nemlig anbragt under sengen, men ømheden gjorde ikke glæden over befrielsen mindre.

Nu var mulighederne endelig skabt for at få tilfredsstillet noget af den udlængsel, der var opstået under krigen. Allerede en måneds tid efter befrielsen var jeg

så heldig som den yngste af en gruppe danske pressefolk at få en invitation fra SHAEF, det øverste hovedkvarter for de allierede ekspeditionsstyrker i Europa, til at besøge England.

Forud gjorde jeg en af livets vigtige erfaringer: at den kloge narrer den mindre kloge. Mens Royal Air Force klarede fri flytransport, måtte vi til hotelophold og mad i England regne med et beløb på, såvidt jeg husker, et par tusinde kroner. At låne dem i en bank opgav jeg på forhånd. Men en af dem, vi regnede for familiens venner, tilbød at låne mig beløbet rentefrit. Min mor og jeg var ham dybt taknemlig, og jeg glemte at aftale afdragsperioden. Kort efter min hjemkomst fik jeg at vide, at han nu skulle bruge sine penge. Under mit udlandsophold var pengeombytningen foregået herhjemme. Den havde han forudset, og så måtte jeg alligevel i banken for at rejse beløbet.

Takket være et billigt ophold i et boarding-house i London, hvor jeg delte værelse med værtinden miss Nichols tre katte, havde jeg iøvrigt et pænt overskud. Det havde jeg ladet blive i England, idet "Morgenbladet"s korrespondent havde vanskeligheder med at få overført penge. En periode efter min hjemkomst var derfor præget af nervøsitet for, at "Morgenbladet" skulle gå ind, men det skete først efter, at jeg havde fået mine penge.

Efter det danske udenrigsministeriums og SHAEFs ønske skulle vi under opholdet i England bruge uniformer, der var blevet ledige, efter at den danske brigade var vendt hjem fra Sverige. Begrundelsen var, at krigen mod Japan ikke var afsluttet, og derfor blev vi også udstyret med papirer, der skulle sikre, at vi - i tilfælde af at vi faldt i krigsfangenskab - skulle behandles som officerer med kaptajnsrang. Uniformspligten tiltalte ikke alle rejsens deltagere. Jeg havde ikke noget imod den, måske fordi jeg vidste, at jeg kort efter min hjemkomst ville blive indkaldt til det danske forsvar. Min militære karriere blev derfor ret usædvanlig: Fra kaptajn til rekrut!

Som journalist må man tro på heldet. Hvor ofte har ikke en pludselig indskydelse eller en tilfældighed givet én den gode nyhed. Men indskydelserne skal følges, og tilfældighederne udnyttes. Under mit ophold i London forsømte jeg at udnytte en sådan mulighed.

Jeg havde fået lov at følge direktøren for et firma, der importerede danske landbrugsvarer, rundt på kundebesøg for at høre om englændernes syn på danske produkter. De var netop igen dukket op i butikkerne, åbenbart til kundernes store tilfredshed. Da en samtale mellem direktøren og en forretningsindehaver trak ud, gik jeg selv på opdagelse i kvarteret. Jeg kom ind på en lille restauration, hvor det, der foregik ved mit nabobord, fængslede mig. De to mænd, der sad der, udvekslede små lærredsposer, hvis indhold glimtede. Også ved andre borde skiftede små poser ejermænd. Uden forudgående kendskab til mineraler slog det mig, at det nok var diamanter, der blev handlet med. Det hele foregik så diskret,

at jeg troede, der var tale om lyssky forretninger, og den to blev jeg bestyrket i, da jeg forsøgte at komme i snak med andre gæster, men blev afvist. Heller ikke tjeneren var villig til at svare på mine spørgsmål. Men jeg ærgrede mig unægtelig, da jeg lang tid efter min hjemkomst læste en artikel om, at Amsterdams diamantbørs under krigen var flyttet til London og havde til huse netop i den restauration, jeg var dumpet ind i.

Et par dage efter traf jeg en kollega Fred Joss, der som wienerdreng havde haft ophold hos daværende stationsforstander Tjørnehøj i Varde. Joss var af jødisk slægt, og på grund af jødeforfølgelserne var han og hans familie flyttet til England. Nu var han tjenstgørende som sergent i den engelske hær, og han udvirkede, at jeg modtog en invitation som repræsentant for "den danske hær" til et regimentsbal i nærheden af Great Yarmouth. Flere hundrede uniformerede mænd og kvinder deltog, og som eneste danske deltager fik jeg lov at drikke først af en kæmpepokal med sherry, som alle drak af som symbol på det sammenhold, der havde ført til freden i Europa. Først den dag, jeg rejste hjem, sluttede krigen i Japan med atombomben over Hiroshima.

Fred Joss var i det civile liv journalist og tegner på "The Star", og under et besøg på bladet konstaterede jeg, at Joss havde gjort en betydelig indsats for at gøre englænderne klar over Danmarks virkelige stilling under den tyske besættelse. Flere gange havde han interviewet den danske minister grev Reventlow, der gjorde opmærksom på, at 98 pct. af Danmarks befolkning var antinazister. Samme dag, som antikominternpagten blev underskrevet i Berlin, bragte Joss et interview med en niece af daværende statsminister Erik Scavenius. Niecen, Inger Scavenius, der var rekrutteringskorporal i den organisation, som hvervede danskere i England til aktiv kamp mod nazismen, sagde bl.a.: Jeg fordømmer Erik for hans politik, som sætter Danmarks nationale ære i fare.

Selv sagde Fred Joss: Jeg har været stolt af Danmark og den danske modstandsbevægelse under krigen. Men lad være med at rejse hjem og fortælle mine plejeforældre, at det er mig, der har vundet krigen. Dog har jeg min andel, for jeg har skrællet millioner af kartofler til de engelske soldater.

Fred Joss og hans bror Carl, der var en meget anerkendt teatermaler i London, besøgte flere gange Danmark, og Carl fandt især i Varde mange motiver.

En hjemlig rejseoplevelse, der også fortæller om heldets betydning for nyhedsjournalisten. Det var i 1954 under en ferie, som jeg havde tilbragt et par dage af i København. På hjemrejsen mødte jeg ombord på Storebæltsfærgen en kendt politimand, som jeg havde talt med nogle gange. - Har du virkelig tid til at være her, spurgte han, men nægtede iøvrigt at uddybe, hvad han mente med den bemærkning.

Jeg fik en anelse derom, da jeg var kommet hjem, og min kone fortalte om en

tragisk hændelse i oplandet. En mand var pludselig død, og hans konen havde til naboen sagt: Bare han da ikke har taget gift.

Politiet nægtede at give oplysninger af nogen art, men jeg fik da konstateret, at rigspolitiets rejseafdeling var tilkaldt, og den første artikel om det, der skulle blive en meget dramatisk mordsag, blev skrevet.

På det tidspunkt kunne jeg ikke vide, at politi og kredslæge i seks timer var sat ud af opklaringsarbejdet, fordi der var udstedt en dødsattest lydende på "tydelige og umiskendelige tegn på hjertelammelse".

Politiets svar på henvendelser fra alle landets øvrige aviser lød en overgang: Spørg på VESTKYSTEN. Det er åbenbart det eneste sted, man har kendskab til en sådan sag. Men et par dage efter faldt tilståelsen i giftmordsagen.

Når man som journalist beskæftiger sig med kritisable forhold, må man naturligvis også selv stå for kritik. Det er i sin orden bortset fra, at man undertiden tillægges hensigter, man aldrig har haft. Det er heller ikke ukendt i bladverdenen, at nogle efter at have set egne udtalelser på tryk i ængstelse for konsekvenserne søger at klare sagen med henvisning til journalisters evne til at misforstå og skabe sensation.

I forbindelse med trekantregeringens dannelse i 1957 kom jeg ud for et grelt eksempel herpå.

Retsforbundet holdt i Varde et offentligt møde, hvor medlem af forbundsrådet, proprietær P. Møller talte. Jeg refererede mødet, hvor der rettedes mange spørgsmål til taleren om det opsigtsvækkende samarbejde, der var skabt. I sine svar beklagede Møller flere gange ikke at kunne give konkrete oplysninger. Men det skyldtes, sagde han, at forbundsrådet havde fået forelagt protokollen, der var indgået de tre regeringspartier imellem, med ordre om ikke at skrive noget som helst af, da statsminister H. C. Hansen ikke ønskede aftalerne offentliggjort.

Mødet dannede grundlag for en artikel med overskriften "Hemmelig protokol grundlag for regeringen". Den vakte stor opsigt og blev senere hovedemne for en debat i folketinget. Vardekredsens folketingsmand, fhv. statsminister Erik Eriksen, havde bedt mig om at komme til stede og overvære debatten, der sluttede med, at H. C. Hansen valgte at oplæse protokollen. Selvom han havde haft den opfattelse, at et protokollat affattet i forståelse mellem tre partier ikke umiddelbart burde offentliggøres, som han sagde.

Minister Viggo Starcke havde fra folketingets talerstol sagt, at proprietær P. Møller overfor ham havde oplyst, at han ikke med et ord havde nævnt protokollen på mødet i Varde, og mit referat betegnedes som misvisende, måske perfidt.

Erik Eriksen konstaterede efter oplæsningen, at artiklen havde været korrekt, og han opfordrede Viggo Starcke til at mødes med mig og give en undskyldning.

Men Viggo Starcke ønskede ikke et sådant møde - nå, han havde jo nok også mange opgaver som minister uden portefølje.

Efter disse spredte træk fra mere end 40 års journalistliv tilbage til den naive skoledreng, der kort før anden verdenskrigs udbrud skrev til de europæiske statsoverhoveder for at høre, hvad de ville gøre for at sikre freden.

En fred, der i dag er sikret gennem NATO og EF-samarbejdet, der samtidig har givet os nye indtjeningsmuligheder og øget indflydelse på vigtige afgørelser rundt omkring i verden.

Trods store økonomiske og miljømæssige problemer er det en mere sikker verden, vi kan aflevere til vore børn og børnebørn end den, vi i min generation blev født ind i.

Radioudsendelse 1966

Esepiger optaget af Gerald Langgaard

Gerald Langgaard: I dag er der fyldt med glade feriegæster her ude ved Nymindegab på stranden eller ved "æ gaf", som vestjyderne jo siger. Men for knap 100 år siden, H. K. Kristensen, da så stranden her helt anderledes ud.

H. K. Kristensen: Ja, da var der såmænd også mange mennesker for knap 100 år siden; da var der et stort fiskerleje herude. På det tidspunkt var det det største her på vor egn. Der er for resten det mærkelige ved Nymindegab, at der tidligere i middelalderen og et stykke ind i nyere tid til hen ad noget som indtil 1650 har været et fiskerleje ved Nymindegab, som lå på et andet sted end det nuværende. For herude er skabelsens tid ikke forbi; landet forandrer sig; kysten ændres og udløbet fra Ringkøbing fjord forskubbedes; og den gang lå Nymindegab faktisk nord for tangen, altså i det vi kalder Ringkøbing amt, og det lå omtrent ved Haurvig ud for Skernå's munding. Her havde fjorden dengang sit udløb, men så fra den tid af begynder det at vandre sydpå; så aflejres sandtagen, og en tid så var fiskerlejet ved at forsvinde. Så først igen omkring ved 1809 opstår der det leje, der blev til det forrige århundredes store fiskerleje.

G. L.: Det vil sige, at der her på strækningen var masser af boder - fiskeboder?

H. K. K.: Ja, det lå i rækker oppe i klitterne; det var jo - disse boder - det var små knæhuse, som vi siger i Vestjylland; altså huse uden mur, hvor taget det står ned på jorden. De var tækket helst med hælme og klittag; man kunne selvfølgelig også bruge strå, og så var tømmeret - spærretræerne var dannet op i en spids, en høj spids vinkel. Uadtil var det - her i Nymindegab i hvert fald - døren delt i to halvdele; og der var også her på det tidspunkt i forrige århundrede kommet så vidt, at de havde en muret skorsten, der stak op igennem taget. Det var ikke tilfældet overalt i de vestjyske fiskerlejer, men det var det her i Nymindegab. Og så var der jo - har der siden langt tilbage i middelalderen - været en arbejdsdeling mellem mænd og kvinder.

G. L.: Og den må vi ind og høre, for det var i boderne her, at esepigerne hørte til.

H. K. K.: Ja, og nu kan det jo godt være, at esepigerne er et fremmedord for

H. K. Kristensen.

mange danske, men den gang var det i al fald for vestkystens beboere et særdeles kendt ord. Det var både unge piger og koner, der i fisketiden - der var 2 perioder; det var forårsfiskeri og så igen om efteråret efter Mikkelsdag sidst i september og så langt hen imod jul, som vejret tillod det igen - et fiskeri. Og så var arbejdsfordelingen den, at mændene tog på havet med "æ havskif", med de fartøjer de havde, og så blev kvinderne tilbage i huset for at ordne krogene. Det var krogfiskeri, det kaldtes bakkefiskeri, fordi de var ordnet på bakketruge, og de skulle jo, når fiskerne kom i land, så skulle de jo renses og gøres i stand og poleres og pudses og smøres i olie, og der skulle sættes madding på, og madding det kaldtes "es"; derfra så kommer så navnet "esepiger".

G. L.: Og det var et ejendommeligt og et hårdt liv disse esepiger førte derude.

H. K. K.: Det var det - især i travle fiskeritider. Da kunne de have så meget at gøre; de skulle jo ikke alene have det i orden til fiskerne kom i land; og var der særlig godt med fisk, fik de lige bare middagsmad; og det var ikke engang sikkert, at fiskerne havde tid til at få en middagssøvn eller en hvile, så på havet igen. Og til den tid, da skulle esepigerne ha' bakkerne med alle disse masser af kroge i orden, og samtidig skulle de lave mad til dem, og de skulle holde huset ryddeligt. Og kunne de ikke få fisken afsat; man havde i hvert bådelag - havde man en "lever" - en løber, en mand, der skyndte sig ind til bønderne, langt ind i landet, flere

mil, for at afsætte fisken og kommandere både ned til lejet for at de kunne forsyne sig med fisk. Det var også et besværligt arbejde, havde der været noget uorden, når de drejede, når de trak linerne ind i bådene ude på havet, så kunne de komme i fisk, og disse spidse kroge de hagede sig jo fast alle vegne i liner og tauser, og de kunne jo give blodige fingre, især for de uøvede unge piger at rede det ud. Når så maddingen skulle sættes på, så var det noget specielt ved Nymindegab, som ikke var ved de andre lejer; ved de andre lejer der brugte man sandorm som madding, og som blev gravet op, også af esepigerne, men også undertiden af mænd da; de hjalp til det; og undertiden lejede man folk nede i Ho, f.eks. ved de sydlige lejer nede i Ho, ved Blåvand til at grave sandorme op ude på vaderne, så blev de lagt i kasser og båret hen til esepigerne. Men i Nymindegab der startede man først i 1800-tallet, ganske vist med at bruge sandorm, men efter nogen års forløb, så forsvandt sandormene fra sandene derude, det var navnlig ved gødlen - vi skal stadig huske på, at skabningens første dag er ikke forbi; landet forandrer sig, og naturforholdene de gjorde så, at sandormene forsvandt eller ikke fandtes i tilstrækkelig mængde. Og så måtte man klare sig på den måde, at man fangede sild i udløbet, der jo stadig forskubbede sig mod syd, og i det lange næsten flodlignende udløb, de stod sildene ind, og den havde man så drejere til, det var gerne sådan et ungt menneske; hvis De hører tale om forfatteren og historikeren Torben Klint, så har han været en sådan drejer, der har i sin ungdom været med til at fange sild i våd, og de var gerne 2-3 mand i en lille båd; det kunne være en skibsbåd, som de købte af nordmænd, som den gang sejlede ned igennem gabet op til Ringkøbing med tømmer, og så købte de disse både af dem - lod dem bygge - en lille båd, og de trak så våd der, og det blev så skåret i 14-15 stykker, eftersom nu sildene var store til, så det kunne passe til madding til at sætte på krogene. Alt dette måtte pigerne ordne; og det er så klart, at når man så er i en rigtig travl fiskeritid, og det gi'r godt, og man jager afsted ustandselig - for i den korte sæson havfiskeriet varede, da var alle optaget af eet, og det var at få det mest mulige ud af den sæson; det var et sæsonfiskeri, og det prægede det hele, og derfor gik det med en liv og en lyst og en interesse, som er forbavsende. Det er der så mange vidnesbyrd om, at der er ingen tvivl om, at det virkelig forholdt sig sådan, og så længtes man efter opblæst, som det tekniske udtryk det var - opblæst - når vejret blev så strengt, at de ikke var for at gå ud, fiskerne, så kaldte man det opblæst. Så kunne de jo nogen dage, så længe det stormvejr varede, så havde de så fri; så havde de jo ikke andet at lave end at lave mad, og da var der en af fiskerne, der havde en harmonika, og så gik det jo med dans og lystighed, og det kunne jo også ske, at der var en eller anden, der kuldsejlede; ikke i vesterhavet, men i for meget spiritus.

G. L.: Har Blicher nu helt ret, når han nu siger, at det var et uanstændigt liv og levned, der førtes i disse boder?

H. K. K.: Det er ikke sandt; jeg ved nok, at han skriver i sin berømte bog om

den vestjyske profil og den cimbriske halvø, at han har det fra agtværdige præstemænd, at fiskeren gik til sengs med sin fiskerpige. Det er ikke rigtigt; man kan let forstå, at den opfattelse har kunnet danne sig, for inde i det lille snævre hus, som boden var, der var det inderste fag - foran det var der rejst en lang panel, og så var den delt midt igennem i to dele, og i den højre sov 2 fiskere, og til venstre 2 piger. Men sådan var det jo faktisk også ude i hjemmene. Det var jo ikke ualmindeligt den gang, at ægtefællerne sov i een alkove, og tjenestepigen eller tjenestekarlen i en anden - i samme stue - altså man delte stue sammen, men der er - ikke alene efter de mange samstemmende vidnesbyrd om, at det gik ordentlig og anstændigt til derude - så er der en historiker, der hedder Georg Hansen, der har foretaget en undersøgelse over sædelighedsforholdene hos almuen, og han har gennem tørre tal ud fra kirkebogsundersøgelse godtgjort, at der i Ringkøbing og Ribe amt var færre børn udenfor ægteskab end andet steds, og det gjaldt ligesåvel fiskerbefolkningen. Var det da ikke underligt, og det var egnens folk, og det var bønderne, det var gårdmændene; der var selvfølgelig nogle, der næsten udelukkende var fiskere, som man kalder en slags erhvervsfiskere, men ellers var det jo egnens folk, der tog derud og drev fiskeri.

(Bølgeslag)

———: Selvfølgelig skal der jo worm graves; ja, og det skal hjem, og det skal sættes o krog, og der er jo lavet fisketøj i rad, som skal sættes worm o, som de skal ha' mej te havs. Det skawant tid til at få de her worm, og vi må't gå helt fra Ho og helt te, ja, hva - hva koller de de der nie - o æ skal og fo dem graved og fo dem i en kas', som vi ku' bær i o æ ryg hjem igen, og så sku' de rengøres og så bagetter sættes o de her krog. Ja, a fik en kron for å hent de her worm, og det var en simpel betaling, men det hør' jo til den gång.

(Bølgeslag)

Gerald Langgaard: Og Lise Pirchert, 98 år, så kan man huske, hvordan livet var derude.

Lise Pirchert: De kom en mørk morgen; der hører til en bådelaug, der hører tre både, og i de tre både der var 2 karle og 2 piger i hver båd; det var en bådelaug, kaldte de det; og de este æ bak for æ kål, de var jo o æ hav, og så esde de, og det var med at sætte madding på krog på en bak, og det skulle jo vær sådan, at når de sætter med æ båd - eller æ bak i hav, at det ku' gå a sig selv, det skal jo vær så akkurat.

G. L.: Det skulle være dygtige piger.

L. P.: Ja, det sku' vær dygtige piger, og de var jo vant til det her esen, og når de blev gift og djer mand fisked, så esed de jo alligevel i djer båd.

G. L.: Det var jo nogen lange dage, de havde derude.

L. P.: Det var lange dage de håd, men når der blev opblæst, kaldte de det, når det gav sig til å blæs, så morede de dem jo, så kom de om til æ kro'r - til fatter - og bestilt dans, så dansede de en hel nat; og det var når der var opblæst, kaldt' de et.

G. L.: Der var mange livsskæbner imellem disse esepiger.

L. P.: Der var mange livsskæbner, og det kom jo noget med - kan man sige - med uterlighed, for hvad når man lå - der var i æ båd, der var 2 senge; der lå 2 kål i den jen seng og 2 piger i den anden. Så når de har været til det her dans og beruset, så kan vi nok tænk, hvordan det gik til, det var jo ikke altid så ræle.

G. L.: Hvordan blev disse esepiger regnet i samfundet?

L. P.: De var godt nok regnet. Vi børn og voksne vi var tit, når vi vidste de var færdig med å es, omme og besøge dem, og så skulle vi gerne ha' pandekager og kaffe.

G. L.: Hvor længe var de derude i boderne, fru Pirchert?

L. P.: De var der fra midt i Marts til Sct. Hansdaw, 23. juni, da er det Sct. Hansdaw, og da havde de så været til marked og fik plads fra Sct. Hansdaw og til Mikkelsdaw. Da var der snår dans i en 2-3 daw.

(Bølgeslag)

G. L.: Det var nu ikke altid en dans roser, som man siger, det at være esepiger, og det at være fisker ved kysterne. Nu der ved Blåvand, Martin Kristiansen, der havde man ikke boderne, som længere oppe på kysten.

Martin Kristiansen: Nej, det havde de ikke; vi boede jo så nær ved æ vand, så det behøvedes ikke. Det var kun dem, der boede et stykke fra, de havde nogen huse, de kaldte boder ude ved æ kyst f.eks. over ved Skallingen. Fra Ho tog de jo derover i nogen hus', de kaldte boder, og fiskede derfra. Men det første der sku' te, når der sku' fiskes, det var, at der skulle graves orm, og det gjorde pigerne fra gårdene eller osse konerne; det var nærmest konerne. Og det var jo koldt, og det var jo langt å gå; der var ca. 8 km ud til Langli Sand mellem Ho og Langli; der skulle de grave æ orm, det som de skulle es med. Og det var jo tit koldt, og de brugt, nogen kaldte det bare fødder, de havde stunthoser på.

G. L.: Det vil sige, strømper uden fødder?

M. K.: Ja, det var strømper uden fødder, ja, og det var jo koldt, og når de så kom derhen, så havde de jo træsko standende, som de tog på, for der skulle jo trædes hårdt på de her gravpot (?), som de kaldte dem; der skulle jo trædes lidt hårdt til, for at få æ orm op, og hver gang de vendt sådan en grebfuld op, så ku'

de vær ved at få en 2-3 orm, så der skulle lige godt noget til, for der skulle ca. 500 til hver bak, og hver mand havde en bak, og der var 4 mand til hver båd, så det vil sige, det er ca. 2000 orm.

G. L.: Man blev ved med at fiske med orm hernede ved Blåvand?

M. K.: Ja!

G. L.: For længere oppe der har vi lige hørt, at der brugte man sild.

M. K.: Ja, men dem havde vi et her, vi ku' ikke få dem; deroppe kunne de jo nok, oppe ved æ fjord kunne de jo nok fange sild, men det lader sig ikke gøre her dengang. Nej, når de havde orm gravet, så skulle de jo hjem, og så skulle de have dem sat på krog, det kaldes o es, og det var æ espiger; de fik æ navn "Espiger", og der var en drøj styk arbejde, for det skulle jo laves ved lavvand; det var jo tit, at det var om morne tidlig, og andre tider om avten silde.

G. L.: Men Martin, jeg har dog alligevel indtryk af, at esepigerne ved Blåvand har levet et andet og noget mere blidt liv end pigerne oppe ved Nymindegab og Vejers.

M. K.: Ja, det er hel sikkert; det er hel sikkert jo, men fra Vejers der fik de skam også orm ude fra Langli Sand, som vi kaldte det. De kjør derned somtid med hestevogn, og så andre tider så gik de; der var jo ingen cykler den gang, så noget skulle der jo til at sætte o æ krog. Ja, og så tog de ud med de her krog og de her bakker. De kaldes bakker, ca. 500 krog, der hænger sammen i jen kasse; de havde sådan kasser, lintrug, kaldte de dem forresten, som de blev lagt i, så de ku' omtrent selv rend' ud, når de roed frem, og det var jo en strækning på 500, det giver 2000, det giver jo 2 km, så det var jo da noget. Og blev det så skidt vejr, så skete det, at de ikke kunne få dem ind, æ krog; så satte de det til, og det var jo en stor bekostning, for det var jo dyr - de her liner.

G. L.: Når du er inde på det med pengene, så kan man jo fristes til at spørge: Hvor meget kunne en sådan vestjysk esepige tjene i en sæson?

M. K.: Ja, det tør a snår ikke rigtig svare på, for som - mi Mor hun graved, og hun fik ikke sådan særlig betaling for det; og de andre - hva' så havde de jo døtre hjemme, og ellers så måtte konen afsted. A ved ikke - der var vist ikke nogen bestemt pris, de fik for det, tror a et.

G. L.: Det er altså også noget, der afviger fra kysten længere oppe, for der havde man lejede esepiger.

M. K.: Ja, ja, man havde, ved Nymindegab der lejede man dem, det er helt rigtigt, men der blev det osse dreven meget hårdere end herfra.

G. L.: Blåvand var altså ikke een af de helt store fiskerlejer?

M. K.: Nej, de havde jo landbrug ved æ side av, og det skulle jo osse passes. Derimod Nymindegab, de skulle jo udelukkende leve af æ fiskeri, så det gik jo i døgndrift, når der var noget - når der var noget fisk i æ nærhed og æ vejr var godt, så måtte de jo ævr o æ hav snår altid. Men det ebbed jo ud, fiskene de for-

svandt fra kysten, og de gik så langt til havs, så de ikke kunne derud med de små både; det var små åbne både, sådan nogen o en 16-18 tons - eller 16-18 fod, så det forsvandt hel, og så måtte de jo holde op af den grund, og så begyndte det at blive - vi fik mejeri her i æ by, og der begyndte o drives mere landbrug, for det andet det ku et gå.

(Bølgeskvulp)

G. L.: Og når vi nu befinder os på Fiskeri- og søfartsmuseet i Esbjerg, lektor Espegård, så falder det jo ret naturligt, at vi spørger om ese - ordet ese - har noget forbindelse med bynavnet Esbjerg.

Espegård: Ja, det har det efter al sandsynlighed. Gamle folk her på pladsen, de siger nemlig ikke Esbjerg, som det hedder nu om dage, de siger ÆÆsbjerg med et langt Æ der; det er fordi det har noget med ese at gøre. Vi må antage, at det stammer fra, at esepigerne i gamle dage esede på eller ved den bakke, som vandtårnet ligger på, og som er den lokalitet, som har givet årsag til bynavnet. Esepigerne - dem kaldte man også gravere, for de skulle ikke bare ese; de skulle også selv finde det, der skulle eses med; de skulle ud og grave sandorme, og det foregik jo ved kysten her ligesom ved de fleste andre af Danmarks kyster - eller mange andre af Danmarks kyster - ved at man gik ud ved lavvande og benyttede en greb af een eller anden slags. Vi har et par stykker stående foran os; der er tre flene på hver af dem, kort skaft og meget lange flene. Ja, vi har en anden på vort magasin, hvor flenen er en hel alen lang. Det er jo en hel teknik, som ikke så mange mestrer i dag, det med at finde ormene på - efter de tegn de kan se i sandet - vide hvor de skal grave, for at få de bedste orm. Men det kunne de gamle esepiger, og de havde en spand ved siden af, hvori ormen den blev puttet, når de havde fanget den; og så kom man med disse orme hjem til sit hjem, hvor esningen foregår, ihvertfald her i området, og så sad man der og satte ormene på kroge, og det kan vi se om et øjeblik, hvis De har tid til at komme med ind ved siden af. - Her befinder vi os i en fiskers hjem; vi ser, at han sidder eller måske hans kone snarere sidder og arbejder her i stuen. Der er et esetrug - det er sådant et aflangt trug, beregnet til at lægge de færdigesede kroge i; de blev lagt i rækker her i fint sand, og efterhånden som de allesammen var overført dertil i eset tilstand, så var truget her jo færdigbehandlet, og det blev ført ud og et nyt ført frem. Man skal tænke sig, at - ja, jeg må først fortælle, at truget står på en såkaldt esebænk - en lav bænk med et hul i hver ende, beregnet til at sætte en splidstok i, og splidstokkene det er jo sådan nogle apparater, som er beregnet til at fastholde krogene, når de ikke er i brug, således at de er i orden og nemme at ta'. De ser her en masse kroge, der er 200 her; den tager man af een for een af den her splidstok, som sidder i den ene ende af bænken, og man sætter ormene på, og så lægges der på plads her på orme

- eller hvad skal vi sige - på esetruget, som står midt på bænken og som man støtter med sine knæ, når man sidder her foran det, og så tager man den næste krog frem og ligesådan med den. Når man havde en hel masse esetruge færdigbehandlet - fyldt med liner og kroge - så skulle de jo stå til fiskerne var kommet hjem og havde lige evt. fået sovet nogle timer og skulle på havet igen. Men det kunne jo hænde sig, at det blæste op, så de ikke kunne komme på havet et par dage eller mere, og så var det jo et vældigt arbejde, der ville gå spildt, hvis de her orme de nu stod og blev dårlige og rådne rent ud sagt. Derfor var der nogle, der hittede på bl.a. på Langli, her på øen her i Ho bugt, at lave et såkaldt bakkehus; det har vi på vort magasin; jeg kan ikke vise Dem det her på udstillingen. Det var et hus på størrelse med en mand, ja godt og vel, og med plads til at indskyde disse her bakketrug eller esetrug, hvad man vil kalde dem - indskyde dem i 2 rækker over hinanden, hvor de stod lige så tæt; og de stod jo ude i fri luft, og der var alligevel lukket for dem, uden at andre dyr kunne komme til dem, og så kunne de holde sig friske i længere tid. Men esepigernes saga den er jo slut.

(Motordunk fra fiskerbåd)

En halv vestjyde fortæller om en hel - og helstøbt! - vestjyde

Af Tine Bjerregaard Jessen

En datter om sin far, den internationalt berømte afholdsagitator, forfatter og redaktør Lars Larsen-Ledet. Redaktør Larsen Ledet, afholdsagitatoren, hvis kamp mod drikkeriet var en munter, en festlig strid, "Mit livs Karrusel" kaldte han den selv i sit erindringsværk, var ikke blot en strunk vendelbo, en stridens mand, men gemte også et varmt hjerte.

Min far var den grimmeste mand i Danmark! Det er blevet både sagt og skrevet, først af tidligere chefredaktør af POLITIKEN, Valdemar Koppel, siden med jubel gentaget i aviser og omtale, halvt spøgefuldt, halv alvorligt.

Koppel selv havde vel nærmest ment sin karakteristik som en spøgefuld og privat bemærkning til forfatteren Olaf Gynt, der i pragtfulde vers havde hyldet fars ansigt. Koppel sendte Gynt et venligt brev og komplimenterede ham for denne hymne til "landets grimmeste ansigt". Gynt var smart. Han satte Koppels udtalelse i avisen som reklame for digtet og den bog, hvortil det hørte. Og så var sensationen der naturligvis med det samme. En hærskare af journalister - fars navn var unægtelig altid godt stof - ringede far op.

HVAD han dog sagde til denne oplagte injurie??

Far tog det naturligvis fra den humoristiske side og svarede journalisterne, at han nu havde læst chefredaktør Koppel i 35 år og fundet, at han næsten altid havde ret. Så måtte dette her vel også være rigtigt! Men iøvrigt, tilføjede far, gad jeg vide, hvor mange sølvpokaler Koppel har hjembragt fra deltagelse i skønhedskonkurrencer...

- De er dog det mest misundelsesværdige menneske, jeg har kendt, skrev Koppel i et om-forladelsesbrev til far. At De kan tage en gemenhed som min med en så ophøjet ro og værdighed.

- Hvorfor dog ikke, svarede far tilbage. Vorherre har givet mig ansigtet. Jeg er selv godt tilfreds med det. At De og mange andre finder det grimt, gør det ikke mindre værdifuldt for mig...

———

Far var født i en barsk og fattig egn i Vendsyssel, Furreby ved Løkken. Han kalder det selv en ubestridelig lykke, fordi han mente, at de forudgangne slægters

hundredårige kamp mod storm og hav og sandflugt havde givet ham "sundt blod i årerne, kraft til at bære tunge byrder, styrke til at gå efter sin egen næse, en urokkelig ro, ligevægt i sindet, et ukueligt mod og en tommetyk elefanthud".

At far besad alle disse egenskaber, ville næppe nogen, der har kendt ham, bestride. Uden dem kunne han ikke have holdt til det enorme arbejdsliv, han førte, eller have opnået, hvad han gjorde.

Fars kærlighed til hjemstavnen holdt sig urokkeligt i alle de år, han levede. Han havde nøje rede på sin slægt århundreder tilbage, han var særdeles stolt af at være vendelbo, og han lagde aldrig skjul på det!

Han markerer et sted i et af sine ti bind store erindringsværk denne sin glæde over sin renblodede afstamning: "Med stolthed kan jeg notere, at jeg er Vendelbo helt igennem. Ikke en eneste af de hundreder af forfædre indtil den syvtippede stamfar har blandet blod med noget væsen, der hører hjemme sønden for Limfjorden. I hvert fald ikke legitimt. Hvad strandede søfolk, fremmede soldater, omvandrende stratenrøvere og munkene på Børglum Kloster kan have afstedkommet udenfor kirkebogen, tør jeg ikke påtage mig noget ansvar for. Men papirerne lyder på ren race. Med skam må erkendes, at jeg er den første, der har brudt slægtens ældgamle tradition! Som så mange andre, der sætter en ære i deres skændsel, kan jeg tilføje, at jeg ikke har fortrudt det!" Det var ægteskabet med mor, far på sin humoristiske måde hentydede til. Mor var sønden fra, altså født syd for Limfjorden, nærmere betegnet i Hadsten.

Det søndenfjordske kunne naturligvis vanskeligt måle sig med det nordenfjords set med vendelboøjne - omend min mor alligevel blev undtagelsen, der bekræfter reglen. Det tiltrods erindrer jeg dog, at når vi børn havde opført os på en måde, der ikke helt svarede til de forventninger, vore forældre kunne nære til os, lød det altid fra far: Det må de have arvet fra Hadsten.

Det kunne ikke tænkes, noget dårligt stammede fra det vestjyske...

Det at være vokset op i en tid, hvor man satte nøjsomhed i højsædet, hvor man udførte sit dagværks byrde uden tanker for, at det kunne være anderledes, hvor man ydede, før man krævede, det gav far sejhed og styrke, tolerance og redelighed. Det lærte ham, som han selv udtrykker det, at arbejde, at stole på sig selv, at stå på egne ben. Det lærte ham redelighed og respekt både overfor arbejde og overfor penge, det lærte ham, at man skal tjene sin løn i dag og først bruge den i morgen... og så iøvrigt helst ikke bruge det hele på een gang. Det lærte ham, at man skal holde sit ord, betale sine regninger på klokkeslet og ikke sælge sin selvstændighed ved at stifte gæld.

"For disse gamle bondedyder, der vokser i modgangens, men tit visner i medgangens år", siger far, "er jeg en svunden tid inderligt taknemmelig".

Far var gårdmandssøn og ældste barn i huset. Men lige så stærk moderen var,

Redaktør Lars Larsen-Ledet.

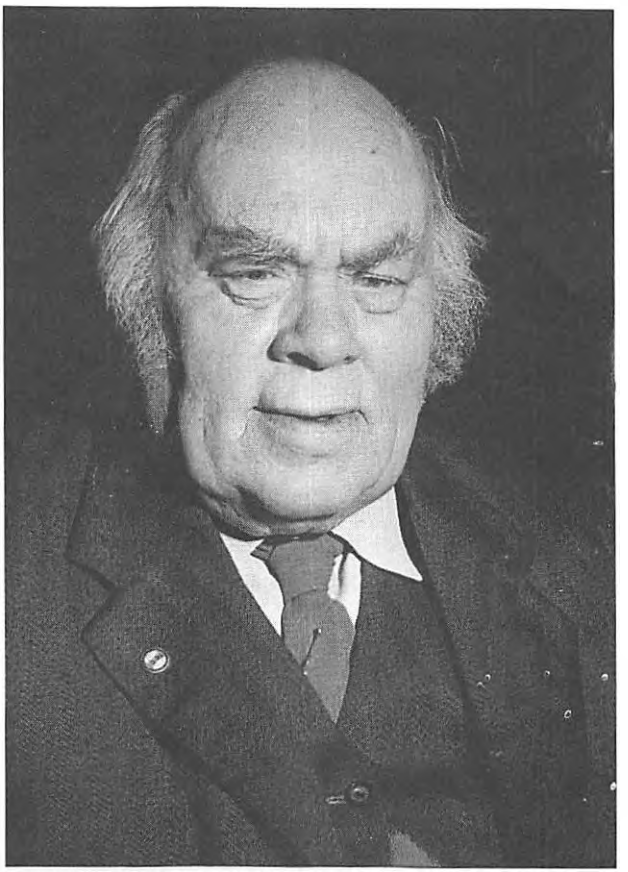

lige så svag var faderen. Han var brav og retskaffen, men eneste søn og derfor stærkt forkælet og af samme grund - som far angiver det - ikke særlig arbejdsom. Han havde aldrig været udenfor hjemmets fire mure og havde ikke i tide lært at stå på egne ben. Han lærte det aldrig.

Det var fars mor, et menneske af særlig karat, der holdt hjemmet oppe, drev gården og opdrog de seks sønner. Da brændevinsflasken havde krydset faderens vej og kastet sin dystre skygge.

Denne oplevelse i barndommen - at se sin på alle andre måder gode far synke helt til bunds - flasken var hver dag den stærkeste - har givetvis været årsag til, at min far allerede som fjortenårig meldte sig ind i den stedlige afholdsforening og sidenhen viede så stor en del af sit liv til at bekæmpe alkohol.

Allerede som fireårig vidste denne landmandssøn, hvad han ville være, når han blev voksen. Ikke gårdejer, som han ellers ville være selvskreven til som ældstesøn. Men journalist. Skrive.

Straks efter præliminæreksamen, som han måtte helt til København for at blive eksamineret til, blev han ansat på Vendsyssel Tidende og begyndte samtidig sin sidenhen så omfattende foredragsvirksomhed. Gennem 60 år rejste han rundt på det meste af jordkloden og talte for vidt forskellige forsamlinger, fra alle mulige talerstole og om så godt som alle emner. Selv udtrykker han det på følgende måde: "Hvilket broget repertoire har jeg ikke behandlet. Det er lettere at gøre rede for, hvad jeg ikke har talt om. Jeg har ikke talt om videnskab, religion og sex. Det har jeg overladt til større profeter. Men ellers er jeg ikke gået af vejen for nogen opgave. Og jeg har talt på alle faconer. Jeg har kæmpet på næverne løs, jeg har talt fredsommeligt og stilfærdigt.. og på alle de skalaer, der ligger her imellem".

Starten på foredragsvirksomheden begyndte ved et landsmøde, politisk vågen ungdom holdt i Randers, og far vakte allerede ved sin ankomst en vis opsigt. Herom refereres i tidsskriftet "Verden og Vi":

".. Mens vi stod foran hotellet, kom en jysk knøs henimod os og spurgte, om det var her, mødet skulle holdes. Vi så med interesse på ham. Buksebagen hang lidt ud over det almindelige. Flippen kunne have været renere, og banelinjens støv lå i tætte lag på to hængende skuldre. Under armen en mægtig dokumentmappe stoppet fuld af papirer. Jo, det var her, mødet skulle holdes. Tak, ja, han var da Larsen-Ledet.. Så var vi nær dejset. Så han sådan ud, denne frygtløse åndens kæmpe, der fra Vendsyssel slyngede sine bandstråler ud over de danske kirkesogne. Mon han egentlig var ordentlig konfirmeret?

Mødet var knap begyndt, før dette besynderlige menneske stod på talerstolen og begyndte at rode i sin vommede porteføljе. Men før aften var han alligevel dagens helt, dagens samtaleemne. Var han kun fyldt 16 år, var hans pære og moralske mod den voksne mands. Var han end vor bitre modstander, havde han vækket vor store interesse og dybeste respekt.."

———

Far fortsatte sin foredragsvirksomhed sammen med sin gerning som redaktør af Afholdsdagbladet, verdens eneste avis, der foruden at bringe alt det nyhedsstof, aviser i almindelighed bringer, også gennem artikelstof og i hele sin indstilling gik skarpt mod enhver form for spiritusindtagelse. Bladet udkom i lige ved fyrretyve år, inden det af økonomiske årsager led den bladdød, så mange mindre såvel som større aviser både før og siden har lidt.

Når far ofrede så stor en del af sin tilværelse på at udgive denne avis, var det af idealistiske grunde. Og det var af samme årsag, far beskæftigede sig med den internationale Goodtemplarorden. Dette sidste førte ham på rejser i alle kontinenter og i forbindelse med alle folkeslag. Som femogtyveårig var han første gang i Amerika, en verdensdel han siden gæstede næsten hvert år, og gennemrejste på kryds og tværs som foredragsholder. Overalt kom tilhørerne for at høre

ham, og overalt blev han stærkt hyldet. Men den største hyldest far som foredragsholder var ude for, modtog han, da han nogle år før anden verdenskrigs udbrud var på en lang rejse til og rundt i Afrika. Inden fars afrejse nævnte en avis to muligheder, der ville kunne ramme ham. Den ene var, at det kunne befrygtes, han ville blive ædt af kannibaler. Den anden, at han ville blive udråbt til konge over en negerstamme!

Far undgik begge dele. Men risikoen for det sidste syntes at have været størst, idet far var udsat for en storslået form for hyldest. Overalt, hvor han kom, blev han modtaget af deputationer, mødt med store transparenter spændt over vejen med velkomstord, tiljublet og hyldet med taler, sang og orkestermusik, båret rundt i guldstol med baldakin af sortkrøllede, blankglinsende afrikanere, filmet, fotograferet og feteret, så han engang imellem måtte knibe sig selv i armen for at konstatere, om denne tilsyneladende så fornemme fyrste virkelig var den jævne bondedreng fra Vendsyssel!

For afrikanerne syntes begivenheden ved besøget af en hvid afholdsmand - den første, de havde set - at være deres livs oplevelse.

Om sin ankomst til Monrovia, hovedstaden i Liberia, fortæller far:

"Der blev sendt en lang smal båd med tolv sorte, nøgne herrer om bord ud på Monrovias red for at hente mig. Jeg fik et reb om livet og en krog hægtet i og blev så hejst fra oceandamperens dæk ned i den vippende nøddeskal. Der satte jeg mig på et dertil indrettet brædt, der lå tværs over båden - og ventede, vi skulle sejle.

Men de tolv herrer, der stod med hver sin åre i hånden, startede en heftig diskussion om, hvad vi skulle - norden eller sønden om skibet. Jeg syntes, det var ret underordnet, for der var lige langt. Men for negrene var det et stort og betydningsfuldt spørgsmål. Alle kværnene gik om kap, alle lemmer rystede af vrede, og båden vippede og vippede og tog vand ind. Den var nu halvt fyldt, og jeg var klar over, at om få øjeblikke lå vi alle tretten på bunden af Atlanten, hvor vi formentlig ville fortsætte debatten om, hvorvidt vi skulle norden eller sønden om skibet!

Mit instinkt sagde mig, at nu måtte der handles, og det både i hast og alvor. Jeg rejste mig derfor i al min magt og vælde, og jeg sagde så kraftigt, det kunne siges, og på dansk, for at ingen misforståelse skulle være mulig: HOLD KJÆFT.

Disse to ord, som negrene ikke forstod, havde en fuldkommen magisk virkning på dem. De klaskede ned på deres nøgne haler og roede, som pokker var i hælene på dem. Få minutter efter lå vi ved havnekajen, og ingen af os vidste, om vi var kommen norden eller sønden om, så hastigt var det gået!"

Det er kendt, at en profet sjældent er agtet i sit fædreland. Der er dog undtagelser. F.eks. foreslog borgmester i Århus, Unmack Larsen, i byrådet for en del år tilbage, at en gade i Århus skulle opkaldes efter Larsen-Ledet, mens han endnu

var i live - slig hæder overgår normalt først folk, når de er døde og har knap så megen personlig glæde af det!

Der var fuld enighed i byrådet, og man valgte en pæn bred gade beliggende ved den sydlige indkørsel i byen - i nærheden af, hvor mine forældre havde deres hjem.

Denne gade, som bar navnet Sønderport, blev omdøbt til Larsen-Ledets gade. Men straks herefter rejste der sig en uventet storm. En tobaks- og vinhandler i gaden påstod i en stor protestskrivelse til byrådet samt i indlæg i de stedlige aviser, at hans forretning ville blive totalt ødelagt, hvis den skulle ligge i en gade, benævnt Larsen-Ledets gade. Fra en sådan ville det være ham komplet umuligt at sælge spiritus!

Det gav så megen røre i byen, at byrådet ændrede sin beslutning. De formastelige skilte med navnet Larsen-Ledets gade blev fjernet, og Sønderport blev igen til Sønderport - et fredeligt og tamt navn, der ikke kunne give hverken vinhandleren eller hans kunder ubehagelige fornemmelser!

Byrådet fandt en ny gade, denne gang beliggende i universitets-kvarteret, og den blev så benævnt Larsen-Ledets gade. En del af gaden går langs en kirkegård, og der kom i alt fald ingen protester herfra! Iøvrigt ejheller fra andre beboere.

———

Far elskede børn. Og de ham. Han har i en af sine bøger skrevet et kapitel, som han har kaldt: "Jeg taler helst med børn", og han indleder sålunde:

"De Gamle sagde: Den, der ikke har børn, kender ikke til kærlighed. Min mor tilføjede: Når man har sådan Een på skødet, kan man aldrig blive helt ulykkelig. Jovist er børn en velsignelse, vist er den en gave fra Vorherre. Selv den gamle pebersvend, den altid knotne og knirkende Søren Kierkegaard, selv han elskede de små fremfor nogen.

-- Jeg taler helst med børn, skrev han, thi om dem tør man dog håbe, at de engang kunne blive fornuftsvæsener. Men de, der ere blevne det... Herreje!

Og far fortsætter: Jeg er hundrede procent enig med vor store filosof. Ja, jeg tør endog sige det stærkere end han. Der er ikke alene håb om, at børnene kan blive fornuftsvæsner. De er det - indtil de voksne får dem ødelagt.

Af og til fortæller jeg dem et eventyr, et af de gamle fra Biblen eller fra folkesagnenes brogede verden. Eller et, der er sprunget ud af min egen fantasi. Men helst lytter jeg. Og noterer i ny og næ en bemærkning. Jeg gør det i det skjulte, thi børnene må ikke vide, hvor originale de er. Da min ældste datter var seks år, begyndte hun at afbryde sig selv: Nu sagde jeg igen noget morsomt, far, husk at få det skrevet ned.

Så er det på tide at holde op".

Jo, far kunne fortælle, og lyttede han end også, så er det indtryk, jeg og min samtid har bevaret, at det var far, man lyttede til, fordi han var så fænomenal en

fortæller. I min erindring står også præget, at far, denne stærkt optagne og altid travle mand, havde altid tid. Det er nok blandt de ting, jeg husker bedst om min far. Og det viser, at de moderne psykologer har så inderlig ret, når de fortæller os, hvor vigtigt det er for børn at have en far og en mor, der har tid til og interesse for at beskæftige sig med dem. Billedet af denne far, siddende i sin store skrivebordsstol med ryggen vendt mod stuen, flittigt arbejdende, med sin lille blyantstump prentende sætning for sætning, hurtigt og koncist, er et erindringsbillede fast forankret i min bevidsthed, så trygt, så godt. Denne travle far som altid havde tid til at lægge blyanten fra sig, vende sig halvt i stolen og kigge velvilligt på den lille arbejdsforstyrrer.

Jo, om far da ikke ville fortælle en historie?

Og det ville far.

Han løftede barnet op på sit knæ og fortalte. Og som han kunne fortælle.. Det var ikke kun hans egne børn, der nød godt af denne evne, denne rigdom af farverige historier, men alle børn, han kom i nærheden af. Her på mine ældre dage hører jeg stadig fra folk, der med begejstring erindrer fars fortællekunst for dem, når de som vore kammerater kom i vort hjem eller far som ven af huset i deres.

En af de ivrige aftagere af historier, søn af nogle af mine forældres bekendte, fik ved sengetid af sin mor forelæst aftenbønnen: Nu lukker sig mit øje, Gud Fader i det høje.. Og afbrød en aften: Gud Fader.. hvem er det? Er det vor far?

Nej nej, svarede hans mor, det er da DEN GAMLE, der sidder oppe over skyerne og ordner det hele.

Nåhh, jublede drengen henrykt.. er det Larsen-Ledet.

———

Som en kendt person må man være forberedt på at være i ildlinien. Ikke blot den mere fredelige, som den for en såkaldt stridsmand (titlen på en af fars bøger i erindringsværket Mit livs karrusel) verbale, men også direkte i skudlinien, som far kom under den tyske besættelse af landet.

Far var naturligvis en arg modstander af nazismen og skjulte aldrig sin mening. En kendt vestjyde skrev for ganske nylig, at hvis fars avis, AFHOLDSDAGBLADET, ikke var gået ind ved krigens udbrud, ville det have kostet far livet, fordi han ikke ville have lagt bånd på sin indstilling, men benyttet enhver lejlighed til at udtrykke sin mening om Hitler, hans slæng og alle deres onde gerninger.

Rigtigt nok.

Men far var faktisk kun ganske få minutter fra at blive skudt. Som kendt af alle i landet det ideelle offer for et af de såkaldte clearing-mord. Når han undgik den kugle, der var ham tiltænkt, skyldtes det udelukkende noget så tilfældigt og i denne sammenhæng banalt som en luftalarm. En bil med tyske mordere var på vej mod mine forældres bopæl i Århus 23. april 1945. Da bilen var få hundrede

meter fra målet, blæstes der luftalarm, og bilen vendte om, skræmt af forvarslingen om engelske maskiners ankomst, og søgte tilbage mod Gestapos hovedkvarter i byen, så morderbanden kunne komme i dække. Og som det var traditionel tysk tankegang: Når en dagsbefaling blev forstyrret, som her i timer, en ordre ikke kunne udføres som planlagt, skabte det forvirring i det nøje lagte mønster. Sålunde også her. Der skete ikke mere den dag, aktionen blev udsat, og da det var i besættelsens sidste dage, fik man åbenbart andet at tænke på. Det blev nok i anden omgang også fars redning.

Han fik først nogle uger efter krigens afslutning at vide, hvor nær han havde været døden. Politimesteren i Århus ringede og fortalte, at man i de efterladte tyske journaler havde fundet dagsbefalingen for omtalte dag. Den indeholdt ordren til at køre til Frodesgade 5 og skyde Larsen-Ledet. Der stod også tilføjet, hvorfor aktionen var blevet udsat til en senere dag. Der, hvad drabsudførelsen angår, heldigvis aldrig oprandt.

Jeg ved, min far under hele den tyske besættelse førte en slags "dagbog" med ironiske og barske kommentarer til de tyske skændselsgerninger og de danske medløbere. En - trods sagens alvor - ganske fornøjelig form for skriveri. De omtalte papirer er havnet i rigsarkivet og må som mange andre af fars efterladte papirer først komme for dagens lys efter 80 års forløb.

———

Hvis man vil ty til flosklerne, hvilket jo nok ville være at stemple sit eget sprog som fantasiløst, hedder det sig, at der bag hver stor mand står en kvinde. Det gjorde der også bag bondeknøsen fra Vendsyssel. Endda to - hans mor og hans kone. Hans mor den stoute bondekone, højt begavet, vidende, dygtig og meget flittig. Hans kone, der altså blev hans fem børns mor, hans højt elskede Morsine, som han kaldte hende. Hun, der, da hun engang af en redaktør blev spurgt, hvordan det var at være gift med en så travl mand, en så drabelig kæmpe, svarede: Hvis jeg havde tusind liv og kunne vælge tusind gange, så valgte jeg hver gang Larsen-Ledet.

Om vi børn havde haft tusind liv og kunne vælge tusind gange, da ville også vi vælge en far og en mor som vor. Vi levede i varmen af deres kærlighed.. til hinanden og til os. Forældre, der formåede at give deres børn en tryghedsfølelse og en kærlighed til hjemmet, som er ganske uvurderlig..

———

I slutningen af det bind af sine memoirer, far har kaldt "Åndelig handelsrejsende", omhandlende hans foredragsvirksomhed, skriver han: "Det er naturligt, man i sit livs aften spørger sig selv om resultaterne af alt det, man har døjet. Nogle er synlige. Andre er helt udeblevet.

Sålænge man er ung, stormer man frem i urokkelig tro på, at verden nok skal

lade sig forbedre. Det er udmærket. Denne sikre tro kan intet samfund undvære. Af den udspringer alt fremskridt.

Men efterhånden som tindingen gråner, bliver reformatoren mere og mere ydmyg. Han gør den opdagelse, at det er med ham som med hin sædemand, om hvem Skriften beretter. Mange af de frø, han såede, faldt på vejen, og fuglene kom og åde dem op. Andre faldt på stengrund, og solen sved dem, fordi de ikke havde rod. Nogle faldt iblandt torne, og tornene voksede op og kvalte dem. Men en del korn faldt i god jord og bar frugt, nogle hundrede fold, andre tresindstyve og atter andre kun tredive.

For den, der ikke har annammet sandheden i denne tusindårige beretning, er foredragsvirksomheden en halsløs gerning. Man må vænne sig til uden sindsbevægelse at se tusind frø gå til grunde. Ens håb står udelukkende til, at enkelt dog er spiret i modtagelige hjerter".

———

Min far døde tre år efter, at min mor var død.

Han var ikke en knækket mand, men hans stærke sind var bøjet af savnet af den, der var "hjemmets strålende og altopofrende midtpunkt", som far havde skrevet i dødsannoncen over mor.

Han fortsatte sit travle virke til sin allersidste stund. Døde under et ophold i mit hjem på vej til en international kongres i Holland. Den rejse, han tog på hin morgen, han skulle have været sydpå, gik længere..

Ingen af os ved med sikkerhed med hvilke følelser, vi tager ud på denne rejse. Jeg har dog en fast overbevisning om, at far, omend han var af så livsbekræftende en natur, alligevel så hen til det gensyn med mor, som han troede så fuldt og fast på.

Han anede næppe, det var så nært forestående.

Ganske vist fortæller han på de sidste sider i det sidste bind af sit erindringsværk, at han kan mærke, han ikke er helt så ung længere, som han har været. "I tusmørket", skriver far, "hvor jeg langsomt overvejer, om lampen bør tændes eller ej, synes jeg, jeg bag forhænget skimter skyggen af en le. Men jeg gruer ikke for den. Jeg råber til høstmanden: Nuvel, regnskabet er færdigt. Jeg er parat til at aflevere både det og kassen.

I min baghjerne sidder imidlertid en lille flab og ler. Han hvisker mig i øret: Mon vi ikke narrer ham en stund endnu?

Jeg håber det..."

———

At far imidlertid ikke frygtede døden, lader nogle linier i samme slutning ane. Han fortæller, hvorledes han i samme tusmørke "midt mellem gråd og smil drejer lampens kontakt om. Gråd, fordi de seneste år har kastet en tung slagskygge over min tilværelse, en slagskygge, der i ensomme stunder får mig til at længes

mod "ett land, förgyllt av den eviga morgonens brand", et rige, hvor alle tåger svinder og alle gåder løses".

———

Livet ville have været fattigere, om vi ikke havde haft Larsen-Ledet, skrev en redaktør engang i sin avis.

Det er vel nok i få ord noget af det smukkeste, der kan siges om et menneske.

Fra kammerjunker til murbrækker ...

Af fhv. amtsrådsmedlem, redaktør Kai Knudsen, Skovlund

- Hvis du vil være noget ærefuldt og estimeret, med meget arbejde, lille belønning og med ringe mulighed for at få nogen særlig indflydelse, så skal du enten lade dig vælge som amtsrådsmedlem eller få en udnævnelse som kammerjunker.

Sådan sagde den daværende formand for amtsrådsforeningen, venstrefolketingsmanden Alfred Bøgh på et tillidsmandsmøde i Ribe amts Venstre forud for et kommunalt valg i 1962.

Den ironisk mente bemærkning vakte muntërhed. Folks viden om amtsrådsarbejdet var beskeden og interessen tilsvarende.

Der var tradition for, at amtsrådssæderne blev besat med bedagede sognerådsformænd. En præmiering for lang og tro tjeneste som sognekonge og partisoldat.

Autoritetsrespekten

Der var stort venstreflertal i amtsrådene. Det skyldtes at købstæderne jo ikke var en del af amtskommunen, der alene omfattede sognekommunerne. Vælgerne i købstæderne (Esbjerg, Varde, Ribe i Ribe amt) havde således ikke valgret eller valgbarhed til amtsrådet. Det havde vælgerne i de 67 landkommuner alene.

Styrelsesformen betød, at den kongevalgte amtmand var født formand for amtsrådet. Autoritetsrespekten fuldbyrdede amtmandens magtfuldhed ved at man havde så få udvalg som muligt, - og at amtmanden var formand for dem alle.

De højest rangerende tjenestegrenschefer var sekretærer i udvalgene og denne kombination gjorde embedsstandens enevælde næsten total. Den sad på al sagsindsigt. Den udgjorde kontinuiteten, idet den forblev på sin plads, når de folkevalgte måtte tækkes stemmetrækket hvert fjerde år.

Det var ikke "god tone" at tale amtmanden imod, hvad især "unge" medlemmer - hvis de fandtes - fik at mærke ved ublid åndelig medfart fra de ældre rådsmedlemmer, hvis ærbødighed for fjerbuske næsten var rituel. Denne tilstand varede indtil kommunalreformen af 1970 trådte i kraft. - Dog skete der en gradvis moderniserings-proces i slutningen af 60erne, fordi valget i 1966 betød et generationsskifte i Ribe amtsråd.

Frænde er frænde værst

Hvis øjne kunne dræbe, var der sket drab i Ribe amtsråd i perioden fra 1962 til 1966. Her var frænde frænde værst.

Det gjaldt i Socialdemokratiet, hvor den unge Søren Jensen fra Vejen havde "væltet" en gammel, veltjent partikammerat i utide. Søren var nu blevet "kammerjunker" til spe for sin partifælle, Niels Sørensen fra Hjerting (de var ikke altid for enige) og til spot for oprørske venstrefolk af de ældste af slagsen. Til mørk bekymring for den tidligere konservative landstingsmand P. A. Poulsen, Stenderup og til vrinsk vildrede for den elskelige, radikale Holger Henriksen fra Brørup. - Solidariteten var tværpolitisk. - Hvad lignede det at denne dreng fra Vejen (40 år) skulle bringe en ældre kollega til fald for ambitionens skyld.

Endnu værre i Venstre

Endnu værre gik det hos os venstrefolk. Venstre havde absolut flertal ved at besidde 7 mandater ud af i alt 11. Venstre havde tradition for en fordeling af de 7 mandater i 4 valgkredse (Esbjerg valgte ikke til amtsrådet).

Ribekredsen plejede at vælge et medlem, og de øvrige kredse, Varde, Bække og Guldager valgte hver 2.

Ved valget i 1958 snuppede Bækkekredsen imidlertid 3 og der blev kun 1 mandat til Guldagerkredsen.

Det måtte der gøres noget ved i 1962. Nok var man politiske frænder, men man vogtede hver sin fold.

Det var den sydlige del af Guldagerkredsen, der havde bevaret mandatet i 1958 og indehaveren var villig til at fortsætte. Det var derfor den nordlige del, der måtte lægge hovederne i blød for at vinde det tabte tilbage, og fantasien kendte ingen grænser.

Ungdom og uerfarenhed en dyd

- Du skal være vores kandidat til amtsrådet, Kai. - Du er uerfaren i kommunalpolitik, du er ung, men du har politisk næse, så vi prøver... Sådan sagde Terkel Terkelsen, formand for Ansager venstreforening, til mig en dag i februar 1962.

- Mit eneste kendskab til arbejdet var Alfred Bøghs karakteristik, som indleder denne artikel. - Nu var det en dyd at være ung og uerfaren.

Jeg sagde ja - jeg blev opstillet og jeg blev valgt. - Jeg var pr. 1. april 1962 Danmarks yngste amtsrådsmedlem, 32 år og tillige nok den mest uerfarne. Jeg var til gengæld ikke omgærdet af traditioner og jeg var ikke særlig imponeret af titler og autoriteter, så jeg faldt ikke næsegrus for systemet, og det faldt mig ikke ind, at min respekt for andre skulle tjene andet end sædvanlig høflighed. Den unge "kammerjunker" var Guldagerkredsens tomme svar på Bækkekredsens "frække" ran i 1958.

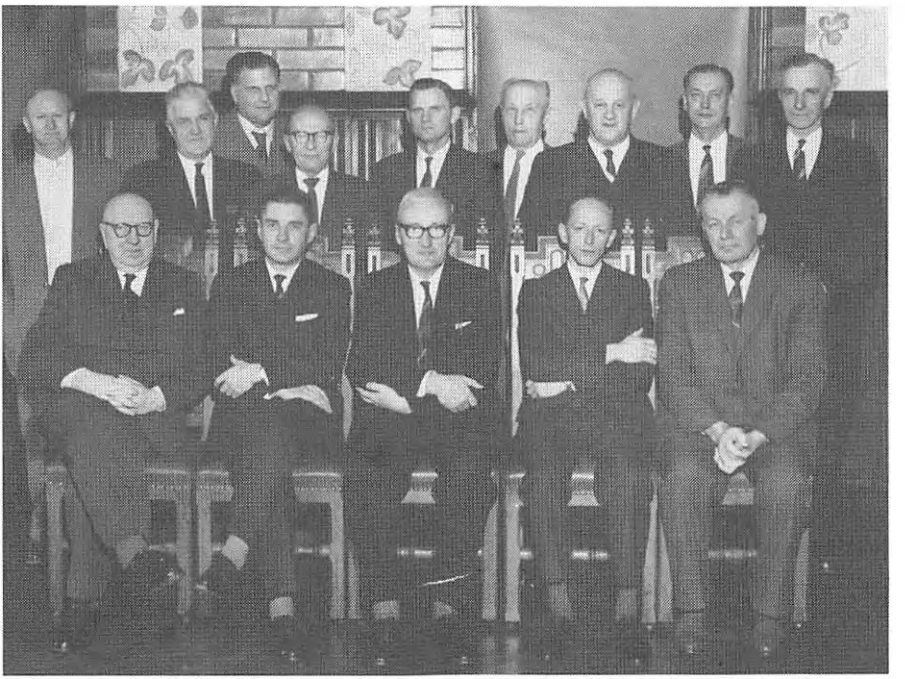

Ribe amtsråd fotograferet efter valget i 1962. Bagerst fra venstre: Niels Sørensen, Hjerting (S) - Harald Christensen, Grimstrup (V), Amtsvejinspektør Arne Jæger - Holger Henriksen, Brørup (R) - Alfred Jeppesen, Ølgod (V) - Chr. Christensen, Grindsted (V) - Edvard Schmidt, Veerst (V) - Kontorchef Knud Christensen - Alfred Gundesen, Ho (V). Forrest fra venstre: P. A. Poulsen, Stenderup (K) - Søren Jensen, Vejen (S) - Stiftamtmand Morten Edelberg - Kai Knudsen, Skovlund (V) - Carl A. Jensen, Jernved (V).

- Jeg havde 12 år forinden været elev på VUs skole Brejdablik og fået at vide at skolen var en aflusningsanstalt for gamle venstreforsnævringer, denne lærdom hang ved og den agtede jeg at praktisere, så meget mere som Venstres vikingehøvding, Erik Eriksen netop fortalte os, at vi unge skulle være partiets dårlige samvittighed.

De bonede gulve

Det valgte amtsråd af 1962 bestod af 9 forhenværende og to nye. De nye og "unge" var Søren Jensen, Vejen, og min ringhed. Vore indtryk var ens. Vi mødte gamle mænd i sort tøj, som opfattede sig selv mere højtidelig end rollen som amtsrådsmedlem kunne bære.

En enkelt af de genvalgte havde lidt af det rebelske over sig og slog sig jævnligt i tøjret. Det var den midaldrende (47 år) sognerådsformand fra Ølgod, Alfred Jeppesen. Hans arbejde og indstilling var præget af grundighed. Han havde sagsindsigt og han lod sig ikke køre med.

Alfred Jeppesens baggrund i det kommunale arbejde i hjemkommunen fulgte ham og han kendte de gældende regler. Han var en dygtig og dynamisk formand for Varde sygehus og det var hans fortjeneste, at dette sygehus var det første i amtet der fik en tiltrængt modernisering.

Alfred Jeppesen kunne formulere sig skarpt i modsætningsforhold, men hans venskab og loyalitet var lige så sikker i medgang. Han var et bud på den nye tid allerede i 1962, - men han sad alene.

I løvens hule

Var det galt, at Søren havde overhalet en partikammerat indenom, så var det endnu "grovere", at jeg havde forvoldt en "den tredie mands" fald i Bækkekredsen.

Hvad ville denne grønne lømmel i de "voksnes" rækker. - Min eneste mulighed for at hævde min ret var et kraftigt engagement i Venstres organisationsarbejde, hvor jeg var formand for Guldagerkredsens Venstre og var udset til at skulle være formand for partiets amtsorganisation. Det stod der så meget respekt om, så jeg fik en pæn "tildeling" af udvalgsposter, - min ungdom o.s.v. til trods.

I min uerfarenhed søgte jeg at bringe sager frem i amtsrådet, som ikke var populære hos amtmanden og derfor ikke hos de folkevalgte. Jeg rejste spørgsmålet om Ribe amts engagement i den nye Billund Lufthavn, som jeg mente var en naturlig amtsopgave. Det var det også, hvis det ikke lige var fordi, at amtmanden havde forlovet sig med Esbjerg om hjælp til en lufthavn ved Esbjerg. - Det var en varm kartoffel opdagede jeg. - Men da havde jeg "brændt" mig, og blev trynet en del.

Jeg søgte at flytte en sag fra det lukkede til det åbne møde, der handlede om Kongeåens udløb i vadehavet, hvor en del lodsejere var interesseret i at lytte med. Det skulle jeg ikke have gjort, - sagde man til mig bagefter. Men sagen blev flyttet. Til glæde for de mødte lodsejere og til græmsel for de folkevalgte, som inderst var enige med mig, men som havde bortforpagtet deres loyalitet til mandarinerne.

Jeg førte min egen budgetdebat i amtsrådet i 1965, på trods af min gruppe, som jeg ikke var enig med. Alfred Jeppesen var på min side. Min fejl bestod i, at jeg forelagde de nye forslag. Det skulle han have gjort, så havde vi været to om det.

De 2 socialdemokrater frydede sig over "den voksende uenighed" i Venstregruppen. De konservative og radikale eenmandsgrupper smilede i skægget og jeg fortsatte med at dumme mig.

Respekt - respekt...

Inden denne karakteristik ender i en ren, grotesk karikatur, skal det i seriøsite-

tens navn skrives, at der var tale om respektable mænd i det amtsråd. Kloge mænd og mænd som havde gjort og gjorde nytte. De var rige på erfaring og de nærede dyb respekt for det samfund de tjente. Det var elskelige mænd, som formåede at skabe tryghed omkring sig og hvor det var de lyse timer der var flest.

Stiftamtmand Morten Edelberg var en retlinet og dygtig formand, med stor respekt for det folkelige islæt. Hans embedsmænd og -kvinder var loyale. Det var ikke så mærkeligt at pligtfølelsen, nidkærheden og paragraf"ismen" trivedes i de kontorer, sådan var de jo opdraget.

Der var ikke tale om særlig meget bureaukrati. Kontorerne var ikke overbefolket. Der blev bestilt noget. Dørene stod åbne for den der ville snakke.

Sagsbehandlingerne kunne trække ud, men afgørelserne var præget af grundighed og retfærd.

Det var en god tid. Folk fra mulden, som folk fra de bonede gulve var mænd og kvinder, man kun kunne agte. - Ingen kunne gøre ved at systemet var forældet. - Men der var jo nye tider på vej.

Opgaverne...

Der skal ikke her trættes med nogen gennemgang af amtsrådets daværende opgaver.

Det var jo sygehusvæsenet og landevejene der optog tiden og budgettet. Det var tilsynet med de 67 landkommunerns regnskaber, vejanlæg og administration af vandløb og skolevæsen og fritidsundervisning der vejede.

Mens de centrale opgaver var udlagt til få udvalg, som tog sig af landeveje, biveje, vandløb og skoledirektion, hvor amtmanden var formand for alle udvalg, så var sygehusbestyrelsen decentraliseret, så hvert sygehus havde sin bestyrelse bestående af amts- og byrådsmedlemmer, alt efter ejerforhold mellem amt og købstad.

Sygehusene havde en folkevalgt formand og møderne blev afholdt på de respektive sygehuse.

Det faldt i min lod at bestride et bestyrelseserhverv på Grindsted sygehus, - og senere, fra 1966 tillige i centralsygehuset i Esbjerg. Begge steder blev der rejst nye bygninger og tidssvarende behandlings- og sengeafsnit. Det var et spændende og interessant arbejde. Det var tidrøvende, mend et gav god indsigt i sygehusvæsenets funktion, og et nært forhold til de lægelige og administrative ledelser på sygehusene.

Møder og sager

Amtsrådet afholdt kun 4 ordinære årlige møder. Til gengæld medgik der to dage og hele rådet overnattede på det gamle Hotel Klubben i Ribe, som var medlemmernes "hjem" ved møder, såvel i udvalg som ved selve rådsmøderne.

Vi mødtes tirsdag ved frokosttid og afviklede foreliggende sager i løbet af eftermiddagen og samledes med en 12-14 af de højest rangerende embedsfolk fra administrationen til amtsrådsmiddag. Næste morgen kl. 8.00 var der morgenmad og kl. 9.00 begyndte det ordinære amtsrådsmøde på det gamle rådhus i Ribe. Det var færdigt sidst på formiddagen og det hele endte med en frokost, og så var det kvartal forbi.

Decembermødet var specielt. Da foregik den afsluttende frokost i amtsgaarden, med stiftamtsmandsparret som værter. Det gav en speciel julestemning, og man skulle være meget usentimental, for at synes, at man kunne undvære denne særlige oplevelse.

Da der var langt mellem de ordinære møder, havde vi en ganske særlig måde at fremme hastesager på. Der eksisterede en såkaldt amtsrådstaske. En kraftig og rummelig lædermappe, med en solid lås, som alle 11 medlemmer havde nøgle til.

Når et antal sager var administrativ afgjort, skulle de afvente rådets endelige godkendelse. For at de ikke skulle ligge ubesvaret i ugevis blev sagerne samlet og sendt rundt til alle medlemmer i amtsrådstasken. Vi kunne så kikke sagerne igennem og tiltræde eller forkaste administrationens indstilling.

Som regel godkendte et overvejende flertal indstillingerne og når tasken således, i løbet af en 14 dages tid, havde været rådet rundt, endte den igen i Ribe og sagerne kunne ekspederes med svar til ansøgerne.

For god ordens skyld optrådte de således behandlede sager som fortløbende numre, på det førstkommende ordinære mødes dagsorden, til "endelig godkendelse". Formalia var i orden og sagerne var forlængst effektueret. - En morsom detalje i den tids måde at tackle offentlig sagsbehandling på.

Murbrækker

Af uforklarlige grunde, - og meget imod flertallets vilje, vedtog amtsrådet at købe en nedlagt skole i Ho og indrette det til lejrskole. Amtmanden var meget interesseret i tanken og det var nok årsagen til, at man vedtog noget, hvor hjertet ikke var med.

Det var imidlertid min livret, og jeg havde den glæde at blive formand for skolens byggeudvalg. - Nok den første folkevalgte formand for udvalg i Ribe amtsråd, udenfor sygehussektoren. - Nu var jeg ikke længere "kammerjunker", men murbrækker for det folkevalgte islæt i amtkommunens daglige arbejde.

Lejrskolen rejste sig, og vi indviede den i efteråret 1965. Det blev en god skole og et aktiv for amtskommunen.

Lunden

Det var også i disse år at andre nye amtsinstitutioner så dagens lys. Plejehjemmet Lunden i Varde var et af dem. Den efterfulgtes i begyndelsen af 70erne af et

amtsplejehjem i Bramming. I det første tilfælde var min andel i arbejdet kun periferisk, hvorimod min indflydelse på placeringen af Bramminginstitutionen var mere betydelig, end den måske var klog.

Hensynet til at anbringe amtslige institutioner i de forskellige kommuner havde nok en højere prioritering end godt var. Jeg havde den opfattelse, at da alle amtets borgere betalte amtsskatter, så burde man også anbringe amtets arbejdspladser ligeligt i alle kommuner og Bramming var en af de kommuner der ikke havde en amtsinstitution, - så derfor. Men det skal ved nærmere eftertanke indrømmes, at sagligheden kunne angribes, - og det blev den.

Lillesø

Lillesøskolen ved Ansager var et af mine hjertebørn. Skoler for samspilsramte børn var på mode sidst i 60erne og Ribe amt havde ingen observationsskole, men behovet var stort, fortalte vore skolepsykologer os. Derfor bestemte vi at bygge en.

Der var mange forslag til placering af skolen. Flere kommuner var naturligvis interesseret i at få denne arbejdsplads i sit område. Amtsrådet kikkede på mange muligheder og var enige om, at et sted med mulighed for udfoldelser i rige naturomgivelser ville være godt.

Mit kendskab til området ved Kvie sø og Lillesø (et gammelt moseområde) ved Ansager var ret godt. Da stedet jo lå i min hjemkommune, Ansager (senere Ølgod), var jeg parat til at "bide hovedet af al skam" og søge at påvirke amtsrådskolleger til at anbringe skolen der.

Det lykkedes og jeg blev formand for skolens byggeudvalg og havde et godt samarbejde med Søren Jensen, Vejen og den forsigtige, men sagligt set og menneskeligt, varme Peder Simonsen fra Outrup i byggeudvalget. Skolen blev rejst og har vel overlevet sit oprindelige formål, men udfylder stadigvæk en vigtig funktion til gavn for de svageste stillede børn i amtet.

Brørup Sygehus

I skrivende stund skændes man bravt om en ny sygehusstruktur i amterne og man truer med nedlæggelser og affolkning.

Aldrig, - aldrig har Brørup Sygehus været så tæt på en total nedlæggelse som i 1965. - Sagen var bragt frem i amtsrådssalen til endelig afstemning. - Der forelå en indstilling om øjeblikkelig nedlæggelse af sygehuset i Brørup.

Afstemningen endte med 6 stemmer imod nedlæggelse og 5 for. - Så stor livsfare har noget sygehus i Ribe amt aldrig været i før eller siden. -

Valget i 1966

Der skete et mægtigt personskred i Ribe amtsråd i 1966. Kun Søren Jensen, Niels Sørensen (socd.) og Alfred Jeppesen og jeg fortsatte. Der kom en kvindelig radikaler i rådet og den ensomme konservative P. A. Poulsen kunne prale af, at der skulle 2 til at afløse ham. Det gik ud over venstres 7. mandat, men vi havde total flertal endda. Nyvalgene var udtryk for nye tider, selvom styreformen var den samme. Personkredsen var yngre og mere fremadrettet i sine beslutninger. Alle vidste, at det var den sidste periode under den gamle ordning. En kommunalreform var undervejs med et nyt kommunemønster, andre regelsæt og styreformer.

Hjemmebagte rævekager

Arbejdet var da også præget af at tilrettelægge fremtiden. Det var således ikke ligegyldigt hvilke udvalg man sad i, hvis man skulle have indflydelse på denne fremtid.

Venstre havde som omtalt et suverænt flertal. Alfred Jeppesen og jeg udgjorde resterne af den gamle venstregruppe og vi indkaldte til et forprang om fordeling af udvalgsposter.

Alfred Jeppesen viste sig som en stor taktiker og et par timer før forpranget viste han mig et udkast til samtlige posters fordeling. Vi var begge placeret centralt i alle vigtige udvalg, som havde med budget, landeveje, kommunale forhold og vigtige sygehusudvalg at gøre. Dertil kom at Alfred Jeppesen havde bedt om at komme i udvalget for frednings- og byggesager, mens jeg fik tilbudt en plads i skoledirektionen. - Jeg kunne kun nikke tilfreds og med en fornemmelse af, at der ikke ville blive tid til ret meget andet i de kommende 4 år.

Forslaget blev forelagt de øvrige, minus socialdemokraterne, der fik besked om at de kunne besætte et antal poster i forhold til deres repræsentation. Resten gik til de radikale, konservative og venstre i skøn forening, - nok med en overvægt til en venstrerepræsentation. Og så var den "rævekage" fordelt og spist med god appetit.

Bijob i kølvandet

Med amtsrådsarbejdet fulgte en række andre ting, som landvæsenskommisærer, medlemmer af ekspropriationskommissioner og andre nævn og udvalg. - Således faldt det i min tvivlsomme æreslod at være med til at ekspropriere militærområdet ved Oksbøl. Det varede to år og optog næsten to dage om ugen i al den tid. Vi var observatører på de årlige sessioner rundt i amtet og arbejdet medførte en række rejser og forhandlinger, lokalt og i ministerier. - Det var spændende år og jeg følte mig nu mere som murbrækker for en ny tids kommunalpolitik end

der blev tid til at nye kammerjunkeres behagelige trin på de bonede gulve, og det befandt jeg mig da også bedst som.

I 1966 blev jeg tillige indvalgt i Ansager sogneråd og måtte udføre, hvad dermed fulgte.

Venskabsforbindelser

I slutningen af 50erne havde Ribe amt knyttet en venskabsforbindelse til det norske Møre-Romsdal fylke (amt) i Norge. Dette venskab gav sig udtryk i, at de to amtsråd, med følge, en gang i hver valgperiode aflagde hinanden en venskabsvisit.

Allerede i eftersommeren 1962, få måneder efter valget, havde vi den store oplevelse at besøge det norske venskabsfylke. Det var på mange måder en god ting at møde kommunalt engagerede folk fra et andet land. Norge fik jo sin kommunalreform 4 år før vi fik vores, så vi kunne med stor interesse følge udviklingen i Norge, som var ret så parallel med forholdene i Danmark.

Mange døre åbnede sig for os og naturoplevelsen var gribende. Ingen var, først i 60erne, særlig vant til at rejse udenlands.

På en bustur oppe i et højt fjeldområde, med hårnålesving og med udsigt ned i de dybe dale, udbrød P. A. Poulsen pludselig: - Hvor ville vore suppleanter derhjemme glæde sig, hvis de vidste, hvor stor fare vi bevæger os i her på klippekanten.

Senere har kontakten med de norske venner udviklet sig til glæde for andre end de "forgyldte". Udveksling af skolebørn og unge fra de to amter har bl.a. været resultatet. Museumsfolk fra begge lande har udvekslet erfaringer og sådan er tingene groet ud af det daglige liv.

Vejrejser

At rejse var også en del af amtsrådslivet. Vejrejser kaldte man det. Studieture, med besigtigelse af vejanlæg og andet godt til befordring af nytænkningen, indgik jævnligt i amtsrådets sommerarbejde.

Vi rejste ikke vildt og stort for skatteyderpenge, - men en del løb der jo nok på vejkontoen, somm levede højt på regelen om 85% statsrefusion. Det dulmede samvittigheden, at de "rige" østdanskere var med til at betale.

Om det just var de mest egnede steder man tog hen for at studere tingene kan vel diskuteres. Det var jo frostskader, lavbundsproblemer og autoværn vi kikkede på. Det sidste havde sin berettigelse, når vi besøgte Sydschweitz og Norditalien, hvilket vel ikke helt kunne begrunde de førstnævnte problemforhold.

Nuvel, - vi oplevede det man med et nutidssprog ville kalde: Det sociale samvær, og det havde værdi i sig selv.

En passage gennem et af de høje alpepas i Schweitz, i et par tusinde meters højde, fik Alfred Jeppesen til at udbryde: - A tøws a blywver hiel vægtløs.

Frem mod 1970

Arbejdet i kommunaludvalget blev meget stort. Det var i det udvalg at kabalen om en ny kommunestruktur skulle gå op. 67 kommuner og 3 købstæder skulle ende med at blive til 14 kommuner i Ribe amt. Det var svært og det førte lange forhandlinger med sig. Med kommunerne, med naboamterne og med selveste kommunallovsreformkomissionen, der jo bestod af ministerielt udvalgte embedsfolk og folkevalgte og hvor både amtsrådsforeningen og kommunernes landsforening sad og klogede med. Det lykkedes til sidst. De 14 kommuner blev en kendsgerning på godt og ondt, og med eller mod folks vilje. Amtet fik skåret en hæl i øst og fik tillagt et par tæer i syd og nord.

Der skulle nedsættes fællesudvalg mellem det gamle amt og de 3 købstæder, som skulle forberede et budget til et nyt amtsråd og der skulle forberedes en bodeling med statsamtet om overtagelse af opgaver, medarbejdere, lokaler og materiel.

Erik Rosenstand fra Farup blev dette udvalgs formand. Hans besindighed, retfærd og ydmyge indstilling til store opgaver gjorde ham til den rette mand på denne formidlende post.

Så oprandt da 1970. En kommunalreform lå klar til at blive praktiseret. Der blev valg i de nye kommuner og et nyt amtsråd på 21 medlemmer holdt sit indtog i de gamle huse i amtsbyen Ribe.

Det nye amtsråd kom til at bestå af 9 socialdemokrater, 8 venstrefolk, 2 konservative og 2 radikale. De sidstnævnte 12 mandater lavede en konstitueringsaftale og Venstre fik overladt at udpege en amtsborgmesterkandidat, som de to andre partier så ville støtte, på nærmere aftalte vilkår, om udvalgsbesættelser iøvrigt.

Det faldt i min lod, at blive den første folkevalgte amtsborgmester i Ribe amt. - En tung opgave at løfte. En svær ting at tumle.

De første år, i selskab med denne opgave, er en hel historie for sig. Den vil jeg gerne fortælle en anden gang. Også for at beskrive det persongalleri, der nu udgjorde det nye folkevalgte Ribe amtsråd. Det rummede virkelig markante personer, med meninger og erfaring og holdninger og selvironi og mangel på samme og alvor og saglighed ud over alle grænser. - Og det rummede folk, der havde kræfter tilovers til at kunne spille det drillende politiske spil, uden at tabe seriøsiteten af hånde.

Dette var et tilbageblik for at få styr på erfaringsgrundlaget og for at berette om en rig tid, som også var en spændende og en udfordringens tid, hvor Alfred Bøghs kammerjunker blev en murbrækker i dansk kommunal historie.

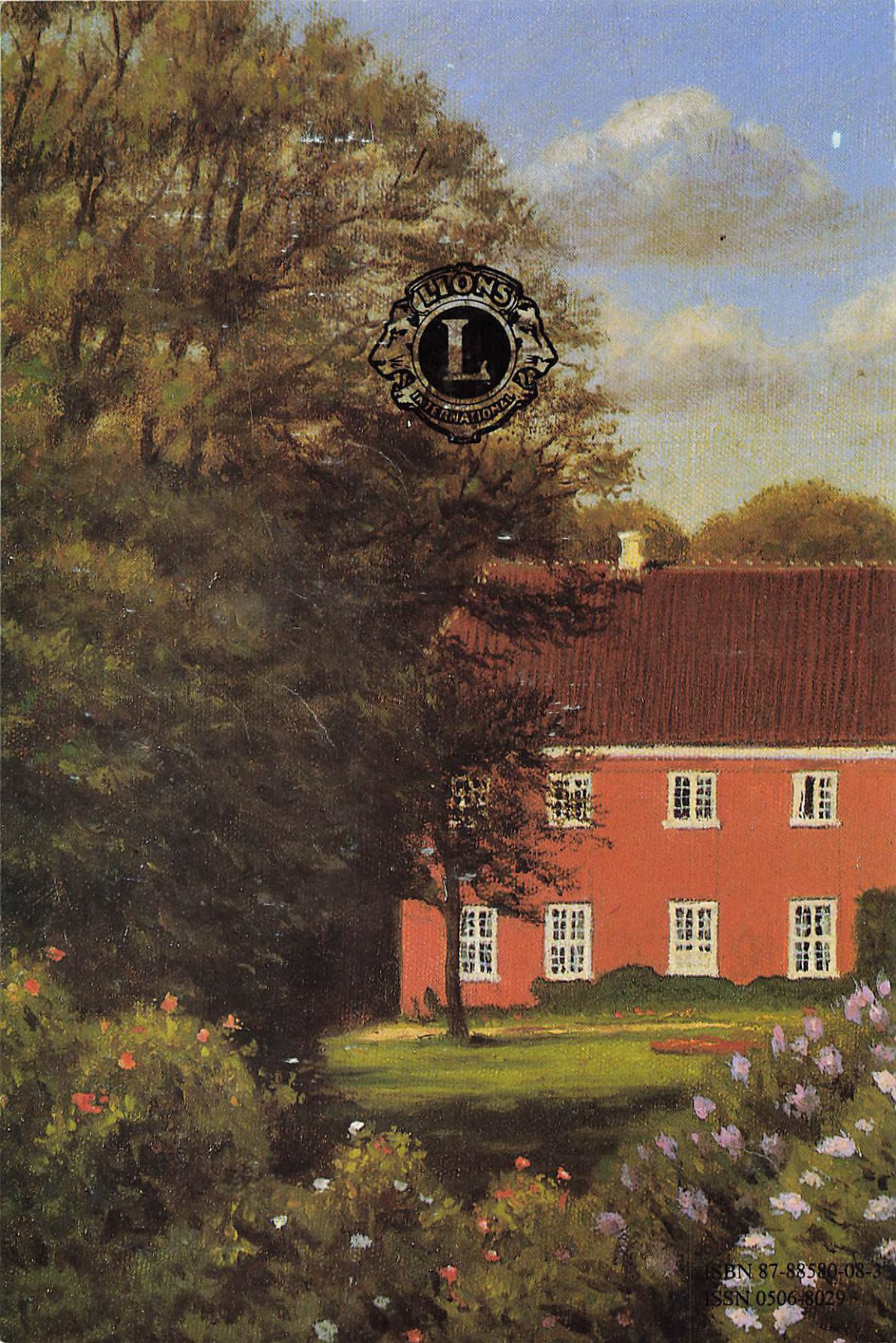

ISBN 87-88580-08-3
ISSN 0506-8029